

JUTTU- JA *HOMMA*-SUBSTANTIIVIEN KÄYTTÖ
LAAJENTUNEESSA MERKITYKSESSÄ
HELSINGIN SANOMISSA

Essi Taipale
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

TAIPALE, ESSI: *Juttu- ja homma*-substantiivien käyttö laajentuneessa merkityksessä Helsingin Sanomissa

Pro gradu -tutkielma, 85 s. + 4 liites.
Huhtikuu 2014

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan *juttu-* ja *homma*-substantiiveja semantiikan ja pragmatiikan näkökulmista. *Juttu* on vakiintunut merkitsemään muun muassa tarinaa, keskustelua, oikeusjuttua, lehtikirjoitusta ja uutista. *Homma* saa puolestaan yleensä erilaisia työ-merkityksiä. Sanakirjoissa esitettävät vakiintuneet merkitykset muodostavat kuitenkin vain osan monimerkityksisten substantiivien merkityskirjosta. Näin ollen tutkimuksen painopiste on erityisesti *jutun* ja *homman* sanakirjamääritelmistä poikkeavassa, merkityksen laajenemista osoittavassa käytössä.

Tutkimuksen aineisto on kerätty sähköisestä korpuksesta, joka sisältää Helsingin Sanomien vuosikerrat 2000 ja 2001. Vaikka kumpikin tarkasteltavista substantiiveista tulkitaan monimerkityksisyytensä vuoksi usein epätasälliseksi, ne ovat kuitenkin korpuksen edustamassa yleiskielisessä asiatekstissä suhteellisen frekventtejä: Substantiiveista *juttu* esiintyy korpuksessa itsenäisenä 3805 kertaa ja yhdyssanan osana 1623 kertaa. *Homman* kohdalla vastaavat lukemat ovat puolestaan 1095 ja 244. *Juttu* esiintyy korpuksen yhdyssanoissa sekä edus- että määriteosana. *Homma* on puolestaan ainoastaan edusosana.

Lähes joka toista korpuksen itsenäistä *juttu-* ja *homma*-esiintymää käytetään sanakirjamääritelmistä poikkeavassa merkityksessä. Sen sijaan yhdyssanoissa substantiivit esiintyvät pääasiassa vakiintuneessa merkityksessä. *Jutun* merkitys varioi kuitenkin *hommaa* enemmän niin itsenäisenä kuin yhdyssanan osanakin. Sekä *jutulla* että *hommalla* viitataan tyypillisesti John Lyonsin (1977) entiteettien abstraktiusasteeseen perustuvassa jaottelussa toisen asteen entiteetteihin eli tapahtumiin, prosesseihin ja tiloihin, joilla on tietty ajallinen kesto. Kumpikin sana on myös usein korvattavissa verbikantaisella substantiivilla. Erona on silti se, että *juttua* täsmällisemmin entiteettiin viittaava sana on yleensä teon tuloksen nimi, kun taas *homma* on pääsääntöisesti korvattavissa teonnimellä. Ensimmäisen asteen entiteetteihin, eli konkreettisiin, materiaalsiin tarkoitteisiin, ja kolmannen asteen entiteetteihin, eli abstrakteihin, aikaan tai paikkaan sidoksissa olemattomiin ilmiöihin, substantiivit viittaavat vain satunnaisesti.

Kumpikin tarkasteltavista substantiiveista voi sisältyä kollokaattiin. Erottavana tekijänä on kuitenkin se, että siinä missä *juttu* muodostaa kollokaatin useimmiten adjektiivin kanssa, *hommalle* on puolestaan tyypillisempää liittyä verbiin. Erityisesti *juttu* on myös usein proprin osana ja nimeää muun muassa draamaelokuvia ja -sarjoja sekä uutis- ja ajankohtaisohjelmia. Harvemmin proprin osana esiintyvää *hommaa* käytetään sen sijaan pääsääntöisesti komediaelokuvien ja -sarjojen nimissä.

Asiasanat: lehtikieli, merkityksen laajeneminen, merkityksenmuutos, semantiikka, substantiivit

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimuksen taustaa ja aiempi tutkimus	1
1.2	Tutkimusaineisto.....	3
1.3	Tutkimuskysymykset.....	5
1.4	Tutkielman rakenne	6
2	MERKITYKSENMUUTOKSET JA ENTITEETTIEN ABSTRAKTUUSASTE	8
2.1	Merkityksenmuutoksista yleisesti.....	8
2.2	Merkityksen laajeneminen ja merkityshypyt.....	11
2.3	Polysemia merkityksenmuutoksen seurauksena.....	12
2.4	Entiteettien abstraktiusaste	14
3	SUBSTANTIIVIN <i>JUTTU</i> ERI MERKITYKSET	16
3.1	Sanakirjamääritelmien mukaiset merkitykset.....	16
3.2	<i>Juttu</i> -esiintymät entiteettien abstraktiusasteen mukaan.....	20
3.2.1	Toisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät.....	22
3.2.2	Ensimmäisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät	25
3.2.3	Kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät	27
3.3	<i>Juttu</i> yhdyssanoissa	28
3.3.1	<i>Juttu</i> yhdyssanan edusosana	29
3.3.2	<i>Juttu</i> yhdyssanan määriteosana	33
3.4	Merkitys kollokaateissa	35
3.5	Eriytynyt käyttö propreissa.....	41
3.6	Yhteenvedo <i>juttu</i> -substantiivin merkityksistä	49
4	SUBSTANTIIVIN <i>HOMMA</i> ERI MERKITYKSET.....	53
4.1	Sanakirjamääritelmien mukaiset merkitykset.....	53
4.2	<i>Homma</i> -esiintymät entiteettien abstraktiusasteen mukaan	55
4.2.1	Toisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät.....	57
4.2.2	Ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät	60
4.3	<i>Homma</i> yhdyssanoissa.....	62
4.4	Merkitys kollokaateissa	66
4.5	Eriytynyt käyttö propreissa.....	70

4.6	Yhteenveto <i>homma</i> -substantiivin merkityksistä.....	73
5	<i>JUTTU</i> - JA <i>HOMMA</i> -SUBSTANTIIVIEN MERKITYSTEN VERTAILUA JA LOPPUPÄÄTELMÄT	76
	LÄHTEET	82

LIITE

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja aiempi tutkimus

Substantiiveja *juttu* ja *homma* käytetään jatkuvasti laajemmassa, epämääräisemmässä merkityksessä. Sanakirjojen määritelmät eivät anna kattavaa kuvaa niiden merkityksestä ja käytöstä, vaan *juttu* ja *homma* ovat nykyään semanttisesti voimakkaan riippuvaisia esiintymiskontekstistaan. Niistä vaikuttaa tulleen eräänlaisia muotisanoja, joita voi niiden hämärtyneen merkityksen takia käyttää lähes tilanteessa kuin tilanteessa (Sivonen 2010: 14). Toisin kuin muotisanat perinteisesti *juttu* ja *homma* eivät ole kuitenkaan saaneet aiempaa virallisempaa sävyä, vaan ne vaikuttavat päinvastoin usein arkikielisen epävirallisilta. Puhekielisestä sävystä huolimatta *juttu*- ja *homma*-substantiivit ovat yleisiä myös asiatekstissä. CSC:n¹ vuonna 2004 laatimassa Suomen sanomalehtikielen taajuussanastossa *juttu* yltää sijalle 354 ja *homma* sijalle 1391. Kaikkiaan sanastossa on 9996 yleisintä lemmaa, joten erityisesti substantiivin *juttu* korkea sijoitus on huomionarvoinen.

Tutkin pro gradu -työssäni *juttu*- ja *homma*-substantiivien käyttöä laajentuneessa, sanakirjamääritelmistä poikkeavassa merkityksessä. Aineistonani ovat Helsingin Sanomien vuosikerrat 2000 ja 2001, joten tutkimani kieli edustaa yleiskielistä asiatekstiä. Huolimatta siitä, että aineistonani on kymmenisen vuotta vanha kieli, uskon tutkimustulosteni olevan yhä nykyäänkin totuudenmukaisia ja antavan kuvan siitä, missä kaikissa merkityksissä *juttua* ja *hommaa* saatetaan sanomalehtikontekstissa käyttää.

Vaikka sekä *juttu* että *homma* tulkitaan usein sävyiltään arkikieliseksi, kummallakin substantiivilla on silti pitkä historia suomen kirjakielessä. Muun muassa kertomukseen, tapaukseen ja oikeusasiaan viittaava *juttu*-substantiivi on esiintynyt suomen kirjakielessä 1500-luvulla vaikuttaneesta Agricolasta lähtien, ja sillä on vastineita useissa lähisukukielissä. Työtä, puuhaa ja asiaa merkitsevä *homma*-substantiivi on puolestaan mainittu ensimmäisen kerran suomen kirjakielessä Eurénin sanakirjassa vuonna 1860. Vatjan *omma* on *homma*-sanana vastine. (Häkkinen 2004: s. v. *juttu* ja s. v. *homma*.)

Koska kieli on jatkuvasti hitaan muutoksen alla, semantiikan tutkimus on usein kohdistunut nimenomaan merkityksenmuutoksiin. Näin ollen merkityksenmuutoksilla on

¹CSC (IT Center for Science Ltd) on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnoima tieteen tietotekniikan keskus.

lukunsa monissa alan teoksissa. Esimerkiksi Lauri Hakulinen (1979: 399–414) esittää teoksessaan *Suomen kielen rakenne ja kehitys* laajan listauksen ajan myötä merkitystään muuttaneista sanoista. Pro gradu -tutkielmia merkityksenmuutoksista on kuitenkin tehty suhteellisen vähän. Pia Vedenpää (1992) käsittelee merkityksenmuutoksia tutkielmassaan *Koko talliko riihessä? Nykysuomen sanojen merkityksenmuutosten tarkastelua*. Myös Jenni Aaltosen (2002) tutkielma *Verbien merkityksenmuutoksia Nykysuomen sanakirjasta Suomen kielen perussanakirjaan* kuuluu samaan aihepiiriin. Vedenpää ja Aaltonen käsittelevät pro gradu -tutkielmissaan merkityksenmuutoksia melko laajasti. Sen sijaan näkökulmaltaan rajatumpia, jonkin tietyn sanan merkityksen muuttumiseen keskittyviä tutkielmia ei ole ilmeisesti aikaisemmin tehty. Myöskään yhtään nimenomaan merkityksen laajenemiseen keskittyvää pro gradu -tutkielmaa ei ole tietääkseni tähän mennessä tehty.

Muussa kielitieteellisessä kirjallisuudessa yksittäisen sanan merkityksen laajenemista on käsitellyt muun muassa Irma Nissinen. Kielikellossa vuonna 1996 julkaistussa artikkelissaan *Loukku* Nissinen tarkastelee *loukku*-substantiivin merkityksen laajenemista konkreettisesta ansasta kuvallisempaan merkitykseen (esim. *köyhyysloukku*). Jari Sivonen (2011) on puolestaan kiinnittänyt huomiota *suorittaa*-verbin luonteeseen artikkelissaan *Suorittamisen paine*. Sivosen (2011: 10) mukaan *suorittaa*-verbistä on muodostunut jonkinlainen yleisverbi, jota saatetaan käyttää lähes missä yhteydessä tahansa ja joka toimii usein lauseessa ennen kaikkea syntaktisen hyvämuotoisuuden rakentajana. Yleisadjektiiviksi voidaan puolestaan kutsua *hyvä*-adjektiivia, sillä sen käyttö on poikkeuksellisen monipuolista ja sen merkitys on riippuvainen kontekstista. Adjektiivia *hyvä* on tutkinut erityisesti Aimo Hakanen (1973) väitöskirjassaan *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. *Juttu*- ja *homma*-substantiivien merkitys on epämääräinen siinä missä *suorittaa*-verbin ja *hyvä*-adjektiivinkin, joten ehkä *juttua* ja *hommaa* voidaan siten pitää jonkinlaisina yleissubstantiiveina. Juuri yleisyytensä ja ajankohtaisuutensa takia *juttu*- ja *homma*-substantiivit ansaitsevatkin tulla kielitieteellisen analyysin kohteiksi.

Tutkimukseni merkityksen laajenemisesta edustaa pääosin kvalitatiivista tutkimusta. Kvantitatiivisellakin tutkimuksella on silti osuutensa työssäni, jotta saan esimerkiksi havainnollistettua laajentuneessa merkityksessä käytettävien substantiivien yleisyyttä suhteessa sanakirjamääritelmien mukaiseen käyttöön. Tarkastelen tutkielmassani *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkityksen muuttumista. Näin ollen työni on semanttinen analyysi kyseisistä substantiiveista. Koska olen merkityksen lisäksi kiinnostunut siitä, missä kontekstissa

substantiiveja käytetään laajentuneessa merkityksessä, tutkielmani kuuluu myös pragmatiikan alaisuuteen.

1.2 Tutkimusaineisto

Keräsin tutkimusaineistoni Helsingin Sanomat 2000–2001 -korpuksesta² hyödyntämällä ContextMill-hakuohjelmaa³. Korpus sisältää kaikki Helsingin Sanomissa kyseisinä vuosina julkaistut tekstit, joten mukana ovat lehden toimittajien kirjoittamien tekstien lisäksi myös esimerkiksi mainosten, televisio-ohjelmatietojen ja lukijoiden lähettämien mielipidekirjoitusten tekstit. Helsingin Sanomat on 849 000 lukijallaan Suomen luetuin sanomalehti (Kansallinen Mediatutkimus, 2012/2013). Koska Helsingin Sanomat on koko kansalle suunnattu lehti, tutkimukseni aineisto edustaa jokapäiväisessä käytössä olevaa yleiskielistä asiatekstiä.

Hain itsenäiset⁴ *juttu*- ja *homma*-esiintymät Helsingin Sanomien korpuksesta kirjoittamalla ContextMilliin *juttu*-substantiivin kohdalla hakukäskyn *lword="juttu"* ja *homma*-substantiivin kohdalla *lword="homma"*. Hakukäskyn perusteella ContextMill listaa kaikki korpuksesta olevat *juttu*- ja *homma*-substantiivien esiintymät sijasta riippumatta allekkain kronologisesti esiintymisajankohdan mukaiseen järjestykseen. ContextMill esittää listauksessa kunkin esiintymän osalta myös hakusanan vasemman- ja oikeanpuoleisen kontekstin ohjelman käyttäjän asettamassa laajuudessa. Asetin kontekstien laajuudeksi viisi sanaa ja kopioin ContextMillin listat Excel-taulukkoon aineiston analysointia ja ryhmittelyä varten. Näin toimin myös muiden hakukäskyjen kohdalla⁵. Yhdentoista sanan mittaisesta tekstiotteesta ei välttämättä saa vielä käsitystä, missä merkityksessä tutkittava sana kyseisessä yhteydessä esiintyy, joten tarvittaessa otin tarkasteluun hieman laajemman kontekstin.

²Helsingin Sanomat 2000–2001 (V030422), Copyright © 2000–2003 Sanoma Osakeyhtiö. Kiitän Sanoma Osakeyhtiötä mahdollisuudesta käyttää korpusta.

³PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Tietokantamuotoinen sähköinen korpus Helsingin Sanomien vuosien 2000 ja 2001 aineistosta.

VIRTANEN, PATRIK 2003: ContextMill. Computer Software. General linguistics, University of Turku.

VOUTILAINEN, ATRO et al.: Functional Dependency Grammar. Suomen kielen morfosyntaktinen analysaattori.

⁴Kutsun itsenäiseksi sellaista esiintymää, jossa *juttu* tai *homma* ei ole kiinnittynyt toiseen sanaan yhdyssanojen tavoin.

⁵Mikäli olen käyttänyt jotakin muuta hakukäskyä, mainitsen siitä analyysiluvussa.

Helsingin Sanomat 2000–2001 -korpus sisältää kaikkiaan 31 270 992 sanaa. Niistä 4513 on itsenäisiä *juttu*-esiintymiä ja 1095 itsenäisiä *homma*-esiintymiä. *Juttu*-esiintymiä haettaessa ContextMill listaa mukaan 708 esiintymää, joissa *juttua* käytetään seuraavanlaisesti: ”Juttu: 1720 / 86677 Voittaako torakka ihmisen?”. Esiintymissä mainitaan ensin kirjoituksen tyyppi, *juttu*, sen jälkeen kirjoituksen numero ja lopuksi vielä kirjoituksen otsikko. Esiintymien kontekstista ei voi päätellä, mikä kyseisten esiintymien funktio Helsingin Sanomissa on. Koska esiintymiä on suhteellisen paljon, ne saattaisivat vääristää tutkimustuloksia. Tästä syystä jätän ne analyysin ulkopuolelle, jolloin aineistoon jää siten 3805 itsenäistä *juttu*-esiintymää.

Itsenäisesti esiintyvien *juttu*- ja *homma*-substantiivien lisäksi Helsingin Sanomien korpuksessa on runsaasti esiintymiä, joissa *juttua* tai *hommaa* käytetään joko yhdyssanan edusosana⁶ tai määriteosana. Kaikkiaan Helsingin Sanomien korpuksessa on 1426⁷ *juttu*-edusosaista yhdyssanaesiintymää (esim. *ajankohtaisjuttu*). *Homma*-edusosaisia yhdyssanoja on korpuksessa puolestaan 244 (esim. *talikkohommat*). *Juttu*- ja *homma*-substantiivit ovat huomattavasti yleisempiä yhdyssanan edusosana kuin määriteosana. *Juttu* on määriteosana 197 yhdyssanaesiintymässä (esim. *juttutuokio*), kun taas *homma* ei esiinny aineistossa yhdyssanan määriteosana lainkaan.

Juttu- ja *homma*-substantiivit esiintyvät usein tiiviisti yhdessä jonkin toisen sanan kanssa. Tämän vuoksi analysoin Helsingin Sanomien korpuksesta myös kollokaatteihin liittyviä *juttu*- ja *homma*-esiintymiä, kuten *tulla juttuun* ja *mun juttu* sekä *homma hanskassa* ja *homman nimi*. Esimerkiksi kollokaatilla *homma hanskassa* on nimetty elokuva, ja siksi onkin tarpeellista tarkastella myös esiintymiä, joissa *juttu*- tai *homma*-substantiivi on osa propria. Erityisesti alkuperäisen ja suomennetun nimen vertailu tarjoaa mielenkiintoisen lähestymistavan *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkityksen tarkasteluun.

Aineiston luonteen vuoksi tutkimukseni rajautuu yleiskieliseen sanomalehtikieleen, jota on käytetty Helsingin Sanomissa vuosien 2000 ja 2001 aikana. Analyysini ei siis anna tyhjentävää kuvaa *juttu*- ja *homma*-substantiivien semanttisesta laajenemisesta, vaan havainnollistan tutkielmassani *jutun* ja *homman* käyttöä ainoastaan valitsemani aineiston

⁶Yhdyssanan jälkimmäistä osaa voidaan kutsua myös *perusosaksi*. Tutkielmassani käytän kuitenkin *Ison suomen kieliopin* mukaista nimitystä *edusosa*.

⁷Jätin aineiston ulkopuolelle esiintymät, jotka ContextMill tulkitsee virheellisesti yhdyssanoiksi ja joissa *juttu* on tyyppitelty ja numeroitu (esim. TurkuJuttu: 9003 / 86677 Lisää verovaroja lasten syöpähoitoon).

rajoissa. Jos tutkimuskohteenani olisi yleiskielisen tekstin sijasta puhekieli, tulokseni olisivat luultavasti toisenlaisia.

Koska lähes viiden tuhannen itsenäisen *juttu*- ja *homma*-esiintymän analysoiminen olisi hyvin työlästä eikä se olisi tutkimusten tulosten kannalta tarkoituksenmukaista, pohjautuvat kummankin substantiivin analyysin kaksi ensimmäistä alalukua (3.1/4.1 Sanakirjamääritelmien mukaiset merkitykset ja 3.2/4.2 *Juttu/Homma*-esiintymät entiteettien abstraktiusasteen mukaan) 700:aan satunnaisotantamenetelmällä⁸ valittuun esiintymään. Vaikka kaikki *juttu*- ja *homma*-esiintymät eivät ole mukana analyysissa, satunnaisotantamenetelmällä valittu otos antaa kuitenkin tutkimuksen kannalta riittävän kuvan kyseisten substantiivien käytöstä sanomalehtikontekstissa. Yhdyssanojen, kollokaattien ja proprien analysoiminen on sen sijaan suhteellisen yksiselitteistä, joten niiden analyysi perustuu kaikkiin korpuksen esiintymiin.

Esitän tutkielmassani runsaasti *juttu*- ja *homma*-substantiivien käyttöä havainnollistavia aineistoesimerkkejä, jotka ovat suoria lainauksia Helsingin Sanomien korpuksesta. Kunkin esimerkin perässä on sulkeiden sisällä korpuksen viittaava lyhenne *HS* sekä luku, joka kertoo tarkasteltavan *juttu*- tai *homma*-esiintymän järjestysnumeron korpuksen 31 270 992 sanan joukossa.

1.3 Tutkimuskysymykset

Keskityn pro gradu -tutkielmassani substantiivien *juttu* ja *homma* merkityksen laajenemisen tarkasteluun. Lähestyn merkityksen laajenemista ottamalla selvää, mitä täsmällisempiä sanoja tutkimani substantiivit korvaavat ja kuinka yleistä niiden käyttö laajentuneessa merkityksessä on. Olen siis kiinnostunut siitä, käytetäänkö *juttu*- ja *homma*-substantiiveja pääosin sanakirjojen antamissa täsmällisissä merkityksissä vai hyödynnetäänkö niitä paljonkin eräänlaisina epämääräisinä yleissubstantiiveina, joita voi käyttää esimerkiksi silloin, kun sopivampaa sanaa ei tule mieleen. Merkityksen laajenemisen kannalta huomionarvoista on sanakirjamääritelmistä poikkeava käyttö. Siksi onkin mielenkiintoista tarkastella, minkälaisiin tarkoitteisiin laajentuneessa merkityksessä käytettävillä *juttu*- ja *homma*-substantiiveilla viitataan sekä

⁸ Käytin otoksen keräämiseen satunnaisotantageneraattoria (<http://www.psychicscience.org/random.aspx>).

minkälaisissa yhteyksissä ne usein esiintyvät. *Jutun* ja *homman* samanlaisen yleissubstantiivisen luonteen takia on lisäksi tarpeellista vertailla niiden laajentuneita merkityksiä keskenään.

Tutkimuskysymykseni ovat näin ollen:

- 1) Kuinka yleistä on *juttu*- ja *homma*-substantiivien käyttö laajentuneessa merkityksessä?
- 2) Viitataan *juttu*- ja *homma*-substantiiveilla pääasiassa abstrakteihin vai konkreettisiin tarkoitteisiin?
- 3) Kuinka yleistä on, että *juttu* tai *homma* on osa yhdyssanaa, ja missä merkityksessä niitä silloin käytetään?
- 4) Millaisten sanojen kanssa *juttu* ja *homma* muodostavat kollokaatteja, ja kuinka runsasta kollokaattien käyttö on?
- 5) Käytetäänkö *juttu*- ja *homma*-substantiiveja paljon propeissa, ja mihin niillä silloin viitataan?
- 6) Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä *juttu*- ja *homma*-substantiivien laajentuneissa merkityksissä on havaittavissa?

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielmani keskiössä on merkityksenmuutosten ja tarkemmin merkitysten laajenemisen tarkastelu, ja näin ollen luvussa 2 painottuu merkityksenmuutosten teoreettisen taustan esittely. Luvussa 2.1 käsittelen merkityksenmuutoksia yleisellä tasolla: esittelen muun muassa syitä muutoksiin sekä muutosten eri variantteja. Luvussa 2.2 keskityn puolestaan tutkimuksessani keskiössä olevaan merkityksenmuutostyyppiin eli merkityksen laajenemiseen. Koska merkityksenmuutoksen myötä sanalla voidaan alkaa viitata useampaan tarkoitteeseen kuin alun perin, käsittelen luvussa 2.3 lyhyesti polysemiaa. Analysoin epämääräisessä merkityksessä käytettyjä *juttu*- ja *homma*-esiintymiä sen mukaan, kuinka abstraktiin tarkoitteeseen *jutulla* ja *hommalla* niissä viitataan. Luvussa 2.4 esittelen vielä siis John Lyonsin (1977) entiteettien abstraktiusasteeseen perustuvaa jaottelua.

Koska tarkastelen merkityksen laajenemista kahden substantiivin osalta, myös tutkielman rakenne on analyysiosaltaan kaksijakoinen. Tutkittavista substantiiveista *juttu* on

selvästi frekventimpi ja samalla myös monimerkityksisempi kuin *homma*, minkä vuoksi käsittelen sen merkityksen laajenemista ensin. Luvun 3 ensimmäinen alaluku (3.1) koskee *juttu*-substantiivin sanakirjamääritelmien mukaisia merkityksiä. Vaikka sanakirjoissa esitetyt merkitykset eivät ole tutkimuksessa varsinaisesti keskiössä, on vakiintuneiden merkitysten tarkastelu niiden yleisyyden takia perusteltua. Sanakirjamääritelmien mukaisen merkitykset mahdollistavat myös merkityksen laajenemisen lähtökohdan pohtimisen. Luvussa 3.2 käsittelen merkitykseltään vakiintumattomien *juttu*-substantiivien esiintymiä niiden entiteettien abstraktiusasteen mukaan. Kolmas alaluku (3.3) koskee yhdyssanaesiintymiä, joissa *juttu*-substantiivi on joko yhdyssanan edusosana tai määriteosana. *Juttu*-substantiivi esiintyy usein yhdessä jonkin tietyn sanan kanssa, ja luvussa 3.4 käsittelenkin *jutun* kollokaattiesiintymiä. Yleisyytensä takia on odotuksenmukaista, että *juttu*-substantiivia käytetään paljon myös erisnimissä, joten luvussa 3.5 keskityn tarkastelemaan *jutun* eriytynyttä käyttöä propreissa. Luvussa 3.6 esitän vielä yhteenvedon kolmannen luvun pääasioista.

Substantiivin *homma* analyysi noudattaa samaa kaavaa *juttu*-substantiivin analyysin kanssa. Luvussa 4 käsittelen siis ensin (luvussa 4.1) *homman* sanakirjamääritelmien mukaisia merkityksiä, minkä jälkeen esittelen luvussa 4.2 sanakirjamääritelmistä poikkeavia *homma*-esiintymiä niiden entiteettien abstraktiusasteen perusteella. Luvussa 4.3 ovat vuorossa *homma*-yhdyssanat, luvussa 4.4 *homma*-kollokaatit, luvussa 4.5 *homma*-proprit ja luvussa 4.6 yhteenvedo neljännen luvun pääasioista.

Pro gradu -tutkielmani päättää luku 5, jossa vertailen *juttu*- ja *homma*-substantiiveja sekä semantiikan että pragmatiikan näkökulmasta. Lisäksi esitän luvussa loppupäätelmäni *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkityksen laajenemisesta.

2 MERKITYKSENMUUTOKSET JA ENTITEETTIENTEN ABSTRAKTIUSASTE

2.1 Merkityksenmuutoksista yleisesti

Kielen sanastolle on ominaista reagoida maailmassa tapahtuviin muutoksiin. Näin ollen onkin luonnollista, että sanasto on avoin järjestelmä ja muuttuu hiljalleen. Sanaston suhteellisen pysyvän ytimen muodostavat niin kutsutut perussanat, mutta niiden lisäksi sanastoon muodostuu koko ajan myös uusia sanoja tarpeettomaksi käyneiden sanojen väistyessä samanaikaisesti pois käytöstä (Länsimäki 1995: 253). Sen lisäksi, että sanasto karttuu uusien tarkoitteiden nimeämisen tarpeen seurauksena, sanasto muuttuu myös vanhojen sanojen muuttaessa merkitystään. Tyypillisesti sanoille muodostuu uusia merkityksiä olemassa olevan merkityksen pohjalta, mutta toisinaan merkityksenmuutos voi olla myös hypähdyksenomainen, jolloin vanhan ja uuden merkityksen yhteyttä on vaikea havaita (Kolehmainen 1994: 19). Sanan käyttö uudessa merkityksessä on usein tilapäistä, mahdollisesti esimerkiksi kielen vivahteikkuuden lisäämiseen pyrkivää toimintaa. Mikäli alun perin yksilöllinen tapa käyttää jotakin sanaa leviää kuitenkin riittävän laajalle, sanan merkitys voi muuttua (Kuiiri 2012: 43). Vaikka aineistoni *juttu*- ja *homma*-substantiiveja käytetään usein tilapäisesti jossakin poikkeavassa merkityksessä eikä niitä siten voi vielä pitää osoituksena varsinaisesta merkityksenmuutoksesta, antaa näiden erikoistapausten tarkastelu kuitenkin kuvan kyseisten substantiivien merkityksen varioivuudesta.

Semanttisista muutoksista on esitetty erilaisia ryhmittelytapoja. Yksi tapa on jakaa ne kolmeen tyyppiin: a) merkityksen laajenemiseen, b) merkityksen supistumiseen ja c) merkityksen siirtymiseen (Häkkinen 2006: 42–44). Tätä kolmijakoa kutsutaan loogiseksi jaotteluksi. Laajenemisessa mahdollisten referenttien joukko kasvaa, minkä seurauksena sanalla voidaan viitata useampiin tarkoitteisiin kuin alun perin. Esimerkiksi *pentu*- ja *penikka*-sanojen käyttömahdollisuudet ovat laajentuneet, ja nykyään niillä voidaan viitata koiranpennun lisäksi myös muiden eläinten pentuihin tai jopa ihmislapsiin. Merkityksen supistumisessa on puolestaan kyse siitä, että alkujaan väljämerkityksisen sanan merkitysala on supistunut ajan kuluessa. Esimerkiksi *orpo*-sanana vastineet suomen suomen sukukielissä merkitsevät yleisesti turvattomia olentoja, eivät ainoastaan äidittömiä ja isättömiä lapsia. Kolmas merkityksenmuutoksentyypin poikkeaa edellisistä siten, että siinä sanan alkuperäinen merkitys ei säily. Merkityksen siirtymisen myötä sanan vanha merkitys poistuu siis kokonaan käytöstä.

Näin on käynyt esimerkiksi sanalle *eno*, joka on vanhastaan ollut suurta merkitsevän *enä*-adjektiivin johdos. Ennen vakiintumistaan miespuoleisen sukulaisen nimitykseksi *eno* on siis ilmeisesti merkinnyt yleisesti suurempaa tai vanhempaa olentoa. (Mp.; ks. myös esim. Itkonen 1966: 373–376.)

Merkityksenmuutokset voidaan jaotella myös muutokseen johtaneiden syiden perusteella. Muutoksen taustalla saattaa olla esimerkiksi sosiaalinen syy, jolloin sanan merkitys on riippuvainen sanaa käyttävästä sosiaalisesta ryhmästä ja jokin toinen sosiaalinen ryhmä saattaa ymmärtää sanan toisin. Merkityksen muuttuminen voi olla myös seurausta jonkin vieraan kielen vaikutuksesta. Tällöin sanan merkitys, joka aiemmin on ollut vain osittain yhtäläinen vieraan kielen vastineen kanssa, muuttuu ajan myötä täysin vieraan kielen vastineen kaltaiseksi ja vastinesanojen merkityssuhde täydellistyy. (Itkonen 1966: 366–372.) Useimmiten merkityksenmuutoksen taustalla ovat kuitenkin psykologiset syyt, jotka perustuvat puhuja tekemiin havaintoihin maailmasta. Psykologisista syistä johtuvat merkityksenmuutokset voidaan jaotella edelleen alaryhmiin. Sen sijaan, että jaottelu perustuisi edellä esitellyn loogisen jaottelun tavoin muutosta edeltävän ja muuttuneen merkityksen suhteeseen, psykologisen jaottelun taustalla on vanhan ja uuden merkityksen välille oletettu assosiativinen yhteys. Assosiaatio on syntynyt puhujan yhdistettyä kaksi merkitystä jollakin tavalla, ja nimenomaan tämä assosiaatio on edellytys merkityksenmuutokselle. (Häkkinen 2006: 47, Kuiri 2012: 44–45, Itkonen 1966: 370.)

Ullmannin (1962: 211–227) mukaan puhujan muodostamat assosiaatiot perustuvat joko tarkoitteiden tai itse sanojen samankaltaisuuteen tai yhdessä esiintymiseen. Siten voidaankin erottaa seuraavat neljä muutosryhmää:

- a) metafora, joka perustuu sanojen tarkoitteiden samankaltaisuuteen
 - b) metonymia, joka perustuu sanojen tarkoitteiden yhdessä esiintymiseen
 - c) paronymia, joka perustuu itse sanojen äänteelliseen samankaltaisuuteen
 - d) ellipsi, joka perustuu sanojen yhdessä esiintymiseen kielenkäytössä
- (Kuiri 2012: 45).

Metaforaan perustuvassa tilanteessa puhuja alkaa käyttää tarkoitteista A ja B samaa sanaa X havaittuaan niiden samankaltaisuuden. Näin ollen sanalla X on lopulta kaksi merkitystä ja

seurauksena on usein polysemia (ks. polysemia luku 2.3). Metonymiassa assosiaation taustalla ei ole tarkoitteiden samankaltaisuus vaan niiden tiivis esiintyminen yhdessä. Metonymymista merkityksenmuutosta edustaa muun muassa tilanne, jossa kokonaisuudesta puhuttaessa käytetäänkin osaa tarkoittavaa sanaa, esimerkiksi sana *pää* nautaeläinten yhteydessä. Paronymia ja ellipsi eroavat metaforasta ja metonymiasta siten, että ne perustuvat kielen sanojen väliseen suhteeseen tarkoitteiden suhteen sijaan. Paronymymisessa merkityksenmuutoksessa taustalla on sanojen toisiaan muistuttava äänneasu. Ellipsisissä puolestaan sanat esiintyvät niin tiiviisti yhdessä, että toinen niistä voidaan jättää pois merkityksen muuttumatta. Esimerkiksi sana *lasit* saa yleensä ilman *silmä*-sanaakin tulkinnan *silmälasit*. (Kuiri 2012: 45–48; ks. myös Ullmann 1962: 211–227.) Psykologisen jaottelun tyypeistä aineistossani esiintyy metafora-, metonymia- ja ellipsitaustaisia merkityksenlaajentumia.

Usein merkityksenmuutos on luokiteltavissa samanaikaisesti sekä loogisen että psykologisen jaottelun mukaan. Tämä johtuu siitä, että kyseiset luokittelutavat perustuvat erilaisiin kriteereihin: loogisessa jaottelussa keskeistä on mahdollisten referenttien määrän ja laadun muuttuminen, kun taas psykologisessa jaottelu keskittyy merkityksenmuutokseen johtaneisiin syihin. Näin ollen esimerkiksi suomen *selkä*-sanan merkityksen muuttuminen kuvallisempaan suuntaan on samanaikaisesti tulkittavissa sekä merkityksen laajenemiseksi että metaforiseksi merkityksenmuutokseksi: *selkä*-sana on laajentunut metaforisen käytön myötä merkitsemään erilaisten elottomien entiteettien osaa (esim. *tuolin selkä*, *järven selkä*). (Ks. Ojutkangas 2001.)

Tutkimukseni kannalta keskeisin merkityksenmuutoksentyyppi on luonnollisesti merkityksen laajeneminen, mutta sen lisäksi aineistossa esiintyy myös *juttu*- ja *homma*-tapauksia, joissa vanhan ja uuden merkityksen yhteys ei ole havaittavissa. Tästä syystä käsittelen seuraavaksi vielä tarkemmin merkityksen laajenemista ja merkityshyppyä (luku 2.2). Luvussa 2.3 käsittelen puolestaan polysemiaa eli monimerkityksisyyttä ja luvussa 2.4 entiteettien abstraktiusasteen mukaista jaottelua.

2.2 Merkityksen laajeneminen ja merkityshyppy

Merkityksen laajenemisella tarkoitetaan tilannetta, jossa sanan mahdollisten referenttien määrä kasvaa syystä tai toisesta suuremmaksi. Merkityksen laajenemisen taustalla saattaa olla esimerkiksi se, että sanan käyttöä on aiemmin rajoittanut jokin tekijä, ja kun tätä tekijää ei oteta huomioon, sanalla voidaan viitata alkuperäisen lisäksi muihinkin referentteihin. (Häkkinen 2006: 42.)

Edellisessäkin luvussa mainituista *pentu*- ja *penikka*-sanoista on muodostunut merkityksen laajenemisen perusesimerkkejä. Alun perin *pennulla* ja *penikalla* on viitattu vain koiranpentuun, mutta nykyään niitä voidaan käyttää myös koiraa muistuttavien eläinten poikasiin viitattaessa (esim. *ketunpenikka* ja *karhunpentu*). Toisinaan *pentu*- ja *penikka*-sanoilla saatetaan viitata jopa ihmislapseen. Tällöin sanoja ei kuitenkaan käytetä enää niiden normaalissa perusmerkityksessään, vaan ne ovat saaneet halventavan sävyn. (Häkkinen 2006: 42; ks. myös esim. Itkonen 1966: 373.)

Merkityksen laajenemisesta voidaan esittää monia muitakin esimerkkejä. Kaisa Häkkinen (2006: 42–43) mainitsee *pentu*- ja *penikka*-sanojen lisäksi sanan *putki*. Äkkiseltään *putkesta* saattaa tulla mieleen salaojaputket ja muut rakentamisen yhteydessä käytetyt metalliset tai muoviset putket. *Putki*-sanon käyttö kyseisissä merkityksissä on kuitenkin seurausta merkityksen metaforisesta laajenemisesta, sillä alun perin *putkella* on viitattu vain kasvin onttoon varteen tai putkikasveihin. Kaija Kuirin (2012: 44) esimerkki merkityksen laajenemisesta on *nähdä*-verbi, joka tarkoittaa nykyään aistihavainnon ohella oivaltamista ja tajuamista. Irma Nissinen (1996: 36) puolestaan mainitsee sanan *loukku*, joka oli alkuaan rajoittunut tarkoittamaan vain konkreettista ansaa ja pyydystä, mutta jolla nykyään voidaan viitata kuvallisesti moniin yhteiskunnallisiin ahdinkotilanteisiin, esimerkiksi *köyhyysloukku*, *asuntoloukku* ja *veroloukku*.

Toisinaan yhteyttä vanhan ja uuden merkityksen välillä ei tunnu olevan olemassa. Taru Kolehmainen (1994: 22) käyttää tällaisesta merkityksenmuutoksesta nimitystä merkityshyppy. Sanaa aletaan siis käyttää uudessa, selkeästi vanhasta poikkeavassa merkityksessä siten, että vanha merkitys kuitenkin säilyy käytössä uuden rinnalla. Puhuttaessa merkityksen siirtymisestä tarkoitetaan sen sijaan tilannetta, jossa uusi merkitys tulee vanhan tilalle ja vanha merkitys poistuu näin ollen käytöstä (ks. esim. Häkkinen 2006: 44).

Usein merkityshyppyjä tapahtuu silloin, kun neutraali normaalityylin sana puhekielistyy ja muuttuu arki- tai slangi-ilmaukseksi (Kolehmainen 1994: 22). Kolehmainen (mp.) mainitsee esimerkkinä merkityshypystä normaalityylin adjektiivin *siisti*, joka nuorten puhekieleen siirryttyään on usein saanut merkityksekseen 'puhtaan' sijasta 'hienon' tai 'hyvän'. Vaikuttaa siis siltä, ettei alkuperäinen *siisti* ole suoranaisesti laajentanut tai supistanut merkitystään nuorten kielenkäytössä, vaan se on siirtynyt kuvaamaan aivan toisenlaista ominaisuutta. Toisaalta on kuitenkin huomioitava, että puhtautta pidetään yleisesti ottaen hienona ja hyvänä asiana, joten jonkinlainen – vaikkakin suhteellisen ohut – yhteys merkitysten väliltä on silti löydettävissä niiden etäisyydestä huolimatta.

Pro gradu -tutkielmassani vertailen aineistossa ilmeneviä *juttu*- ja *homma*-substantiivien uusia merkityksiä sanakirjamääritelmien niin sanottuihin vanhoihin merkityksiin. Sanakirjoissa mainitaan luonnollisesti vain vakiintuneet merkitykset, ja nekin tiiviisti, joten monet historian aikana käytetyt satunnaisemmat merkitykset sekä niiden mahdolliset yhteydet vakiintuneisiin merkityksiin jäävät huomiotta. Tästä syystä otan *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkityksen laajenemista tutkiessani tarkasteltavaksi kaikki sanakirjamääritelmistä poikkeavat merkitykset riippumatta siitä, vaikuttavatko ne perinteisiltä merkityksenlaajentumilta vai pikemminkin merkityshypyltä, joissa vanhan ja uuden merkityksen välillä ei ole havaittavaa yhteyttä.

2.3 Polysemia merkityksenmuutoksen seurauksena

Merkityksenmuutoksen myötä jollakin tietyllä sanalla saatetaan alkaa viitata useampaan tarkoitteeseen kuin alun perin. Tällaista kielen ilmiötä, jossa sanalla on useampi kuin yksi päämerkitys, kutsutaan polysemiaksi. Lisäksi polyseemisille sanoille on tyypillistä niiden merkityksen kontekstisidonnaisuus. (Leino 1993: 121.) Sanoman vastaanottaja joutuu siis huomioimaan monimerkityksisen sanan kontekstin yrittäessään ymmärtää puhetta (Karlsson 1994: 197). Koska *juttu*- ja *homma*-substantiivien päämerkitys täsmentyy usein vasta kontekstista ja niillä voidaan viitata monenlaisiin tarkoitteisiin, *juttua* ja *hommaa* voidaan kyseisin kriteerein pitää polyseemisina sanoina.

Merkityksen poikkeuksellisen suuri riippuvuus kontekstista tekee kielen ymmärtämisestä tavallaan vaikeampaa, sillä kuulijan on aina tapauskohtaisesti tulkittava, mikä monista

merkityksistä on kulloinkin oikea (Karlsson 1994: 198). Tästä huolimatta polysemia on kuitenkin sekä ominaista että välttämätöntä jokaiselle luonnolliselle kielelle. Ilman polysemiaa jokaisella käsitteellä ja merkitysvivahteella täytyisi olla oma muista poikkeava ilmaisemisensa ja kielestä tulisi siten hyvin raskas, mikä taas luonnollisesti vaikeuttaisi merkittävästi kielen oppimista. (Leino 1993: 121.)

Vaikka polyseemisen sanan merkitys riippuu voimakkaasti lausekontekstista, jonkinlainen yhteys sanan mahdollisilla merkitysvarianteilla on kuitenkin olemassa. Juuri samanasuisten sanojen yhteinen alkuperä erottaa polyseemiset sanat homonyymisistä sanoista. Tyypillinen esimerkki homonyymisyydestä on sana *kurkku*, jolla voidaan tilanteesta riippuen viitata joko syötävään vihannekseen tai nieluun. Sanan *kurkku* – kuten myös muiden homonyymisten sanojen – merkitykset eroavat toisistaan täydellisesti, ja niiden yhteinen kirjoitusasu on ainoastaan satunnaista. (Larjavaara 2007: 121–122.) Substantiivien *juttu* ja *homma* merkitykset ovat muuttuneet pääasiassa vanhojen merkitysten laajentumisen myötä, ja siten eri merkityksillä voidaan usein sanoa olevan yhteinen alkuperä. Toisinaan yhteyttä uuden ja vanhan merkityksen välillä voi kuitenkin olla vaikea havaita, eikä näin ollen voida olla täysin varmoja, onko kyseessä polysemia vai homonymia. Aina ei olekaan mahdollista sanoa, ovatko tarkasteltavat sanat homonyymeja vai yhden sanan polyseemisiä variantteja (mts. 122).

Jarno Raukko tarkastelee tutkimuksessaan *Pitämisen polysemia: Miten koehenkilöt hahmottavat pitää-verbin merkitystyyppejä* (2002) *pitää*-verbin eri merkitysvariantteja. Raukko on saanut muodostettua melko ongelmattomasti viisi merkitystyyppiä: 1) affektio (*Minä pidän sinusta*), 2) mielipide (*Minä pidän sinua saitana*), 3) täytyminen (*Minun pitää mennä*), 4) manuaali (*Minä pidän sinusta kiinni*) ja 5) kontaktin pysyvyys (*Sauma pitää*). Näiden lisäksi *pitää*-verbiä käytetään kuitenkin myös muunlaisissa merkityksissä, ja kyseiset edellä mainittuihin tyyppeihin sopimattomat merkitykset muodostavat Raukon tutkimuksessa eräänlaisen jäännösryhmän. (Mts. 367.) Myöskään kaikkia *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkityksiä ei ole mahdollista ryhmitellä ongelmitta, vaan merkitysten runsaan kirjon takia osa jää väistämättä ryhmien ulkopuolelle. Tutkielmassani en näin ollen pyri esittämään tyhjentävästi *jutun* ja *homman* eri merkitysvariantteja, vaan oleellisempana pidän suurimpien merkitysryhmien esittelemistä ja merkitysten moninaisuuden havainnollistamista.

2.4 Entiteettien abstraktiusaste

Kielenulkoiset tarkoitteet, joihin sanoilla viitataan, voivat olla monenlaisia. Tarkoitteiden kirjosta on tyypitelty erilaisia ryhmiä. Kielitieteessä vakiintuneen aseman on saavuttanut John Lyonsin⁹ (1977: 442–445) esittämä jaottelu, joka perustuu entiteettien konkreettisuuteen ja abstraktisuuteen. Suomessa Lyonsin jaottelua ovat käsitelleet esimerkiksi Mauno Koski (1983), Kaija Kuiri (2012) ja Heikki Kangasniemi (1997).

Lyonsin (1977: 442–443) jaottelu on kolmiasteinen siten, että ensimmäisen asteen entiteetit ovat konkreettisimpia ja kolmannen asteen puolestaan abstraktisimpia. Ensimmäisen asteen entiteettejä ovat fyysiset, materiaaliset objektit eli ihmiset, eläimet ja asiat (mp.). Esimerkiksi sanojen *koira*, *lapsi*, *moottoripyörä* ja *kynä* tarkoitteet kuuluvat Lyonsin jaottelun ensimmäiseen luokkaan. Ensimmäisen asteen entiteetit ovat siis konkreettisia ja ominaisuuksiltaan suhteellisen pysyviä (mts. 443). Niiden kuvallinen hahmottaminen ja esimerkiksi paperille piirtäminen on näin ollen yleisesti ottaen helppoa.

Toisen ja kolmannen asteen entiteettien ontologinen status on kiistanalaisempi kuin ensimmäisen asteen materiaalistien entiteettien status. Toisen asteen entiteettejä ovat aikaan sidoksissa olevat tapahtumat, prosessit ja tilat. (Lyons 1977: 443.) Kuiri (2012: 18) mainitsee esimerkkeinä toisen asteen entiteeteistä muun muassa sanojen *kokous*, *kilpailu*, *nauru* ja *kuume* tarkoitteet. Kuten esimerkkinsanoista on huomattavissa, toisen asteen entiteetteihin viitataan usein verbikantaisilla substantiivijohdoksilla (Kangasniemi 1997: 28). Vaikka toisen asteen entiteetit eivät ole ensimmäisen asteen entiteettien tavoin konkreettisia eikä niiden hahmottaminen ole näin ollen yhtä helppoa, toisen asteen entiteetit ovat kuitenkin havaittavissa olevia ilmiöitä (Lyons 1977: 445). Esimerkiksi kilpailu on tietyn ajan kestävä tapahtuma, jonka kilpailullinen luonne tuskin jää katsojalta huomaamatta.

Kolmannen asteen entiteetit ovat Lyonsin (1977: 445) jaottelussa abstraktisimpia, eivätkä ne kahden edellä esitellyn luokan tavoin ole sidoksissa aikaan tai paikkaan. Kolmannen asteen entiteeteillä ei siis ole toisen asteen entiteettien tavoin ajallista kestoa, vaan ne ovat yleisempiä ja laajempia asioita. Kuirin (2012: 18) esimerkkejä kolmannen asteen entiteeteistä ovat muun muassa sanojen *vapaus*, *kuolevaisuus*, *ihmisyyys* ja *onni* tarkoitteet. Yksi kolmannen asteen entiteettien abstraktiuden taustatekijä on se, etteivät ne ole ensimmäisen ja toisen asteen

⁹ John Lyonsin kielitieteellinen entiteettien jaottelu pohjautuu filosofi Karl Popperin jaotteluun.

entiteettien tavoin havaittavia ilmiöitä (Lyons 1977: 445). Esimerkiksi sanan *kuolevaisuus* tarkoitteen piirtäminen on siten huomattavasti haastavampaa kuin ensimmäisen asteen entiteettiin viittaavan *koiran* tai toisen asteen entiteettiin viittaavan *räjähdyksen*.

Koski (1983: 22) esittää seuraavat kolme lauseketta ja lausetta entiteettien aste-erojen havainnollistamiseksi:

- 1) *punainen ruusu*
- 2) *ruusun punaisuus*
- 3) *Punainen on kaunis väri.*

Ensimmäisessä lausekkeessa substantiivi *ruusu* viittaa ensimmäisen asteen entiteettiin ja adjektiivi *punainen* erääseen sen piirteeseen. Sana *punainen* viittaa siis kyseisessä yhteydessä konkreettisen entiteetin ominaisuuteen. Toisessa lausekkeessa substantiivin *punaisuus* tarkoite edustaa toisen asteen entiteettiä, joka puolestaan on sidoksissa *ruusu*-entiteettiin. (Mp.) Sanalla *punaisuus* viitataan siis edelleen ajallis-paikalliseen entiteettiin, mutta se ei ole yhtä konkreettinen kuin ensimmäisessä lausekkeessa. Ruusun punaisuus on katoavaista eikä sitä voi koskettaa. Kolmantena olevassa lauseessa adjektiivia *punainen* on käytetty puolestaan käsitteellisesti ja sillä tarkoitetaan ajasta tai paikasta riippumatonta punaista väriä yleisesti. Kyseisessä yhteydessä *punainen* viittaa siis kolmannen asteen entiteettiin. (Mp.)

Kosken (1983: 22) esimerkkilausekkeet ja -lause osoittavat, että samasta kantasanaa johdettujen sanojen tarkoitteet saattavat edustaa mitä tahansa astetta Lyonsin (1977) kolmiasteisessa jaottelussa. Toisinaan abstraktiusasteen vaihtelu ei kuitenkaan edellytä edes sanan johtamista, vaan samakin sana voi viitata kontekstista riippuen eriasteisiin entiteetteihin. Substantiivit *juttu* ja *homma* ovat niin sanotun yleissubstantiivisen luonteensa vuoksi hyvin kontekstisidonnaisia, eikä niitä näin ollen olekaan mahdollista luokitella vain ja ainoastaan jonkin tietyn abstraktiusasteen entiteetteihin viittaaviksi sanoiksi.

3 SUBSTANTIIVIN *JUTTU* ERI MERKITYKSET

Vaikka *juttu* voi viitata hyvin monenlaisiin tarkoitteisiin, sille on suomen kielen sanakirjoissa annettu joitakin merkityksiä. Näissä vakiintuneissa merkityksissä *juttua* käytetään luonnollisesti eniten, joten aloitan analyysini käsittelemällä alaluvussa 3.1 *juttu*-substantiivin sanakirjamääritelmien mukaisia merkityksiä. Lisäksi tuon luvussa esille merkityksiä, joita ei ole mainittu sanakirjoissa, mutta jotka ovat hyvin läheisiä sanakirjojen merkityksille. Alaluvussa 3.2 jaottelen *juttu*-esiintymiä niiden entiteetin abstraktiusasteen perusteella siten, että pääpaino on *jutun* sanakirjamääritelmistä poikkeavissa merkityksissä. Kahdessa ensimmäisessä alaluvussa (3.1 ja 3.2) perustan analyysini poikkeuksellisen rajattuun 700 esiintymän otokseen analysoitavien merkitysten suuren tulkinnanvaraisuuden vuoksi. Alaluvuissa 3.3, 3.4 ja 3.5 huomioin sen sijaan kaikki korpuksen esiintymät. Luvussa 3.3 käsittelen yhdyssanaesiintymiä, joissa *juttu* on joko edusosana tai määriteosana. Luvussa 3.4 tarkastelen puolestaan esiintymiä, joissa *juttu* on osa kollokaattia, ja luvussa 3.5 esiintymiä, joissa *juttua* käytetään proprissa. Viimeisessä alaluvussa (3.6) kokoon vielä analyysiluvun merkittävimmät tulokset yhteen.

Täsmällisemmän substantiivin etsiminen tapahtuu korvausmenetelmän avulla. Pysin siis korvaamaan merkitykseltään epätäsmällisen *juttu*-substantiivin sanalla, joka viittaa kontekstin paljastamaan tarkoitteeseen selkeämmin ja informatiivisemmin.

3.1 Sanakirjamääritelmien mukaiset merkitykset

Nykysuomen sanakirjan (1951–1961: s. v. *juttu*) määritelmän mukaan *juttu* merkitsee toisaalta jonkinlaista keskustelua, toisaalta tarinaa, kaskua tai valhetta. *Jutulla* voidaan tarkoittaa myös asiaa, tapausta tai oikeusjuttua. Lisäksi *juttu*-substantiivi voi esiintyä toimeen tulemista merkitsevässä kollokaatissa *tulla juttuun*. Noin viisikymmentä vuotta uudempi *Kielitoimiston sanakirja* (2006: s. v. *juttu*) määrittelee *jutun* hyvin vastaavasti kuin *Nykysuomen sanakirja*. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin se, että *Kielitoimiston sanakirjassa* (jatkossa myös KS) mainitaan *juttu*-substantiivin käyttö erikoismerkityksessä lehtikirjoitukseen tai uutiseen viitattaessa. Lisäksi *Kielitoimiston sanakirjassa* nostetaan esille *jutun* arkikielinen käyttö

substantiiveja korvaavana sanana. Näiden arkikielisten esiintymien tarkasteluun keskitytään seuraavassa luvussa (3.2).

Taulukko 1 kuvaa sanakirjamääritelmien mukaisessa merkityksessä käytettyjen *juttu*-substantiivien osuutta 700 esiintymän joukossa.

Taulukko 1. Sanakirjamääritelmien mukaisten *juttu*-esiintymien määrä ja prosentuaalinen osuus.

Merkitys	Määrä	Osuus sanakirjamääritelmien mukaisissa esiintymissä (395)	Osuus 700 esiintymän otoksessa
Oikeus- tai rikosjuttu	223	56 %	32 %
Lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttu	116	29 %	17 %
Tarina, puhe tai keskustelu	53	14 %	7 %
Valhe	2		
Tulla juttuun	1	1 %	(alle 0,5 %)
Yhteensä	395	100 %	56 %

Satunnaisotantamenetelmällä valituista 700:sta *juttu*-substantiivin esiintymästä 395:ssä eli 56 prosentissa *juttua* käytetään jossakin sanakirjoissa mainitussa merkityksessä. Itsenäisten esiintymien selkeästi suurimpia merkitysryhmiä ovat *oikeus- tai rikosjuttu* ja *lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttu*, jotka ovat ellipsin myötä supistuneet pelkiksi jutuiksi. Vaikka sanakirjoissa ei ole mainittu *rikosjuttua*, rajanveto oikeus- ja rikosjuttuihin viittaavien esiintymien välillä on usein niin vaikeaa, että olen yhdistänyt ne yhdeksi merkitysryhmäksi. Periaatteessa *rikosjuttua* voidaanakin pitää eräänlaisena *oikeusjutun* laajentumana. Joukkoviestimiin viittaavista merkityksistä sanakirjoissa mainitaan ainoastaan lehtikirjoitus ja uutinen, jotka ovatkin aineistossa yleisimpiä joukkoviestinten juttuja. Lehtijuttujen ja uutisten lisäksi *juttu*-substantiivilla saatetaan viitata kuitenkin myös radio- ja tv-juttuihin, minkä vuoksi olen muodostanut niistä yhden joukkoviestinten juttujen merkitysryhmän.

Noin 56 prosenttia sanakirjamääritelmien mukaisista *juttu*-esiintymistä viittaa joko oikeus- tai rikosjuttuun. Esiintymät ovat pääosin yksiselitteisiä, mutta mukana on myös sellaisia esiintymiä, joissa varmuuden saaminen *jutun* merkityksestä edellyttää jo hieman laajemman kontekstin huomioimista.

- (1) Keskusrikospoliisin tietotekniikkaryhmä tutki viime vuonna neljää varsinaista tietotekniikkarikosta ja seitsemää **juttua**, jotka tehtiin tietotekniikan avulla. (HS 30 270 236)

- (2) Voittaneen osapuolen British American Tobacco Nordicin (BAT) toimitusjohtaja Gavin Little on tyytyväinen pitkän **jutun** päätökseen. Little ei halua kertoa kuinka paljon oikeudenkäynti tuli yhtiölle maksamaan, mutta summa liikkuu noin viidessäkymmenessä miljoonassa.
(HS 28 695 884)

Esimerkissä 1 *juttu*-substantiivia edeltävä konteksti paljastaa, että *jutulla* viitataan kyseisessä yhteydessä rikosjuttuun. Esimerkissä 2 *jutun* merkitys varmistuu oikeusjutuksi sen sijaan vasta seuraavassa virkkeessä olevan *oikeudenkäynti*-sanan perusteella.

Sanakirjamääritelmien mukaisista *juttu*-esiintymistä noin 29 prosenttia viittaa jonkinlaiseen lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun. Kuten oikeus- ja rikosjuttujenkin kohdalla, suurin osa joukkoviestinten juttuihin viittaavista esiintymistä on tulkittavissa ongelmitta *juttu*-substantiivin lähikontekstin perusteella. Esimerkiksi jo *juttu*-substantiivia määrittävä attribuutti paljastaa usein *jutun* merkityksen (esim. *Helsingin Sanomien juttu* ja *liki viiden palstan laajuinen juttu*). Hieman suuremman kontekstin tarkastelua vaatii sen sijaan esimerkin 3 virke.

- (3) Nyt käsillä olevan toisen numeron painoksesta kolmannes eli tuhat kappaletta menee ulkomaille, mm. Pariisiin ja Lontooseen, ja **juttuja** on suomen lisäksi englanniksi ja ruotsiksi.
(HS 6 047 837)

Lehdessä julkaistavan tekstin lisäksi *juttu* on laajentunut merkitsemään yleisesti jonkinlaista kirjoitusta, julkaistavaa tai omaksi iloksi kirjoitettua. Substantiivia *juttu* käytetään esimerkin 4 mukaisesti aineistossa vain yksittäisiä kertoja.

- (4) ”Olen kirjoittanut paljon romaaneja ja novelleja, jotka eivät koskaan ilmesty. Olen itsekriittinen ja minun on vaikea laittaa **jutun** perään piste. – – ” (HS 16 534 591)

Tiedotusvälineiden juttujen sekä oikeus- ja rikosjuttujen lisäksi huomionarvoisen sanakirjamääritelmien mukaisen merkitysryhmän aineistossa muodostavat jonkinlaiseen tarinaan, puheeseen tai keskusteluun viittaavat esiintymät. Olen yhdistänyt kyseiset merkitykset yhdeksi ryhmäksi niiden samankaltaisuuden ja osittaisen keskinäisen korvautuvuuden takia. Kussakin merkityksessä *juttu* luo lauseeseen epävirallisemman, arkikielisemmän vivahteen kuin jos *jutun* sijasta käytettäisiin jotakin täsmällisempää substantiivia.

- (5) Beat-boheemina lanseerattu Tom Waits on, jos ette ole sitä ennen havainneet, täysverinen koomikko. Storytellers-sarjan pelkistetyssä studiokonsertissa (1999) hän heittäytyykin tähän rooliin täysillä: **juttua** riittää pianon ääressä niin runsaasti, että Waits ehtii esittää tunnissa vain seitsemän lauluaan. (HS 22 592 793)

Esimerkin 5 virkkeessä *juttu*-substantiivi olisi korvattavissa *tarinalla* tai *puheella* ilman, että virkkeen päämerkitys muuttuisi huomattavasti. Keskusteluun tai puhumiseen viittaavana *juttu* on siinä määrin vakiintunut, että siitä on muodostunut verbijohdoksia, kuten *jututtaa* ja *jutustella*, jotka merkitsevät jonkinlaista puhumista.

Elämää voidaan pitää tarinan metaforana (ks. esim. Lakoff & Johnson 2008: 174). Elämä muistuttaakin monin tavoin tarinaa: sillä on aina alkunsa ja loppunsa, ja lisäksi se sisältää tarinalle tyypilliseen tapaan erilaisia juonenkäänteitä. Erilaisilla ihmissuhteilla on merkittävä asema elämässä, ja mielestäni tarinan metaforana voidaankin nähdä myös parisuhde tai ystävyysuhde. Kuten elämästä yleensä, myös ihmisten välisistä suhteista on löydettävissä niin alku- ja loppupiste kuin monenlaisia käänteitäkin. Suhteeseen viitataan usein *juttu*-substantiivilla, mutta toisinaan käytetään myös *tarina*-sanaa (esim. *(Yhteinen) tarinamme alkoi kolme vuotta sitten*).

- (6) Niissä (kerhoissa)¹⁰ puhutaan yksinhuoltajien asioista: kasvatuskysymyksistä ja jaksamisesta, ja naisten ja miesten välisistä **jutuista**. ”Siitä, että olisi välillä kiva, että olisi joku mies. – –” (HS 4 950 921)

Esimerkin 6 virkkeessä *juttu*-substantiivi olisi periaatteessa korvattavissa substantiivilla *suhde*. Käytännössä sanan vaihtaminen saattaisi kuitenkin muuttaa merkitystä vakavammaksi, sillä *suhde* on sanana melko virallissävyytteinen, kun taas *juttu* viittaa vapaampaan ja vähemmän vakavaan ihmisten kanssakäymiseen. Ihmisten väliseen suhteeseen viittaa myös kaksi kertaa aineistossa esiintyvä *yhden illan juttu* -appellatiivi. *Yhden illan jutulla* sekä sen rinnalla käytettävällä *yhden yön jutulla* tarkoitetaan yleensä illasta seuraavaan aamuun kestäväää suhdetta. Toisinaan *yhden illan jutulla* saatetaan viitata myös lyhyeen toimintaan tai tehtävään, kuten yhden illan kestäväään juontotyöhön (ks. propri *Yhden illan juttu* luku 3.5).

Sanakirjoissa mainitaan *juttu*-substantiivin kohdalla myös merkitys ’valhe’ sekä toimeen tulemistä tarkoittava *tulla juttuun* -kollokaatti. Sekä valheeseen viittaaminen että kollokaatin

¹⁰ Suluissa oleva lisäys on omani.

tulla juttuun käyttäminen on kuitenkin aineiston edustamassa yleiskielisessä asiatekstissä harvinaista. 700 esiintymän otoksessa viitataan *jutulla* valheeseen kaksi kertaa ja kollokaattia *tulla juttuun* käytetään vain kerran (ks. kollokaatit luku 3.4).

Yksi sanakirjojen määritelmä *juttu*-substantiiville on 'asia'. *Nyky-suomen sanakirjan* (1951–1961: s. v. *asia*) mukaan *asia*-substantiivia käytetään tavallisesti vain abstrakteista käsitteistä ja se merkitsee muun muassa seikkaa, tapausta, oikeusjuttua, aatetta ja tehtävää. *Asia* on siis yhtä monimerkityksinen – tai ehkä jopa monimerkityksisempi – kuin *juttu*, ja suuressa osassa *juttu*-substantiivin esiintymiä voitaisiin yhtä hyvin käyttää *asia*-substantiivia. Tästä syystä en käytä *asia*-substantiivia korvaamaan *juttua*, vaan pyrin löytämään tilalle jonkin täsmällisemmän substantiivin.

3.2 *Juttu*-esiintymät entiteettien abstraktiusasteen mukaan

Satunnaisotantamenetelmällä valituista 700 *juttu*-esiintymästä 44 prosenttia on sellaisia, ettei niitä voi pitää vakiintuneiden merkitysten mukaisina. Tässä luvussa jaan nämä sanakirjamääritelmistä poikkeavat *juttu*-esiintymät alalukuihin niiden entiteettien abstraktiusasteen mukaan (ks. entiteettien abstraktiusaste luku 2.4). Entiteettien luokittelu pohjautuu esiintymien syntaktisten piirteiden perusteella tekemiini tulkintoihin.

Yli joka toista (58 %) otoksen *juttu*-esiintymää, jota ei voi yksiselitteisesti tulkita merkitykseltään sanakirjamääritelmien mukaiseksi, määrittää adjektiiviattribuutti. Näin ollen kussakin eri entiteettien abstraktiusastetta käsittelevässä luvussa tarkastellaan adjektiiviattribuutillisia esiintymiä. Adjektiiviattribuutilla tarkoitetaan substantiivin edellä olevaa määritettä, joka taipuu tyypillisesti pääsananaan olevan substantiivin mukaan (esim. *eilisessä jutussa*). Adjektiivin lisäksi adjektiiviattribuuttina voi olla pronomini, numeraali tai partisiippi.

Luultavasti merkittävin syy adjektiiviattribuuttien yleisyyteen on se, että ne täsmentävät *juttu*-substantiivia, joka yksinään esiintyessään olisi merkitykseltään hyvin epämääräinen. Silloin kun *juttua* ei käytetä sanakirjan mukaisesti, sen esiintymiskontekstin vaikutus

merkitykseen korostuu, ja näin ollen suoraan substantiivia määrittävät adjektiiviattribuutit ovat tärkeässä asemassa.

Useita sanakirjamääritelmistä poikkeavia *juttu*-esiintymiä yhdistää myös toinen syntaktinen piirre: noin 28 prosenttia esiintymistä on sellaisia, että niissä *juttu* on predikatiivina. Kunkin eri entiteettien abstraktiusastetta käsittelevän luvun alla tarkastelen siis merkityksiä myös predikatiivilauseiden pohjalta. Predikatiivilauseen perustapauksessa predikatiivi luonnehtii subjektia ja verbinä on *olla* (esim. *Ikärasismi on vaarallinen juttu*). Predikatiivi luonnehtii subjektista joko luokkaa tai ominaisuutta, ja siten predikatiivina voi olla joko substantiivi- tai adjektiivilauseke. *Juttu*-substantiivin ollessa predikatiivilausekkeen edussanana se predikoi subjektista luokan ja sen luonnehtiman subjektin perusteella voidaan tulkita, minkälaiset tarkoitteet ovat luokiteltavissa jutuiksi. Vaikka predikatiivilauseen subjekti ei suoraan ilmaise, mitä *juttu*-predikatiivi kyseisessä yhteydessä merkitsee, subjektin perusteella voidaan kuitenkin päätellä, minkälaisia tarkoitteita on mahdollista pitää juttuina.

Juttu-substantiivilla on perinteisesti viitattu pääasiassa toisen asteen entiteetteihin, kuten oikeusjuttuun, keskusteluun ja puheeseen. Sanakirjoissa mainittu merkitys 'lehtijuttu' on kuitenkin hieman kiistanalainen. Toisaalta se on esimerkiksi sanan *koira* tarkoitteeseen nähden abstrakti, toisaalta se on taas muihin joukkoviestinten juttuihin (tv-juttu ja radiojuttu) verrattuna konkreettinen ja materiaalinen. Sanakirjamääritelmistä poikkeavatkin merkitykset edustavat useimmiten abstraktiusasteeltaan toisen asteen entiteettejä, joten aloitan esiintymien tarkastelun niistä (luku 3.2.1). Seuraavaksi käsittelen ensimmäisen asteen entiteetit (luku 3.2.2) ja lopuksi kolmannen asteen entiteetit (luku 3.2.3).

Koska merkitykset elävät koko ajan, rajanveto toisen ja kolmannen asteen entiteettien välillä on usein horjuvaa ja tulkinnanvaraista. Esimerkiksi abstrakti entiteetti *suru* kuuluu kolmannen asteen entiteetteihin, mutta toisinaan se voi saada ajallis-paikallisia ominaisuuksia (esim. *Kaisan suru kesti kolme vuotta*). Tutkimuksessani en ota huomioon näitä marginaalisia poikkeustapauksia vaan luokittelen entiteetit niiden yleisten abstraktiusasteiden mukaan. Taulukossa 2 on esimerkkejä kunkin abstraktiusasteen entiteetteihin viittaavista *juttu*-substantiivin korvaavista sanoista. Tähti (*) sanan tai esiintymän järjestysnumeron perässä merkitsee sitä, että esiintymä ei sisälly varsinaiseen 700 esiintymän otokseen. Otan analyysiin mukaan joitakin otoksen ulkopuolisia *juttu*-esiintymiä, koska satunnaisotantamenetelmällä valitussa otoksessa on ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavia esiintymiä niin

vähän, etteivät ne yksinään riitä havainnollistamaan merkityksen laajenemista. En esitä eri abstraktiusasteen entiteeteistä kvantitatiivista tietoa, joten otoksen ulkopuoliset esiintymät eivät vääristä tutkimustuloksia.

Taulukko 2. Esimerkkejä eriasteisiin entiteetteihin viittaavista sanoista.

	Lyonsin (1977) määritelmä	Esimerkkisanoja
Ensimmäisen asteen entiteetit	Fyysiset, materiaaliset objektit eli ihmiset, eläimet ja asiat	kiihkouskovaiset, kissat*, kitkarenkaat*, lelut*, tuontimarjat
Toisen asteen entiteetit	Aikaan sidoksissa olevat tapahtumat, prosessit ja tilat	Formula 1, kokemus, kysymys, musiikkikappale, saavutus, suoritus, teko, tohtoroituminen
Kolmannen asteen entiteetit	Abstraktit ilmiöt, jotka eivät ole sidoksissa aikaan tai paikkaan	elämä*, kaupunkilaisuus*, lämpötila*, nuorekkuus

3.2.1 Toisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät

Sanakirjamääritelmistä poikkeavista *juttu*-esiintymistä huomattava enemmistö viittaa Lyonsin (1977: 442–445) jaottelussa toisen abstraktiusasteen entiteetteihin. Ne viittaavat siis tapahtumiin, prosesseihin ja tiloihin, joilla on tietty ajallinen kesto. Lisäksi toisen asteen entiteeteille on ominaista, että ne ovat havaittavia mutta eivät materiaalisia.

Toisen asteen entiteetteihin viittaavia, sanakirjamääritelmistä poikkeavia *juttu*-esiintymiä määrittää usein adjektiiviattribuutti, joka täsmentää *jutun* merkitystä. Toisinaan adjektiivi on merkityksen kannalta niin keskeinen, että sen poisjättäminen muuttaisi lauseesta tehtävää tulkintaa huomattavasti tai tekisi tulkitsemisesta jopa mahdotonta.

- (7) Mitä yhteistä on Lallilla, viiltäjä-Jackilla, lady Macbethilla ja Sanna Sillanpäällä? Helppo juttu. Sehän on murha. (HS 10 606 502)
- (8) Sekä Helen että Samin ystävä (Elisha Cook) pitävät tappamista hankalana juttuna, mutta eivät juuri sen kummallisempana. (HS 29 937 392)
- (9) Soy Todon tai La Bomba Soy Yon kaltaiset kosketin- tai puhallinharmonioilla herkuttelevat hiukan melodisemmat jutut hukkasivat kokonaan ytimensä raakaan menoon. (HS 1 678 105)

Esimerkissä 7 *juttua* määrittävä adjektiiviattribuutti *helppo* on erityisen tarpeellinen, sillä kysymyksen luonnetta kuvaileva lause koostuu ainoastaan *helpon* ja *jutun* muodostamasta substantiivilausekkeesta. Kyseisessä yhteydessä *juttu*-substantiivi on mahdollista korvata sanalla *kysymys*, ja ilman adjektiiviattribuuttia lausetta ei olisi mahdollista ymmärtää. Esimerkissä 8 adjektiiviattribuutti ei ole aivan yhtä välttämätön kuin edeltävässä esimerkissä. Siinä *hankala juttu* tarkoittaa ilmeisesti jonkinlaista hankalaa suoritusta tai hankalaa tehtävää. Jos adjektiiviattribuuttia ei olisi, viittauksen kohteena olisi vain suoritus tai tehtävä yleisesti. Esimerkki 9 on sen sijaan poikkeuksellinen siinä mielessä, että siinä *juttu*-substantiivia määrittää useampi adjektiiviattribuutti, jotka täsmentävät toinen toistaan. Jo ensimmäinen attribuuteista, suhteutusadjektiivi *Soy Todon tai La Bomba Soy Yon kaltainen*, antaa paljon informaatiota. Toisena oleva adjektiivisesti käytetty partisiippilauseke *kosketin- ja puhallinharmonioilla herkutteleva* täsmentää ensimmäistä adjektiivia kuten myös jälkimmäinen komparatiivimuoto *hiukan melodisempi*. Ainoastaan ensimmäisenkin adjektiiviattribuutin perusteella on tulkittavissa, että *jutun* merkitys on kyseisessä yhteydessä ’musiikkikappale’.

Adjektiivi *kova* on attribuuttina mielenkiintoinen. Se voi toisen asteen entiteettiin viittaavaa *juttu*-substantiivia määrittäessään merkitä tilanteesta riippuen joko hyvin vaikeaa tai hyvin positiivista ominaisuutta. *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s. v. *kova*) *kova* määritelläänkin monimerkityksiseksi. Se voi viitata muun muassa puristusta kestäväan materiaaliin, luonteeltaan ankaraan tai tunteettomaan ihmiseen, rankkaan tai tukalaan asiaan sekä tasoltaan hyvään ominaisuuteen tai tekoon (mp.). Myös *kovan* merkitys on siis *jutun* tavoin voimakkaasti riippuvainen esiintymiskontekstistaan.

- (10) Lapsillekin tämä on kova juttu, pelko ja huoli on koko ajan läsnä. (HS 19 711 987)
- (11) Vieraspiste Arsenalilta oli kova juttu, varsinkin kun Derby olisi vienyt koko potin ilman käsittämättömiä avopaikkojen hukkaamisia. (HS 11 503 355)
- (12) Mutta ei naisia löydy juuri muistakaan muodikkaista aikalaiskuvauksista. Kun kovia juttuja tehdään, naiset ovat yhä takarivissä. (HS 16 195 930)

Esimerkin 10 virkkeessä *kova juttu* merkitsee jonkinlaista raskasta kokemusta ja on siis sävyltään negatiivinen. Esimerkin 11 virkkeessä *kova juttu* viittaa puolestaan hyvin positiiviseen asiaan, jonkinlaiseen hienoon saavutukseen. Toisinaan *kova juttu* ei merkitse selkeästi negatiivista tai positiivista asiaa, vaan se viittaa melko neutraaliin tarkoitteeseen, kuten merkittävään tekoon esimerkissä 12. Aineiston perusteella substantiivilauseketta *kova juttu*

käytetään pääsääntöisesti positiivisessa yhteydessä. Kun *kova juttu* viittaa negatiiviseen asiaan, se tarkoittaa yleensä raskasta kokemusta. Positiivisessa yhteydessä *kova juttu* on sen sijaan riippuvaisempi esiintymiskontekstistaan ja siten monimerkityksisempi.

Vaikka adjektiiviattribuutti on usein välttämätön, itse toisen asteen entiteettiin viittaava *juttu*-substantiivi on yleensä vielä välttämättömämpi, eikä lause ole ymmärrettävissä ilman sitä. Toisinaan *juttua* määrittävän adjektiivin rooli on kuitenkin erityisen suuri, kun taas itse substantiivin *juttu* merkitys jää häilyväksi tai jopa olemattomaksi. Tällöin adjektiivin voi tulkita antavan kaiken informaation adjektiivin ja *jutun* muodostamassa substantiivilausekkeessa.

- (13) Komiikasta puhuminen on hankala juttu: yhtä mielipidettä siitä, mikä on hauskaa, on lähes mahdotonta muotoilla. (HS 19 131 346)
- (14) Esimerkiksi televisiojuontajat pyrkivät yleensä korostamaan persoonallisuuttaan niin paljon, että vahingossa karikoivat itse itseään; silloin karikatyyrin piirtäminen on helppo juttu. (HS 19 370 719)

Esimerkissä 13 *hankala juttu* viittaa periaatteessa jonkinlaiseen hankalaan tekoon. Käytännössä *juttu*-substantiivi on kyseisessä yhteydessä kuitenkin merkitykseltään niin sanotusti tyhjä ja sen voi yhtä hyvin jättää pois merkityksen muuttumatta (*Komiikasta puhuminen on hankalaa...*). Myöskään esimerkissä 14 *juttu*-substantiivi ei tuo lisäinformaatiota eikä ole siten välttämätön, vaan sama asia voidaan ilmaista myös ilman sitä (*...karikatyyrin piirtäminen on helppoa*). *Juttu*-substantiivin poisjättäminen edellyttää usein sitä alun perin määrittäneen adjektiivin sijan muuttamista nominatiivista partitiiviin, ja niin on myös esimerkkien 13 ja 14 lauseissa. Muita substantiivilausekkeitä, joissa *juttu* on merkitykseltään tyhjä, ovat esimerkiksi *ihme(ellinen) juttu* > *ihmeellistä*, *mystinen juttu* > *mystistä* ja *yksinkertainen juttu* > *yksinkertaista*. Niissä kaikissa informaation antava adjektiivi, *hankala*, *helppo*, *ihmeellinen*, *mystinen* ja *yksinkertainen*, on luonteeltaan kuvaileva eli ilmaisee suhteellista ominaisuutta (VISK § 584).

Monet edellä käsitellyt *juttu*-esiintymät sekä niitä määrittävät adjektiivit muodostavat yhdessä predikatiivilausekkeen ja luonnehtivat lauseen subjektin luokkaa tyypillisesti *olla*-verbin välityksellä. *Juttu*-substantiivin ollessa predikatiivilausekkeen edussanana voidaan predikatiivilauseen subjektista tulkita, minkälaiset tarkoitteet on mahdollista lukea jutuiksi.

- (15) Eurooppalainen Formula 1 on kuitenkin vieraampi **juttu**: keskivertojenkki ei schumachereista ja häkkisistä ole kuullutkaan. (HS 6 668 895)

- (16) Honkien keruuvimma ei ole ihan eilinen **juttu**. Molempien suvuissa on pitkään ollut samaa vikaa. (HS 2 187 372)

Esimerkissä 15 *juttu* luonnehtii predikatiivilauseen subjektia, *eurooppalainen Formula 1*, ja ilmaisee siten, että Formula 1 on luokiteltavissa jutuiksi. Esimerkissä 16 predikatiivilauseen subjekti on puolestaan *keruuvimma*, ja näin ollen myös se on luokiteltavissa jutuiksi. Kyseisessä yhteydessä *jutun* merkitys on 'tapa' (*keruuvimma ei ole ihan eilinen/uusi tapa*).

Toisen abstraktiusasteen entiteetteihin viitataan usein verbikantaisilla substantiivijohdoksilla (ks. esim. Kangasniemi 1997: 28). Siten onkin odotuksenmukaista, että myös monissa predikatiivilauseen subjektina olevissa substantiiveissa on kantasana jokin verbi.

- (17) Tuntuu siltä, että laajeneminen on EU-maille traumaattinen **juttu**. (HS 13 587 690)

- (18) Tohtoroituminen on sentään aika hieno **juttu**. (HS 9 604 224)

Esimerkissä 17 *juttu* luonnehtii subjektia *laajeneminen*, joka on substantiivijohdos verbistä *laajeta*. Esimerkin 18 *tohtoroituminen* on puolestaan johdettu verbistä *tohtoroitua* eli *tulla tohtoriksi*.

3.2.2 Ensimmäisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät

Aineiston sanakirjamääritelmistä poikkeavissa esiintymissä on ensimmäisen abstraktiusasteen entiteetteihin – eli konkreettisiin, materiaalsiin tarkoitteisiin – viittaavia *juttu*-esiintymiä huomattavasti vähemmän kuin toisen asteen entiteetteihin viittaavia esiintymiä. Vaikka ensimmäisen asteen entiteetteihin viittaavia *juttu*-substantiiveja määrittää usein adjektiiviattribuutti, on merkityksen tulkitsemisen kannalta hedelmällisempää tarkastella predikatiivilauseita. *Juttu*-substantiivin ollessa predikatiivilausekkeen edussanana lauseen subjekti kertoo, minkälaiset tarkoitteet ovat luokiteltavissa jutuiksi. Koska *juttu* on kuitenkin voimakkaan kontekstisidonnainen sana eikä varsinaista juttujen luokkaa ole siten hahmotettavissa, myös predikatiivilauseissa *juttua* määrittävän adjektiivin asema korostuu ja *juttu* toimii lauseessa ikään kuin kuvauksen apuna.

Juttu-edussanaisen predikatiivilauseen subjekti viittaa yleensä abstraktiin tarkoitteeseen, mutta se voi kuitenkin viitata myös johonkin konkreettiseen tavaraan, laitteeseen tai muuhun materiaalliseen entiteettiin, kuten sanojen *lelut* (esim. 19), *kitkarenkaat* (esim. 20) tai *tuontimarjat* (esim. 21) tarkoitteisiin.

- (19) ”Lelut ovat kaupallisia **juttuja**, mutta jotta ne menestyisivät, niiden on iskettävä lasten tarpeisiin”, sanoo lasten leikkejä tutkinut tohtori Marjatta Kalliala. (HS 13 545 544*)
- (20) ”Kitkarenkaat ovat ihan hyvä **juttu**. Sen sijaan on älytöntä käyttää nastarenkaita”, hän päivittelee. (HS 13 483 196*)
- (21) Tuontimarjat ovat toinen **juttu**. (HS 3 808 777)

Tyypillisesti predikatiivilauseen subjektina on yllä olevien esimerkkien tavoin eloton referentti. On kuitenkin myös mahdollista, että *juttu* luonnehtii predikatiivin asemassa ihmistä tai eläintä eli elollista tarkoitetta.

- (22) Kiihkouskovaiset ovat hyvin paha **juttu**, he estävät sovinnon. (HS 9 572 271)
- (23) Lenin myönsi, että ihmiskunnan päätä oli vaikea olla silittämättä, mutta onnistui siinä hyvin. Kissat olivat kumminkin eri **juttu**. (HS 2 243 173*)

Esimerkin 22 predikatiivilauseen subjekti *kiihkouskovaiset* viittaa ihmisiin, joilla on hyvin voimakas uskonnollinen näkökanta. Esimerkissä 23 *juttu* luonnehtii puolestaan kissoja. Siinä *juttu*-substantiivia määrittää taipumaton adjektiivi *eri*. *Eri juttu* voi luonnehtia sekä elottomia että elollisia tarkoitteita, kun taas esimerkiksi *huono juttu* tuntuu luontevammalta, kun subjektina on eloton tarkoite (*Sota on huono juttu* vs. *Kärpänen on huono juttu*). Elollista tarkoitetta luonnehtivat *juttu*-substantiivin predikatiiviesiintymät ovat aineistossa yksittäistapauksia, joten predikatiivilauseen subjekti on lähes poikkeuksetta elotontarkoitteinen.

Huolimatta siitä, viittaako predikatiivilauseen subjekti elottomaan vai elolliseen tarkoitteeseen, subjekti on kaikissa aineiston ensimmäisen asteen entiteettiin viittaaviksi tulkitsemisani esiintymissä monikollinen. Esimerkin 19 ”*Lelut* ovat kaupallisia *juttuja*” eroaa muista edellä käsitellyistä esimerkeistä, sillä siinä *juttu*-predikatiivi noudattaa subjektin lukua ja on monikossa, kun taas muissa predikatiivi on yksikössä. Predikatiivin luvun vaihtelu johtuneesi siitä, että substantiivipredikatiivi voi toisinaan kuvata subjektin tarkoitejoukkoa kokonaisuutena ja olla siten yksikössä, vaikka subjekti onkin monikollinen (VISK § 952). Näin ollen ainoastaan esimerkissä 19 kongruoiva monikollinen *juttuja*-predikatiivi heijastaa subjektin monikollisuutta.

Muissa esimerkeissä predikatiivi luonnehtii subjektin tarkoitejoukon muodostamaa kokonaisuutta.

3.2.3 Kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät

Kolmannen asteen entiteetteihin – eli hyvin abstrakteihin tarkoitteisiin, jotka eivät ole sidoksissa aikaan tai paikkaan – viittaavia *juttu*-esiintymiä on aineistossa vähiten. Kuten ensimmäisen asteen entiteetteihin viittaavissa *juttu*-esiintymissä, myös kolmannen asteen entiteetteihin viittaavien esiintymien kohdalla on kannattavinta tarkastella predikatiivilauseita. Predikatiivina ollessaan *juttu* siis luonnehtii lauseen subjektin luokkaa, ja siten subjektin perusteella on tulkittavissa, minkälaisia tarkoitteita voidaan pitää juttuina.

- (24) ”Tiedän, että elämä on monimutkainen **juttu** ja että ihmisen tietoisuus muuttuu. – – ”
(HS 1 580 888*)
- (25) Lämpötila on vähän mutkikas **juttu**. (HS 14 563 731*)
- (26) ”Kaupunkilaisuus on vahva **juttu**. Se on leimallisempaa kuin suomalaisuus.”
(HS 12 997 098*)
- (27) Tässä uudessa vakavuudessa on se viehättävä puoli, ettei se millään muotoa hyljeksi sen enempää huumoria kuin nuorekkuuttakaan. Nuorekkuus radiossa tosin on vähintään kaksipiippuinen **juttu**, sillä tekijän ikä ja hänen ratkaisujensa tuoreus ovat kääntäen verrannollisia, jos asetelmaa nyt vähän kärjistetään. (HS 23 341 150)

Esimerkin 24 predikatiivilauseessa subjektina on *elämä*, joka on tarkoitteena hyvin laaja, ehkä jopa vaikeasti käsitettävä ilmiö. Toisaalta elämällä voidaan tarkoittaa tietyn ihmisen syntymästä kuolemaan kestävä elinaikaa, toisaalta se voidaan käsittää myös yleisesti luonnon, ihmisten ja yhteiskunnan kiertokulkuksi, joka ei ole suoraan sidoksissa yksilöön. Juuri laajuutensa takia *elämää* voidaankin pitää niiden tarkoitteiden kattoilmiönä, jotka ovat luokiteltavissa jutuiksi. Esimerkissä 25 oleva *lämpötila* viittaa luonnon perusilmiöön, ja se on näin ollen käsitettävissä *elämän* alaisuuteen. Se on siten *elämää* suppeampi mutta silti Lyonsin jaottelussa kolmannen asteen abstrakti ilmiö.

Esimerkin 26 perusteella *jutuksi* voidaan luokitella myös *kaupunkilaisuus*, joka on sanana substantiivikantainen, (*U*)*Us*-johdoksinen ominaisuudennimi. Myös esimerkin 27 *nuorekkuus* on ominaisuudennimi, mutta sen kantana ei ole substantiivi vaan adjektiivi. Sekä

kaupunkilaisuus että *nuorekkuus* viittaavat abstraktiin tarkoitteeseen. Substantiivin *nuorekkuus* jälkeinen adverbiaali *radioissa* sitoo periaatteessa tarkoitteen tiettyyn paikkaan, mutta kuten aiemmin totesin (luku 3.2), en ota huomioon tällaisia poikkeuksellisia ajallis-paikallisia ominaisuuksia, vaan tulkitSEN *nuorekkuuden* viittaavan kolmannen asteen entiteettiin.

Kaikille aineiston predikatiivilauseille, joissa *juttu*-substantiivi luonnehtii jotakin sanakirjamääritelmissä mainitsematonta tarkoitetta ja joissa *juttu* toimii predikatiivina, on yhteistä se, että *jutun* lisäksi predikatiivilausekkeeseen kuuluu aina sitä määrittävä adjektiiviattribuutti. Tämä ominaisuus on kytköksissä *juttu*-substantiivin merkityksen epämääräisyyteen ja riippuvuuteen kontekstista. Joissakin predikatiivilauseissa *juttu* on merkitykseltään niin tyhjä, ettei se ole lauseen merkityksen kannalta edes välttämätön (esim. 17: *laajeneminen on EU-maille traumaattinen juttu* vs. *laajeneminen on EU-maille traumaattista*). Luokkaa luonnehtivassa predikatiivilauseessa täytyy kuitenkin olla predikatiivilausekkeen edussanana substantiivi, joten osassa lauseissa *juttu*-substantiivin läsnäolo selittyy lähinnä syntaktisin perustein. Toisin sanoen *juttu* tekee lauseesta syntaktisesti koherentin täyttämällä lauseenjäsenen tehtävän.

3.3 *Juttu* yhdyssanoissa

Substantiivi *juttu* esiintyy Helsingin Sanomien korpuksessa 1623 kertaa osana yhdyssanaa¹¹. Erotan yhdyssanaesiintymät omaan lukuunsa, koska ne poikkeavat merkityksen muodostumisen kannalta muista sanoista. Vaikka *juttu*-yhdyssanaesiintymiä on melko paljon, ne ovat kuitenkin suhteellisen ongelmattomasti analysoitavissa, joten huomion ne kaikki tutkimuksessa.

Yhdyssana on kahdesta tai useammasta sanasta koostuva kokonaisuus. Yleisimmin yhdyssana muodostuu kahdesta semanttisesti epäsymmetrisestä yhdysosasta, määriteosasta ja edusosasta, esim. *autotie*, mutta yhdyssana voi koostua myös keskenään semanttisesti symmetrisistä osista (esim. *musta-puna-valkoinen*). Aineiston *juttu*-yhdyssanat edustavat ensin mainittua määritisyhdyssanojen tyyppiä. Selkeästi suurimman ryhmän muodostavat yhdyssanat, joissa *juttu* on edusosana, eli jälkimmäisenä, ja on näin hallitseva osa yhdyssanaa (esim.

¹¹ Tutkielman liitteenä on luettelo aineiston *juttu*-yhdyssanoista.

ajankohtaisjuttu). Aineiston *juttu*-yhdyssanoista tällaisia on 1426 eli noin 88 prosenttia tapauksista. Loppuissa 197 tapauksessa *juttu* on yhdyssanassa määriteosana (esim. *juttutuokio*).

Sellaiset esiintymät, joissa *juttu* on yhdyssanan edusosana, olen saanut selville kirjoittamalla ContextMilliin hakukäskyn (*final="juttu" or final="jutun" or final="juttua" or final="jutussa" or final="jutusta" or final="juttuun" or final="jutulla" or final="jutulta" or final="jutulle" or final="juttuna" or final="jutuksi" or final="jutut" or final="juttujen" or final="juttuja" or final="jutuissa" or final="jutuista" or final="juttuihin" or final="jutuilla" or final="jutuilta" or final="jutuille" or final="juttuina" or final="jutuiksi"*) and *x-bndry*. Hakukäsky poimii korpuksista kaikki yhdyssanaesiintymät, joissa yksiköllinen tai monikollinen *juttu*-edusosa on kielipillissä sijassa (nominatiivissa, genetiivissä tai partitiivissa), sisäpaikallissijassa (inessiivissä, elatiivissa tai illatiivissa), ulkopaikallissijassa (adessiivissa, ablatiivissa tai allatiivissa) tai abstraktisessa paikallissijassa (essiivissä tai translatiivissa). Korpuksen yhdyssanaesiintymissä ei ole vajaakäyttöisessä sijassa (komitatiivissa, instruktiivissa tai abessiivissa) olevia *juttu*-edusosia. Sen sijaan korpuksessa on 29 yhdyssanaesiintymää, joissa *juttu*-edusosan perässä on vielä liitepartikkeli *-kin*, *-kaan* tai *-ko* tai kolmannen persoonan possessiivisuffiksi *-nsa* tai *-Vn*. Esimerkiksi monikon partitiivissa olevat *-kin*-liitteiset esiintymät olen saanut selville hakukäskyllä *final="juttujakin" and x-bndry* ja kolmannen persoonan possessiivisuffiksilla varustetut yksikön inessiivissä olevat esiintymät hakukäskyllä *final="jutussaan" and x-bndry*. *Juttu*-määriteosaiset yhdyssanat olen hakenut korpuksista puolestaan hakukäskyllä (*initial="juttu" or initial="jutu"*) and *x-bndry*. Koska *juttu* on edusosana ensisijainen, käsittelen sen mukaisia yhdyssanaesiintymiä ensin.

3.3.1 *Juttu* yhdyssanan edusosana

Yhdyssanoja, joissa on *juttu*-substantiivi edusosana, käytetään paljon viitattaessa rikos- tai oikeusjuttuihin tai joukkoviestinten välittämiin lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuihin yleisesti. 1426 *juttu*-edusosaisesta yhdyssanasta 1150 eli 81 prosenttia viittaa näihin kahteen merkitysryhmään. Yhdyssana *oikeusjuttu* mainitaan *juttu*-substantiivin yhteydessä *Nykysuomen sanakirjassa* (1951–1961: s. v. *juttu*), joten se on jo pitkään ollut vakiintunut merkitys *jutulle*. *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s. v. *juttu*) on puolestaan maininta *lehtijuttu*-yhdyssanasta. Näin ollen sekä *oikeusjuttu*- että *lehtijuttu*-yhdyssanojen suhteellisen runsas määrä Helsingin Sanomien

korpuksessa on odotuksenmukaista. Aineistossa on sekä sellaisia esiintymiä, joissa *juttua* määrittää täsmällisesti jokin kyseisiin merkitysryhmiin kuuluva substantiivi (*oikeus, rikos, lehti, radio, tv/televisio* tai *uutinen*), että sellaisia, joissa yhdyssanan määriteosa on tulkinnanvarainen mutta silti ongelmaton (esim. *vahingonkorvausjuttu, henkilöjuttu*). Toisinaan yhdyssanan täsmällinen määriteosa saattaa koostua useammasta jäsenestä (esim. *tekijänoikeusrikosjuttu, huumausainerikosjuttu*). Taulukosta 3 käy ilmi määriteosaltaan täsmällisten ja tulkinnanvaraisten oikeus- tai lehtijuttuun viittaavien *juttu*-yhdyssanojen suhde.

Taulukko 3. Kaksi suurinta merkitysryhmää *juttu*-edusosaisissa yhdyssanoissa.

	Täsmällinen määriteosa	Tulkinnanvarainen määriteosa	Yhteensä
Oikeus- tai rikosjuttu	348 (41 %)	507 (59 %)	855
Lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttu	196 (66 %)	99 (34 %)	295
			yht. 1150

Oikeusjuttu- ja *rikosjuttu*-yhdyssanoja on lähes kolminkertainen määrä *lehtijuttu-* ja *uutisjuttu*-yhdyssanoihin verrattuna. Suurta eroa selittää ainakin osaltaan se, että tiedottavan tehtävän vuoksi Helsingin Sanomissa kirjoitetaan paljon oikeudenkäynneistä ja tapahtuneista rikoksista, kun taas lehtien ja muiden joukkoviestinten tuotoksiin viittaamista – varsinkaan *juttu*-kantisella yhdyssanalla – ei tapahdu samoissa määrin.

Yli puolet oikeus- tai rikosjuttuihin viittaavista yhdyssanoista on sellaisia, ettei niissä ole määriteosana substantiivia *oikeus* tai *rikos*, vaan niiden merkitys on muutoin tulkittavissa. Oikeusjutuiksi olen tulkinnut esimerkiksi yhdyssanat *koulukiusausjuttu, kunnianloukkausjuttu, tilikikkailujuttu* ja *vahingonkorvausjuttu*. Rikosjuttuihin viitataan puolestaan esimerkiksi yhdyssanoilla *huumejuttu, veropetosjuttu, viinavarkausjuttu* ja *väärennysjuttu*. Monet yhdyssanoista ovat tulkittavissa kontekstista riippuen joko oikeusjutuiksi tai rikosjutuiksi, minkä vuoksi olen niputtanut ne käsittelyssä yleensä yhteen. Tulkinnanvaraisten määriteosien suosio oikeus- tai rikosjuttuihin viitattaessa johtunee siitä, että koska jo pelkkä edusosa *juttu* usein riittää käyttökontekstissaan merkityksen muodostumiseen, erilaisilla määriteosilla on mahdollista täsmentää oikeus- tai rikosjutun luonnetta.

Lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuihin viittaavissa *juttu*-edusosaisissa yhdyssanoissa reilussa puolessa on määriteosana täsmällinen *lehti*-, *radio*-, *tv/televisio*- tai *uutinen(uutis)*-substantiivi. Tilanne on siis päinvastainen oikeus- ja rikosjuttuihin viittaaviin yhdyssanoihin nähden. Niin kutsuttujen täsmällisten määriteosien suurta määrää selittää korpuksen keruaikana, vuosina 2000 ja 2001, taajaan televisiossa näytetty – ja siten usein televisio-ohjelmätiedoissa mainittu – Koulu-tv:n ohjelma *Uutisjuttu* (ks. propri *Uutisjuttu* luku 3.5). Ohjelman nimi esiintyy aineistossa 109 kertaa, ja näin ollen, jos sen jättäisi laskuista pois, täsmällinen määriteosa olisi 87:ssä lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun viittaavassa yhdyssanassa. Tulkinnanvaraisia jonkinlaiseen mediajuttuun viittaavia tapauksia ovat muun muassa yhdyssanat *henkilöjuttu*, *kansijuttu* ja *sivuntäytejuttu*.

Kun oikeus- tai rikosjuttuihin sekä lehti-, radio, tv- tai uutisjuttuihin viittaavia *juttu*-yhdyssanoja tarkastellaan semanttisen hierarkian näkökulmasta, täsmällisen määriteosan sisältävät käsitteet ovat tulkittavissa yläkäsitteiksi eli hyperonyymeiksi ja muut samaviitteiset käsitteet puolestaan alakäsitteiksi eli hyponyymeiksi. Toisin sanoen esimerkiksi sanojen *kunnianloukkausjuttu* ja *tilikikkailujuttu* merkitys sisältyy sanan *oikeusjuttu* merkitykseen, ja vastaavasti sanojen *kansijuttu* ja *sivuntäytejuttu* merkitys sisältyy sanan *lehtijuttu* merkitykseen.

Vaikka edellä käsitelty oikeus- tai rikosjutut sekä erilaiset mediajutut muodostavat huomattavan enemmistön *juttu*-edusosaisista yhdyssanatapauksista, merkityksen laajenemisen kannalta mielenkiintoisempia ovat yhdyssanat, joissa *juttu*-substantiivia käytetään sanakirjamääritelmistä poikkeavassa – tai muuten harvinaisemmassa – merkityksessä ja yhteydessä. Yhdyssana *läpihuutojuttu* määritellään *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s. v. *läpihuutojuttu*), mutta itse *juttu*-sanana kohdalla sitä ei kuitenkaan mainita. Sanakirjamääritelmän mukaan *läpihuutojutulla* tarkoitetaan oikeusasiasiaa, jonka käsittelyä tuomioistuimessa lykätään myöhemmäksi jostakin syystä, esimerkiksi asiakirjojen puuttumisen vuoksi. Sanakirjassa mainitaan myös *läpihuutojuttu*-sanana käyttö kuvainnollisesti johonkin hyvin helppoon tai pelkäksi muodollisuudeksi käsitettävään asiaan viitattaessa. (Mp.) *Läpihuutojuttu* esiintyy aineistossa 45 kertaa, ja sitä käytetään yksinomaan jälkimmäisessä, kuvainnollisessa merkityksessä.

- (28) Kloonauskiellon piti olla **läpihuutojuttu** kongressissa, mutta nyt siitä näyttää tulevan pitkälinen kiista. (HS 29 819 466)

Esimerkissä 28 *läpihuutojutulla* tarkoitetaan helppoa ja nopeaa päätöstä. Substantiivi *juttu* voi merkitä *läpihuutojutussa* tilanteesta riippuen muun muassa päätöstä, peliä, tehtävää, suoritusta tai valintaa.

Muodoltaan vakiintuneita mutta kuitenkin suhteellisen vähän käytettyjä *juttu*-yhdyssanoja ovat *pikkujuttu* ja *sisäpiirijuttu*, joista ensimmäinen esiintyy aineistossa 25 kertaa ja jälkimmäinen 3 kertaa.

- (29) Ei ole mikään **pikkujuttu** rakentaa oman väen voimin melkein 55 metriä pitkä navetta tilan muiden töiden ohessa. (HS 2 093 511)
- (30) Usein nimitykset olivat jopa niin **sisäpiirijuttuja**, että tuomari siirtyi virkaansa tuomioistuimesta, jossa hän jo työskenteli. (HS 17 544 920)

Substantiivi *pikkujuttu* määritellään *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s. v. *pikkujuttu*) merkityksettömäksi asiaksi ja sivuseikaksi. Kyseisessä merkityksessä sanaa käytetään esimerkin 29 lauseessakin. Vaikka *pikkujuttu*-sanaa käytetään pääsääntöisesti sanakirjan määritelmän mukaisessa merkityksessä, aineistossa on kuitenkin yksi tapaus, jossa *pikkujuttu* viittaa pieneen, lyhyeen uutistekstiin (*Pikkujuttujen otsikot – ...*).

Sisäpiirijuttua ei määritellä sellaisenaan *Kielitoimiston sanakirjassa*. Edusosan *juttu* edellä määriteosana oleva *sisäpiiri*-substantiivi on sen sijaan sanakirjassa (s. v. *sisäpiiri*), ja sillä tarkoitetaan joidenkin ihmisten muodostamaa kiinteää, muilta suljettua ryhmää. *Sisäpiirillä* voidaan tarkoittaa myös konkreettista ulkopiirin sisäpuolella olevaa ihmisten muodostamaa piiriä jonkin leikin tai muun toiminnan yhteydessä. Sillä on lisäksi oma merkityksensä talouskontekstissa. (Mp.) Aineistossa kolmessa *sisäpiirijuttu*-tapauksessa *sisäpiiriä* käytetään kuitenkin ensin mainitussa kiinteän ryhmän merkityksessä. Esimerkin 30 virkkeessä *juttu*-substantiivilla *sisäpiirijutun* edusosana viitataan jonkinlaiseen tekoon tai toimintatapaan.

Juttu-substantiivilla voidaan viitata yhdyssanan edusosana jonkinlaiseen ihmisten väliseen suhteeseen. Seitsemässä aineiston *juttu*-edusosaisessa yhdyssanatapauksessa *juttu* on tulkittavissa suhteeksi.

- (31) ”Raijojen kanssa bailataan, puidaan **miesjutut** ja käydään konserteissa”, Palo selittää. (HS 29 282 677)

Esimerkin 31 lauseessa olevan *mies*-määriteosan lisäksi aineistossa on suhteeseen viittaavia *juttu*-yhdyssanoja, joissa määriteosana on *rakkaus* tai *nais* (*nainen*). Substantiivi *juttu* ei aina tarvitse edes merkitystä täsmentävää määriteosaa, vaan se saattaa olla itsenäisestikin käytettynä tulkittavissa suhteeksi (ks. luku 3.1).

Yleisesti ottaen *juttu*-substantiivilla saatetaan viitata yhdyssanoissa hyvin erilaisiin tarkoitteisiin. Esimerkiksi *koulujuttu*-yhdyssanassa *juttu* on tulkittavissa tehtäväksi tai asiaksi, *bluesjutussa* soittotavaksi, *brittijutussa* ideaksi ja *lastenjutussa* näytelmäksi. *Juttu*-substantiivin merkitys on voimakkaasti riippuvainen esiintymiskontekstistaan. Joskus kuitenkin edes esiintymiskonteksti ei tunnu avaavan *juttu*-edusosan merkitystä, kuten esimerkin 32 virkkeessä.

- (32) Juuri kun minua on alettu johdattaa asiantuntijoiden **friikkijuttuihin**, silmiini osuu Blueskadun reunalle pystytetty rasvaprosentin mittauspiste. (HS 15 171)

Toisinaan *juttu* on merkitykseltään niin tyhjä, että se olisi mahdollista jättää pois yhdyssanan merkityksen juurikaan muuttumatta. Tällöin tilanne muistuttaa edellä käsiteltyjen adjektiiviattribuutillisten esiintymien tilannetta (ks. luku 3.2.1).

- (33) Jos he (lapset)¹² ovat sairaita, hoitamaan jää se, jolla ei ole pakollisia **työjuttuja**.
(HS 25 450 797)

Esimerkin 33 virkkeen yhdyssana *työjuttuja* olisi korvattavissa yhdyssanan määriteosana olevan *työ*-substantiivin monikon partitiivilla *töitä* ilman, että virkkeen merkitys huomattavasti muuttuisi (*Jos he ovat sairaita, hoitamaan jää se, jolla ei ole pakollisia töitä*).

3.3.2 *Juttu* yhdyssanan määriteosana

Yhdyssanan määriteosa on tyypillisesti nominatiivissa tai genetiivissä. Näin on myös *juttu*-määriteosaisten yhdyssanojen kohdalla, joita on aineistossa 197. Vaikka muutkin sijat olisivat periaatteessa mahdollisia, niitä ei esiinny aineistossa. Yhdyssanan määriteosana toimiessaan *juttu*-substantiivin merkitys ei varioi yhtä paljon kuin edusosan asemassa ja sitä käytetäänkin

¹² Suluissa oleva lisäys on omani.

vain sanakirjoissa mainituissa merkityksissä. Taulukossa 4 esitetään *juttu*-määriteosan eri merkitysvariantit ja niiden jakautuminen nominatiivi- ja genetiivisijoihin.

Taulukko 4. *Juttu*-määriteosan eri merkitysvariantit ja sijat.

Merkitys / Sija	Nominatiivi	Genetiivi	Yhteensä
Lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttu	38	11	49 (25 %)
Keskustelu	40	4	44 (22 %)
Oikeus- tai rikosjuttu	23	0	23 (12 %)
Tarina	0	7	7 (3 %)
Tulkitsematon merkitys (Juttutupa)	74	0	74 (38 %)
Yhteensä	175 (89 %)	22 (11 %)	197

Juttu-substantiivin merkitykset sen ollessa yhdyssanan määriteosana ovat jaettavissa neljään ryhmään: 1) lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttu, 2) keskustelu, 3) oikeus- tai rikosjuttu ja 4) tarina. Lisäksi aineistossa on yhdyssanaesiintymiä, joissa *juttu*-substantiivin merkityksestä ei voi tehdä tulkintoja.

Aineistossa esiintyy 74 kertaa proprina käytettävä yhdyssana *Juttutupa*. Kyseessä on helsinkiläinen ravintola, jossa järjestetään ilmeisen usein Helsingin Sanomissa mainostettavia erilaisia konsertteja ja muita musiikkitapahtumia. Siitä, mitä *jutulla Juttutuvan* määriteosana tarkoitetaan, ei pääse varmuuteen pelkän aineiston perusteella. *Juttu*-substantiivi saattaa viitata keskusteluun, mutta yhtä hyvin se voi viitata johonkin muuhun. Tästä syystä en yritä tulkita *Juttutuvan* merkitystä, vaan jätän sen ryhmittelyn ulkopuolelle. (Ks. propri *Juttutupa* luku 3.5.)

Varsinaisista merkitysryhmistä suurimman muodostavat lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuihin viittaavat *juttu*-määriteosaiset yhdyssanat, joita on aineistossa 49. Suunnilleen saman verran (44 kpl) on keskusteluun viittaavia määriteosia. Oikeus- tai rikosjuttuun viittaava *juttu*-määriteosa on 23 esiintymässä ja tarinaan viittaava 7 esiintymässä.

Määriteosa on 89 prosentissa *juttu*-määriteosaisista yhdyssanoista nominatiivissa. Lukuun ottamatta tarinaan viittaavia tapauksia *juttu*-määriteosa on selkeästi useammin nominatiivissa kuin genetiivissä. Lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun viittaavia määriteosaltaan nominatiivisijaisia yhdyssanoja ovat muun muassa *juttukokonaisuus*, *juttumatka*, *juttupalkkio*, *juttusarja* ja *juttuvinkki*. Määriteosaltaan genetiivisijaisia ovat puolestaan *jutunaihe* ja

jutuntekomatka. Keskusteluun viittaavia määriteosaltaan nominatiivisijaisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi *juttukumppani*, *(olla) juttukunnossa*, *juttuseura*, *juttutuokio* ja *(olla) juttutuulella*. Genetiivisijainen määriteosa on puolestaan yhdyssanoissa *jutunaihe* ja *jutunjuuri*. Yhdyssana *jutunaihe* on siis polyseeminen ja voi viitata sekä jonkinlaisen uutisjutun aiheeseen (esim. 34) että keskustelunaiheeseen (esim. 35) kontekstista riippuen.

- (34) – – Näillä voi olla vaikutusta toimittajien työhön, mutta käytännöllisempi selitys löytyy uutistyylin kirjoittamattomista säännöistä, uutiskriteereistä. **Jutunaiheet** valitaan sen mukaan, mikä on kiinnostavaa. (HS 3 651 934)
- (35) Kahvilasta voi astella Nurkkapöytään tai Ankdammenille, viivähtää siellä, missä on parhaat **jutunaiheet**. (HS 14 935 623)

Oikeus- tai rikosjuttuun viittaavissa *juttu*-määriteosaisissa yhdyssanoissa *juttu* on yksinomaan nominatiivissa. Tällaisia yhdyssanoja ovat muun muassa *juttuhaara*, *juttukokonaisuus*, *jutturuuhka* ja *juttusarja*. Kuten edellä esitelty *jutunaihekin*, yhdyssanoja *juttukokonaisuus* ja *juttusarja* voidaan käyttää yleiskielisessä asiatekstissä kahdessa eri merkityksessä, toisaalta viittaamaan jonkinlaiseen mediajuttujen kokonaisuuteen tai sarjaan ja toisaalta viittaamaan useiden oikeus- tai rikosjuttujen muodostamaan kokonaisuuteen tai sarjaan.

Tarinaa viittaavat *juttu*-määriteosaiset yhdyssanat poikkeavat muista siten, että niissä määriteosa on aina genetiivissä. Myös esiintymien vähäinen määrä (7 kpl) erottaa tarinaan viittaavat *juttu*-yhdyssanat muiden merkitysryhmien yhdyssanoista. Tarinaan viittaavia *juttu*-määriteosaisia yhdyssanoja ovat *jutunkertoja*, *jutuniskentä* ja *jutunpätkä*.

3.4 Merkitys kollokaateissa

Juttu-substantiivi voi toisinaan muodostaa jonkin toisen sanan kanssa kollokaatin. Tyypillisesti kollokaatilla tarkoitetaan sanojen yhteisesiintymää, joka toistuu taajaan (ks. esim. Jantunen 2004: 16). Taulukossa 5 on lueteltuna aineiston *juttu*-kollokaatteja yleisimmästä harvinaisempaan.

Taulukko 5. *Juttu*-kollokaatit ja niiden esiintymiskerrat.

Kollokaatti	Esiintymiskerrat
koko juttu	61
oma juttu	61
olla oma juttunsa	3
hyvä juttu	55
kova juttu	55
toinen juttu	53
iso juttu	45
mun/minun juttu	33
eri juttu	31
hieno juttu	31
tuttu juttu	20
Tuttu juttu show -propri	94
vanha juttu	19
tulla juttuun	12

Sanakirjoissa *jutun* yhteydessä mainitaan ainoastaan kollokaatti *tulla juttuun*, jolla tarkoitetaan toimeen tulemistä. 3805 *juttu*-esiintymän joukossa *tulla juttuun* -kollokaatti esiintyy 12 kertaa. Yleensä se, jonka kanssa tullaan juttuun, on ihminen tai ainakin elollinen olento, kuten esimerkissä 36. Selvästi harvinaisempaa mutta silti mahdollista on, että toisena osapuolena on eloton entiteetti (esim. 37).

(36) Teppokin on **tullut** paikallisten kanssa hyvin **juttuun**. (HS 1 610 944)

(37) Huovan kanssa ei tarvitse olla hellä. Sen vanuttamiseen voi purkaa monenmoiset turhautumat. Siksi Saari sanoo **tulevansa** huovan kanssa hyvin **juttuun**. (HS 1 047 465)

Jotkut kollokaatit muistuttavat idiomeja. Idiomien määrittely perinteisesti useampisanaiseksi kokonaisuudeksi, jonka merkitys ei ole suoraan tulkittavassa osiensa perusteella. Kollokaatti *tulla juttuun* täyttää edellä kuvatut perusteet, ja sitä voidaankin pitää idiomina. *Juttu*-substantiivin esiintyminen idiomeissa ei ole yllättävää, sillä Nenosen (2002: 31) mukaan sanan sisältyminen erilaisiin leksikaalistuneisiin yhdistelmiin korreloi sanan yleisyyden kanssa. *Juttu* on niin sanotun yleissubstantiivisen luonteensa takia suhteellisen frekventti sana, ja siten se odotuksenmukaisesti sisältyy toisinaan idiomiin. On silti huomattava, että kaikki useampisanaiset leksikaalistuneet yhdistelmät eivät ole välttämättä idiomeja, vaan ne saattavat

muistuttaa idiomeja myös vain joiltakin piirteiltään. Suuri osa vakiintuneista kollokaateista onkin yhtenäiseksi tiivistyneitä kokonaisuuksia, jotka ovat silti semanttisesti läpinäkyviä. (Mts. 14.)

Vaikka *tulla juttuun* on ainoa sanakirjoissa mainittu *juttu*-kollokaatti, se on Helsingin Sanomien korpuksessa kuitenkin melko harvinainen. *Tulla*-verbin ja *juttu*-substantiivin yhteisesiintymää selvästi tavanomaisempaa on, että *juttu* esiintyy yhdessä taipumattoman *koko*-adjektiivin kanssa. Substantiivia määrittävää *koko*-adjektiivia voidaan käyttää kvantifioivasti, kuten alla olevassa esimerkissä 38, tai affektisesti (VISK § 751). Kvantifioivaan *koko*-adjektiiviin sisältyy jonkinlainen määrällinen merkitys, kun taas affektinen *koko* saa tunteisiin vetoavan, usein liioittelevan sävyn.

- (38) Venäjän turvallisuuspoliisin apulaispäällikkö kertoi uutistoimisto Interfaxille epäilevänsä, että sieppaajat ja siepatut toimivat yhteistuumin ja **koko juttu** oli lavastettu. (HS 6 716 097)

Aineistossa 61 kertaa esiintyvä *koko juttu* -kollokaatti on hyvin monimerkityksinen. Esimerkin 38 virkkeessä *koko juttuun* sisältyvällä *juttu*-substantiivilla viitataan sieppaukseen tai yleisemmin rikokseen, mutta sillä saatetaan viitata myös muun muassa ajatukseen, hyppyyn, lajiin, näytelmään tai tapahtumaan. Lisäksi *juttua* voidaan käyttää *koko juttu* -kollokaatissa vakiintuneessa lehtijutun, oikeusjutun tai suhteen merkityksessä.

Kollokaattia *tulla juttuun* yleisempiä ovat myös lähimerkityksiset *oma juttu* ja *mun/minun juttu*, joista ensimmäinen esiintyy aineistossa 61 kertaa ja jälkimmäinen 33 kertaa. Kyseisissä kollokaateissa *jutun* merkitys saattaa olla sanakirjamääritelmien mukainen 'lehtijuttu', 'oikeusjuttu', 'tarina' tai 'puhe'. Tavanomaisempaa kuitenkin on, että kollokaatilla viitataan johonkin ilmiöön, jota puhuja pitää mielenkiintoisena tai jonka puhuja kokee hallitsevansa hyvin. Lisäksi *oma juttu* ja *mun/minun juttu* -kollokaateilla voidaan tarkoittaa jotakin muista poikkeavaa ominaisuutta tai toimintatapaa.

- (39) Koulutuksessa harjoitellaan kaikkea sirkukseen kuuluvaa, mutta jongleeraus on **oma juttuni**. (HS 12 941 655)
- (40) ”Vasemmistoliiton pitäisi löytää **oma juttu**. —” (HS 29 397 466)
- (41) ”Suomessa on vahvat perinteet puheteatterilla ja musikaaleilla, mutta ne eivät ole minun lajejani. Tämä on **minun juttuni**”, Minna Vainikainen sanoo. (HS 28 918 478)
- (42) Kaikilla muilla on ”**mun juttu**”. Tai ainakin he tietävät selkeästi, mikä ei ole heidän ”**mun juttunsa**”. (HS 1 583 756)

Kollokaateille *oma juttu* ja *mun/minun juttu* on ominaista, että niitä käytetään yksittäiseen ihmiseen viitattaessa (esim. 39). *Oma juttu* voi kuitenkin toisinaan viitata myös useamman henkilön ryhmittymään, kuten esimerkissä 40, jossa sitaatin esittäjä pitää tarpeellisena, että vasemmistoliitto löytäisi jonkin omanlaisen toimintatavan tai poliittisen suunnan. Koska kollokaatti *mun/minun juttu* sisältää yksikön ensimmäisen persoonan omistusmuodon *mun/minun*, on luonnollista, että se esiintyy lehtikontekstissa pääsääntöisesti esimerkin 41 tavoin suorassa sitaatissa. Aineistossa on kuitenkin myös tapaus, jossa *mun juttua* käytetään niin fraasiutuneesti, että sen eteen on liitetty monikon kolmannen persoonan omistusmuoto *heidän* (esim. 42). Fraasiutumista on korostettu kyseisessä esimerkissä myös käyttämällä kollokaatin ympärillä lainausmerkkejä.

Sen lisäksi, että *oma juttu* -kollokaatti on aineistossa yleisempi kuin *mun/minun juttu*, se on myös monikäyttöisempi. *Oma juttu* esiintyy korpuksessa melko tasaisesti, kun taas *mun/minun juttu* -esiintymät ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta peräisin yhdestä ainoasta – ilmeisesti mielipidekirjoituksen tyyppisestä – tekstistä, jossa käsitellään nimenomaan kollokaatin *mun/minun juttu* piirteitä. Kollokaatin *oma juttu* lisäksi aineistossa esiintyy kolme kertaa kollokaatti *olla oma juttunsa*, jota käytetään, kun halutaan korostaa, että puheena oleva entiteetti poikkeaa monin tavoin muista.

- (43) ” – – Ruotsalaiset ovat romantikkoja, norjalaiset siitä välistä. Islantilaiset **ovat** ihan **oma juttunsa** ja tasoltaan hyvin kirjavia ja tanskalaiset taas joviaaleja veikkoja, jotka karttavat kaikkia koulukuntia”, tapahtuman tuottaja Osmo-Tapio Räihälä sanoo. (HS 2 867 296)

Vaikka esimerkin 43 sitaatin esittäjä pitää kaikkia mainitsemiaan kansallisuuksia erilaisina, kollokaatilla *olla oma juttunsa* sekä *ihan*-partikkelilla hän korostaa käsitystään islantilaisten erityisestä poikkeavuudesta

Melko yleisiä ovat myös adjektiiviattribuutin ja *juttu*-substantiivin muodostamat kollokaatit *hyvä juttu*, *kova juttu* ja *iso juttu*, joista kaksi ensimmäistä esiintyy aineistossa 55 kertaa ja kolmas 45 kertaa.

- (44) Joulukactus ja tulilatva ovat monivuotisia koristuksia. Ne ovat hauskoja pelkkinä viherkasveinakin, mikä on **hyvä juttu**, sillä vaatii hieman paneutumista saada ne kehittämään uusia nuppuja kotioloissa. (HS 14 675 978)

- (45) Arkkitehti Toivonen työskenteli viime syksyn maailmankuulun Rem Koolhaasin OMA-toimistossa Rotterdamissa. Nuorelle arkkitehtiopiskelijalle se oli **kova juttu**. (HS 6 450 365)
- (46) Olympiakisat ovat suomalaisille edelleen liian **iso juttu**. Urheilija lakkaa olemasta kisoissa oma itsensä kun hän tuntee vetävänsä kivirekeä. (HS 6 363 338)

Esimerkin 44 virkkeessä *hyvä juttu* -kollokaatilla viitataan hyvään piirteeseen tai ominaisuuteen ja *juttua* käytetään siten laajentuneessa merkityksessä. Lisäksi *hyvä juttu* -kollokaatilla saatetaan tarkoittaa esimerkiksi hyvää kokemusta, päätöstä tai tekoa tai sanakirjamääritelmien mukaisesti hyvää lehtijuttua tai tarinaa. Aineistossa esiintyy myös yksittäisiä kertoja komparatiivimuoto *parempi juttu* ja superlatiivimuoto *paras juttu*. Kollokaatin *kova juttu* merkitys voi puolestaan vaihdella laidasta laitaan: toisinaan sillä viitataan esimerkiksi hyvin hienoon kokemukseen, kuten esimerkin 45 virkkeessä, toisinaan taas raskaaseen kokemukseen (ks. myös luku 3.2.1). Kun *kova juttu* -kollokaattia käytetään positiivisessa yhteydessä, sillä saatetaan hienon kokemuksen lisäksi viitata esimerkiksi jonkinlaiseen hienoon saavutukseen tai suoritukseen. *Kovan jutun* tavoin *iso juttu* -kollokaatin merkitys varioi melko paljon. Esimerkin 46 virkkeessä *iso juttu* viittaa merkittävään tapahtumaan, mutta sillä saatetaan viitata myös esimerkiksi merkittävään suoritukseen, kokemukseen tai saavutukseen. Lisäksi *iso juttu* -kollokaatti esiintyy aineistossa yksittäisiä kertoja vakiintuneessa merkityksessä, ja sillä viitataan isoon lehtijuttuun tai isoon rikosjuttuun.

Myös kollokaatti *toinen juttu* on 53 esiintymiskerrallaan suhteellisen yleinen. Pääsääntöisesti *toisella jutulla* viitataan mainitun tarkoitteen poikkeavuuteen aiemmin puhutusta, mutta sitä käytetään satunnaisesti myös konkreettisessa toisen oikeusjutun tai toisen lehtijutun merkityksessä.

- (47) Kaupungin uudet ratikat ovat luku sinänsä. Ne ovat sulavalinjaisia ja komeita ulkoapäin, mutta sisätilat ovatkin jo **toinen juttu**. (HS 5 030 074)

Esimerkin 47 virkkeiden esittäjä on tyytyväinen siihen, miltä kaupungin uudet ratikat näyttävät ulkoapäin, kun taas sisätiloista hän ei voi sanoa samaa. Kollokaatin *toinen juttu* edessä käytetään usein jotakin partikkelia painottamassa esille nostetun asian erilaisuutta. Esimerkissä 47 käytetyn partikkelin *jo* ohella aineistossa esiintyy esimerkiksi *ihan (poliisihallinnon kokonaisremontti on ihan toinen juttu)*, *aivan (puhuminen on aivan toinen juttu)* ja sitten *(mukavuus on sitten toinen juttu)*.

Toinen juttu -kollokaatin tavoin poikkeavuuteen viittaa *eri juttu* -kollokaatti, joka esiintyy aineistossa 31 kertaa.

- (48) Gardemeister sanoi illalla olevansa varma vain siitä, että auto kääntyy kurvissa, kun vain kääntää rattia. **Eri juttu** sitten on, mihin suuntaan auto on menossa. (HS 15 168 213)

Kollokaatilla *eri juttu* voidaan ilmaista asian poikkeavuus suhteessa aiemmin kerrottuun, kuten esimerkissä 48, mutta on myös mahdollista, että vertailun toinen osapuoli mainitaan vasta *eri juttu* -kollokaatin jälkeen. Tällöin kollokaatin jäljessä on vertailukonjunktio *kuin* (esim. *Alppimaja on aivan eri juttu kuin esimerkiksi epo*).

Substantiivi *juttu* muodostaa kollokaatin myös adjektiivien *hieno* ja *vanha* kanssa.

- (49) Eetun äiti on musiikkiluokan kasvatteja ja laulanut kuorossa. Siinäkin mielessä muskarin tulo kotinurkille oli **hieno juttu**. (HS 23 932 199)
- (50) Pokémon on jo ihan **vanha juttu**, eikä sitä kannata enää mainostaa. (HS 19 091 477)

Kollokaatti *hieno juttu* esiintyy aineistossa 31 kertaa, ja sillä voidaan viitata esimerkin 49 tavoin muun muassa hienoon ratkaisuun. Muita mahdollisia merkityksiä *hieno juttu* -kollokaatille ovat 'hieno saavutus', 'hieno suoritus' ja 'hieno mahdollisuus'. 19 kertaa aineistossa esiintyvällä *vanha juttu* -kollokaatilla viitataan puolestaan usein johonkin jo ennestään nähtyyn tai kuultuun, tuttuun asiaan. Esimerkissä 50 *vanhan jutun* täsmällisempi merkitys on 'vanha tv-sarja/videopeli', mutta lisäksi sillä saatetaan viitata esimerkiksi vanhaan ilmiöön tai tietoon tai sanakirjamääritelmien mukaisesti vanhaan oikeusjuttuun tai tarinaan.

Lähelle samaa *vanha juttu* -kollokaatin kanssa merkitsee *tuttu juttu* -kollokaatti. Jonkin asian tuttuuteen viittaava *tuttu juttu* esiintyy aineistossa appellatiivina 20 kertaa.

- (51) Radio Suomen Metsäradio ja Maamiehen Tietolaari ovat **tuttuja juttuja** monelle retkeilykonkarille. (HS 3 064 267)

Tuttu asia saattaa olla esimerkiksi radio-ohjelma, kuten esimerkissä 51, tai vaiva, ongelma, kokemus tai materiaali. Kollokaatti *tuttu juttu* on luultavasti muodostunut kielellisen leikittelyn seurauksena. Adjektiivin *tuttu* ja substantiivin *juttu* poikkeavat toisistaan vain yhden foneemin verran. Näin ollen ne sointuvat hyvin yhteen, mikä puolestaan on ollut omiaan lisäämään

kollokaatin *tuttu juttu* käyttöä. Yhtenä osoituksena kielellisen leikittelyn suosiosta voidaan pitää *tuttu juttu* -kollokaatin esiintymistä 1990-luvun alusta 2000-luvun alkuun esitetyn *Tuttu juttu show* -televisio-ohjelman nimessä. Seuraavaksi käsittelemkin juuri propreihin sisältyviä *juttu*-esiintymiä.

3.5 Eriytynyt käyttö propreissa

Tutkimusaineisto sisältää kaikki Helsingin Sanomien tekstit vuosilta 2000 ja 2001, joten mukana ovat siten myös tiedot televisio- ja radio-ohjelmista sekä elokuvateattereiden ohjelmistoista. Aineiston 3805 itsenäisestä *juttu*-esiintymästä 532 eli noin 14 prosenttia on tulkittavissa osaksi propria. Erityisen yleinen *juttu* on elokuvien ja televisio-ohjelmien nimissä. Merkittävä osa *juttu*-propreista on suomennoksia, ja siten alkuperäistä nimeä ja suomennosta vertailemalla on mahdollista saada käsitys *juttu*-substantiivin merkityksestä¹³. Taulukossa 6 on listattuna aineiston 17 erilaista *juttu*-propria.

¹³Proprien alkuperää selvittäessäni olen joutunut usein turvautumaan ns. epätieteellisiin verkkolähteisiin, kuten Wikipediaan.

Taulukko 6. *Juttu*-proprit ja niiden esiintymiskerrat (suom. = suomennos).

Propri	Esiintymiskerrat
Jutun loppu (suom.)	132
Juttu	99
Tuttu juttu show	94
Mieletön juttu (suom.)	38
Yhden illan juttu	38
Yhden yön juttu (suom.)	29
Paksuimmat jutut -kilpailu	22
Naisten jutut (suom.)	18
Viiden juttu (suom.)	18
Ihme juttu (suom.)	16
Jätkien jutut (suom.)	11
Meidän juttu (suom.)	5
Kalastajan jutut (suom.)	4
Vaikea juttu (suom.)	4
Pelottavia juttuja	2
Tutkittu juttu	1
Ajankohtainen juttu maailmalta	1
	yht. 532

Selkeästi yleisin *juttu*-propri on elokuvan nimen suomennos *Jutun loppu*, joka esiintyy aineistossa 132 kertaa. Kyseessä on vuonna 1999 valmistunut brittiläis-amerikkalainen draamaelokuva (IMDb: *Jutun loppu*). Suomessa elokuva sai ensi-iltansa huhtikuussa 2000, ja näin ollen sen nimi esiintyy taajaan tutkittavana ajanjaksona Helsingin Sanomissa julkaistavissa elokuvateattereiden ohjelmistoissa. Elokuvan alkuperäinen, englanninkielinen nimi on *The End of the Affair* (IMDb). *Jutun loppu* on melko tarkka käännös alkuperäisestä nimestä, sillä sana *affair* merkitsee muun muassa asiaa, tapausta ja suhdetta, joihin viitataan puolestaan usein substantiivilla *juttu*.

Jutun lopun lisäksi suomennoksia *juttu*-propreista ovat *Mieletön juttu*, *Yhden yön juttu*, *Viiden juttu*, *Ihme juttu* ja *Meidän juttu*. Aineistossa 38 kertaa esiintyvä *Mieletön juttu* -nimi on annettu amerikkalaiselle vuonna 1998 ensi-iltansa saaneelle rikoselokuvalle *Out of Sight* (IMDb: *Mieletön juttu*). Suora suomennos englanninkielisestä nimestä olisi esimerkiksi 'poissa näköpiiristä' tai 'näkyttömissä'. Elokuvan suomenkielinen nimi poikkeaa siis alkuperäisestä sekä varsinaiselta merkitykseltään että sävyltään. Sen sijaan 29 kertaa aineistossa esiintyvä *Yhden yön juttu* -nimi on suhteellisen johdonmukainen käännös vuonna 1997 valmistuneen

romanttisen draamaelokuvan englanninkielisestä *One Night Stand* -nimestä (ks. IMDb: *Yhden yön juttu*). Suoraan alkuperäisestä nimestä tulkittuna *juttu* viittaa siinä ilmeisesti jonkinlaiseen pysähdykseen tai paikkaan.

18 kertaa aineistossa esiintyvän amerikkalaisen draamasarjan *Viiden juttu* englanninkielinen nimi on *Party of Five* (ks. IMDb: *Viiden juttu*). Sarja keskittyy viiden nuoren elämän käsittelyyn, mikä on huomioitu sekä alkuperäisessä että suomennetussa nimessä mainitsemalla numeraali viisi. Alkuperäisen nimen perusteella *juttu* viittaa proprissa joko juhliin tai ryhmään. Sekä suomennoksessa että englanninkielisessä nimessä korostuu sarjan nuorten välinen tiivis yhteenkuuluvuus (vrt. *mun juttu* luku 3.4). Sen sijaan heikommalta vaikuttaa yhteys suomennoksen *Ihme juttu* ja alkuperäisen nimen *Eyewitness* välillä (ks. Helsingin kaupunginkirjasto, Kysy mitä vaan). Suoraan suomennettuna sarjan nimi tarkoittaa silminnäkijää. *Eyewitness* on BBC:n tuottama luontodokumenttisarja, jonka kukin puolituntinen jakso käsittelee jotakin luonnon tai ihmisruumiin ihmeellisyyttä (Wikipedia, *Eyewitness* (TV series)). Juuri aiheiden ihmeellisyyden vuoksi sarjan suomenkieliseen nimeen on luultavasti haluttu sisällyttää taipumaton adjektiivi *ihme*. Proprilla on aineistossa 16 esiintymiskertaa. Viisi kertaa aineistossa esiintyvä BBC:n komediasarja *Meidän juttu* on puolestaan alkuperäiseltä nimeltään *Starting Out*. Suoraan suomennettuna nimi olisi 'lähtö', joten selkeää yhteyttä alkuperäisen ja suomennetun nimen välillä on vaikea nähdä.

Edellä mainittujen *juttu*-proprien lisäksi suomennoksia ovat ilmeisesti myös venäläisnaisista kertova *Naisten jutut*, tanskalainen dokumenttisarja *Jätkien jutut*, venäläinen sarja *Kalastajan jutut* sekä venäläinen elokuva *Vaikea juttu*. Kyseisten televisiosarjojen ja elokuvien alkuperäisistä nimistä ei kuitenkaan löydy luotettavaa tietoa, jotta suomennoksen ja alkukielisen nimen vertailu olisi mahdollista.

Suomalaisten ohjelmien *juttu*-propreista selkeästi yleisimmät ovat *Juttu* 99 esiintymiskerrallaan ja *Tuttu juttu show* 94 esiintymiskerrallaan. *Juttu* on ruotsinkielisen tv-kanavan suomenkielinen lastenohjelma. Ohjelmatiedoissa sarjasta mainitaan yleensä pelkkä nimi, mutta toisinaan nimen edessä on täsmennys "För barn – på finska". Siitä, mihin *juttu*-substantiivi nimessä viittaa, ei ohjelmatietojen perusteella saa varmuutta. *Tuttu juttu show* on puolestaan Timo Koivusalon ja Joel Hallikaisen juontama parisuhdevisailu, jota esitettiin YLE TV2 -kanavalla vuosina 1992–2002. Visailussa pärjätäkseen oli osoitettava, että tuntee puolisonsa hyvin. Ohjelman nimen valintaan on luultavasti vaikuttanut se, että adjektiivi *tuttu* ja

substantiivi *juttu* eroavat toisistaan vain yhden foneemin verran ja sointuvat siten hyvin yhteen (ks. kollokaatti *tuttu juttu* luku 3.4).

Edellä käsitellyn suomennoksen *Yhden yön juttu* lisäksi aineistossa esiintyy 38 kertaa alkujaankin suomenkielinen *Yhden illan juttu* -propri. *Yhden illan juttu* on keskusteluohjelma, jota näytettiin Nelosella vuosituhanen vaihteessa. Ohjelmassa sekä juontajapari että haastateltavat olivat julkisuuden henkilöitä ja vaihtuivat jaksoittain. Tyypillisesti *yhden illan juttu* ymmärretään kahden ihmisen väliseksi lyhyeksi suhteeksi (ks. luku 3.1). Keskusteluohjelman nimenä se viittaa luultavasti kuitenkin juontotyön lyhyteen, yhden illan keston. *Paksuimmat jutut -kilpailu* on puolestaan Radio Novan puolituntinen radio-ohjelma, jonka nimen *juttu*-substantiivilla viitataan ilmeisesti jonkinlaisiin tarinoihin tai yleisesti puheeseen. Proprilla on aineistossa 22 esiintymiskertaa.

Yksittäisiä kertoja aineistossa esiintyvät propriit *Pelottavia juttuja*, *Tutkittu juttu* ja *Ajankohtainen juttu maailmalta*. *Pelottavia juttuja* on tv-sarja, mutta sen alkuperästä tai genrestä ei ole tietoa. Myös *Tutkittu juttu* on tv-sarja. Se on tiedeohjelma, jonka esittäminen oli vuosina 2000 ja 2001 vielä edessäpäin. Aineistossa sitä ei mainita varsinaisissa televisio-ohjelmätiedoissa, vaan se esitellään jossakin artikkelissa uutena ohjelmana. *Ajankohtainen juttu maailmalta* on sen sijaan tunninmittainen radio-ohjelma. Siinä *juttu* viittaa mitä ilmeisimmin jonkinlaiseen uutiseen tai ilmiöön.

Myös *juttu*-yhdyssanoissa on runsaasti propreja (ks. appellatiiviyhdyssanat luku 3.3). 1623 yhdyssanaesiintymästä 214 eli noin 13 prosenttia on joko itsenäinen propri tai osa useampisanaista propria. Erilaisia *juttu*-yhdyssanapropreja on aineistossa 14 kappaletta (ks. taulukko 7).

Taulukko 7. *Juttu*-yhdyssanapropri ja niiden esiintymiskerrat (suom. = suomennos).

Propri	Esiintymiskerrat
Uutisjuttu	109
Juttutupa	74
Apinajuttu	10
Yöjuttu	5
Terveysjuttu	5
Juttu-Sultsina Oy	2
Kuu-ukon unijuttuja	2
Pikku planeetta: Kaakaojuttu	1
Kalajuttu - urheilukalastuksen filosofiasta	1
Kesäjuttu: Pajupilli soi suvelle!	1
Napajuttu (suom.)	1
Veturikino: Onkijuttu	1
Jyrki Trends: Suklaajuttu	1
Synttärijuttuja	1
	yht. 214

Selkeästi yleisin yhdyssanapropri on *Uutisjuttu* 109 esiintymiskerrallaan: *Uutisjutun* esiintymiskerrat kattavat 51 prosenttia kaikista yhdyssanaproprien esiintymistä. *Uutisjuttu* on Ylen koulu-tv:n uutis- ja ajankohtaisohjelma, joka on suunnattu 10–12-vuotiaille lapsille. Ohjelman on tarkoitus kertoa ajankohtaisista uutisista lapsen näkökulmasta. (Ks. Take A Pen!) Koska kyseessä on viikoittainen ohjelma, *Uutisjuttu*-propri esiintyy vuosien 2000 ja 2001 ohjelmätiedoissa tiheästi. Kuten propriin nimestäkin voi päätellä, *juttu* viittaa *Uutisjutun* yhteydessä uutisaiheeseen.

Toiseksi yleisin yhdyssanapropri on aineistossa 74 kertaa esiintyvä *Juttutupa*. Se on poikkeuksellinen kahdesta syystä: *Juttutupa*-proprissa *juttu* ei ole edusosana vaan määriteosana. *Juttutupa*-nimeä ei myöskään ole annettu televisio- tai radio-ohjelmalle eikä elokuvalle, vaan sillä on nimetty helsinkiläinen ravintola. Kyseinen ravintola mainostaa ahkerasti Helsingin Sanomissa, minkä vuoksi propri esiintyy myös korpuksessa useasti. Siitä, mihin *juttu*-substantiivilla *Juttutuvassa* viitataan, ei saada esiintymiskontekstin perusteella varmuutta. Toinen *juttu*-määriteosainen yhdyssanapropri on aineistossa kaksi kertaa esiintyvä *Juttu-Sultsina Oy*. Nimi on annettu uutistoimistolle, joten *juttu* viitanee proprissa jonkinlaiseen mediassa julkaistavaan tuotokseen.

Proprilla *Apinajuttu* on aineistossa kymmenen esiintymiskertaa. Kyseessä on Esa Illin käsikirjoittama ja ohjaama noin tunnin mittainen draamaelokuva, jonka pääteemana on nuoruudenystävien jälleennäkeminen ja eletyn elämän pohtiminen (Film-O-Holic.com). Elokuva sai ensi-iltansa toukokuussa 2000, ja näin ollen siitä kirjoitettiin Helsingin Sanomissa korpuksen keruuvuosina joitakin kertoja. Illi voitti *Apinajutullaan* Risto Jarva -palkinnon (mp.), mikä osaltaan selittää proprin esiintymisen aineistossa. Elokuvan nimen taustoista varmuuden saaminen vaatisi *Apinajutun* katsomista. Englanninkielinen käännös elokuvan nimestä on kuitenkin *Monkey Business* (IMDb), joka merkitsee epärehellistä tai typerää käytöstä (*MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja: s. v. monkey business*). Ilmeisesti *juttu*-substantiivilla viitataan kyseisessä yhteydessä siis jonkinlaiseen käytökseen tai toimintaan.

Viisi kertaa esiintyvä *Yöjuttu* on Harri István Mäen vuonna 2000 julkaistu lastenkirja. *Yöjutussa* seikkaillaan yöllisessä elokuvamaailmassa, mikä on ilmeisesti ollut kirjan nimen valinnan perusteenakin. *Juttu* viitanee *Yöjuttu*-proprissa siis jonkinlaiseen jännittävään ja ehkä myös kiellettyyn toimintaan tai seikkailuun.

Useimmista vain yksittäisiä kertoja aineistossa esiintyvistä *juttu*-yhdyssanapropreista on saatavilla hyvin vähän tietoa. Tällainen on viisi kertaa esiintyvä *Terveysjuttu*. Proprin kontekstin perusteella kyseessä on mitä ilmeisimmin radio-ohjelma, jossa käsitellään terveyteen liittyviä kysymyksiä ja asioita, ja näin ollen *jutulla* viitataan ilmeisesti käsiteltävään aihealueeseen tai yleisesti radiojuttuun.

Vaikeaselkoisia esiintymiä ovat myös kaksi kertaa esiintyvä *Kuu-ukon unijuttuja* sekä kerran esiintyvät *Kaakaojuttu*, *Kalajuttu*, *Kesäjuttu*, *Napajuttu*, *Onkijuttu*, *Suklaajuttu* ja *Synttärijuttuja*. *Kuu-ukon unijuttuja* on jonkinlainen viisi minuuttia kestävä lastenohjelma, jota näytettiin Ylen kanavalla. Proprissa *juttu*-substantiivi viittaa mitä ilmeisimmin tarinaan. Myös *Synttärijuttuja* on viisiminuuttinen lastenohjelma. Proprin *juttu* on kuitenkin monitulkintaisempi kuin *Kuu-ukon unijutuissa*. Nuorille ja aikuisille suunnattuja tv-ohjelmia ovat puolestaan *Pikku planeetta: Kaakaojuttu*, *Veturikino: Onkijuttu* ja *Jyrki Trends: Suklaajuttu*. Lehdessä julkaistut ohjelmatiedot ovat hyvin suppeat, joten vahvoja johtopäätöksiä siitä, mihin *juttu*-substantiivilla kyseisissä propreissa viitataan, ei ole tehtävissä. Myös radio-ohjelmissa *Kalajuttu – urheilukalastuksen filosofiasta* ja *Kesäjuttu: pajupilli soi suvelle!* *juttu*-substantiivin merkitys jää melko avoimeksi. Yhdyssana *kalajuttu* on suhteellisen vakiintunut, ja *Kielitoimiston sanakirja* (2006: s. v. *kalajuttu*) määrittelee sen (usein liioitelluksi) puheeksi suuresta

kalansaaliista. Yhdyssana *kalajuttu* on näin ollen luultavasti tuntunut sopivalta nimeltä urheilukalastusta käsittelevälle ohjelmalle. *Kesäjuttu* ei ole *kalajutun* tavoin vakiintunut yleiskieleen, mutta puhekielessä sillä tarkoitetaan yleensä jotakin kesään olennaisesti kuuluvaa asiaa tai ilmiötä.

Propri *Napajuttu* poikkeaa muista *juttu*-yhdyssanapropreista siten, että se on ainoana käännös suomen kieleen. Jutta Langreuterin kirjoittaman teoksen alkuperäinen, saksankielinen nimi on *Hier, mein Bauchnabel*, joka suoraan suomennettuna kuuluisi 'Tässä, napani'. Kyseessä on Lasten keskuksen kustantama vuonna 2000 julkaistu kaunokirjallinen teos. (Pirkanmaan verkkokirjasto.) Koska kyseessä on lastenkirja, *juttu* viittaa siinä ilmeisesti jonkinlaiseen tarinaan.

Kuten edellä todettiin, substantiivi *juttu* esiintyy melko usein proprin osana. Helsingin Sanomien korpuksen itsenäisistä *juttu*-esiintymistä noin 14 prosenttia on tulkittavissa osaksi propria, ja *juttu*-yhdyssanojen kohdalla vastaava osuus on puolestaan noin 13 prosenttia. *Juttu*-proprilla nimettyä elokuvaa tai televisiosarjaa katsomatta, radio-ohjelmaa kuuntelematta tai kirjaa lukematta on toisinaan vaikea saada varmuutta siitä, missä merkityksessä *juttua* proprissa käytetään. Pääsääntöisesti propriin sisältyy kuitenkin *jutun* lisäksi muita sanoja, jotka avaavat *jutun* merkitystä kyseisessä yhteydessä. *Juttu*-proprin ollessa suomennos myös alkuperäisen nimen ja suomennoksen vertaileminen saattaa mahdollistaa *jutun* todennäköisen merkityksen selvittämisen.

Propreissa, joissa *juttu* esiintyy itsenäisenä, *juttua* käytetään usein sen vakiintuneessa – tai ainakin yleisesti käytetyssä – merkityksessä: Esimerkiksi *Jutun loppu* -proprissa *juttu* viittaa alkuperäisen nimen (*The End of the Affair*) perusteella asiaan, tapaukseen tai suhteeseen. Myös proprissa *Tuttu juttu show* viitataan *jutulla* asiaan tai tarkemmin tietoon. Tarinan tai puheen merkityksessä *juttua* käytetään proprissa *Paksuimmat jutut -kilpailu*, ja uutiseen tai ilmiöön *juttu* viittaa puolestaan proprissa *Ajankohtainen juttu maailmalta*.

Itsenäistä *juttua* saatetaan käyttää propreissa kuitenkin myös laajentuneessa merkityksessä. Esimerkiksi *Yhden yön juttu* -proprissa *jutulla* viitataan elokuvan alkuperäisen nimen (*One Night Stand*) perusteella jonkinlaiseen pysähdykseen tai paikkaan. Alkujaankin suomenkielisessä *Yhden illan juttu* -proprissa *juttu* merkitsee puolestaan lyhyttä juontotyötä tai tehtävää. Vaikka siis *yhden yön/illan juttu* käsitetään tyypillisesti kahden ihmisen väliseksi

lyhyeksi suhteeksi, fraasin esiintyessä proprina merkitys vaikuttaa olevan jokin muu. Myöskään *Viiden juttu* -proprissa *juttua* ei käytetä sanakirjoista tutussa merkityksessä, vaan sillä viitataan alkuperäisestä nimestä (*Party of Five*) päätellen jonkinlaisiin juhliin tai ryhmään.

Silloin, kun alkuperäisen nimen ja suomenkielisen nimen välillä ei ole selkeää yhteyttä tai kun alkuperäinen nimi jää epäselväksi, on entistä vaikeampaa saada varmuutta propriin sisältyvän itsenäisen *juttu*-substantiivin merkityksestä. Suomennokset *Mieletön juttu* (engl. *Out of Sight*), *Ihme juttu* (engl. *Eyewitness*) ja *Meidän juttu* (engl. *Starting Out*) eivät ole suoria käännöksiä englanninkielisistä nimistä, ja niissä *jutun* merkitys jääkin avoimeksi. Proprien *Naisten jutut*, *Jätkien jutut*, *Kalastajien jutut* ja *Vaikea juttu* alkuperäisistä nimistä ei ole tietoa, eikä näin ollen myöskään niiden kohdalla saada varmuutta siitä, mihin *jutulla* proprissa viitataan. Alkujaan suomenkielisistä nimistä jäävät epäselviksi puolestaan propriit *Juttu*, *Pelottavia juttuja* ja *Tutkittu juttu*.

Juttu-yhdyssanaproprit on yhtä lukuun ottamatta (*Napajuttu*, saks. *Hier, mein Bauchnabel*) annettu suomalaisille tv-sarjoille, elokuville, radio-ohjelmille, kirjoille, ravintoloille tai yrityksille, joten alkuperäisen nimen ja suomennoksen vertaileminen *juttu*-substantiivin merkityksen selvittämiseksi ei ole niiden kohdalla mahdollista. Tästä syystä – sekä lehden ohjelmatietojen suppeuden vuoksi – sen päättelyminen, mihin *juttu* yhdyssanaproprissa viittaa, on usein epävarmaa. Vakiintuneessa merkityksessä *juttua* käytetään luultavasti yhdyssanapropreissa *Uutisjuttu*, *Terveysjuttu*, *Juttu-Sultsina Oy*, *Kuu-ukon unijuttuja*, *Kalajuttu* – *urheilukalastuksen filosofiasta* ja *Napajuttu*, joista kolmessa ensimmäisessä *juttu* viitanee ohjelman aihealueeseen tai mediajuttuihin yleisesti ja kolmessa viimeisessä tarinaan tai puheeseen. Laajentuneessa merkityksessä *juttua* käytetään puolestaan proprissa *Apinajuttu*, jossa *juttu* viittaa mitä ilmeisimmin jonkinlaiseen käytökseen tai toimintaan. Samoin toimintaan tai kokemukseen viittaa luultavasti myös *Yöjuttu*-proprin *juttu*. Epäselväksi *jutun* merkitys jää sen sijaan yhdyssanapropreissa *Juttutupa*, *Pikku planeetta: Kaakaojuttu*, *Kesäjuttu: Pajupilli soi suvelle!*, *Veturikino: Onkijuttu*, *Jyrki Trends: Suklaajuttu* ja *Synttärijuttuja*.

3.6 Yhteenvedo *juttu*-substantiivin merkityksistä

Substantiivilla *juttu* voidaan viitata monenlaisiin tarkoitteisiin. Sanakirjoissa (*Nyky-suomen sanakirja* ja *Kielitoimiston sanakirja*) sille annetaan useita eri merkityksiä: *jutulla* voidaan tarkoittaa niin keskustelua, tarinaa, kaskua, valhetta, asiaa, tapausta, oikeusjuttua, lehtikirjoitusta kuin uutistakin. Lisäksi sanakirjoissa mainitaan substantiivin esiintyminen toimeen tulemista tarkoittavassa *tulla juttuun* -kollokaatissa.

Kuten odottaa saattaa, yli joka toista Helsingin Sanomien korpuksen itsenäistä *juttu*-esiintymää käytetään sanakirjamääritelmien mukaisessa merkityksessä. Yleisimmin *jutulla* viitataan oikeus- tai rikosjuttuun, mutta myös lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun viittaavat esiintymät ovat aineistossa melko yleisiä. Kun itsenäinen *juttu*-esiintymä viittaa tiedotusvälineen juttuun tai oikeus- tai rikosjuttuun, se on lyhentynyt ellipsin myötä pelkäksi *jutuksi*. Sanakirjamääritelmien mukaisissa merkityksissä käytettävistä *juttu*-esiintymistä 85 prosenttia kuuluu näihin kahteen merkitysryhmään. Kolmannen huomionarvoisen sanakirjamääritelmien mukaisen merkitysryhmän muodostavat esiintymät, jotka viittaavat jonkinlaiseen tarinaan, puheeseen tai keskusteluun. Metaforisen merkityksenmuutoksen myötä *juttu* on laajentunut toisinaan merkitsemään tarinan lisäksi ihmisten välistä suhdetta. Kun *juttua* käytetään täsmällisemmän substantiivin sijasta, se sävyttää lauseen arkikielisemmäksi ja saattaa samalla vaikuttaa lauseen merkitykseen (esim. *naisten ja miesten väliset jutut* vs. *naisten ja miesten väliset suhteet*).

Vaikka yli puolet aineiston *juttu*-esiintymistä on sanakirjamääritelmien mukaisia, aineistossa on myös huomattavan paljon esiintymiä, joissa *jutun* merkitys on jotakin aivan muuta. Kun *juttua* käytetään jossakin muussa kuin vakiintuneessa merkityksessä, sanaa ympäröivän kontekstin merkitys korostuu. Yleissubstantiivisen luonteensa takia *jutun* merkitys jää helposti hämäräksi, ja usein *juttu*-substantiivia määrittääkin jokin merkitystä täsmentävä adjektiiviattribuutti. Toinen yleinen piirre muunlaisille kuin sanakirjamääritelmien mukaisille *juttu*-esiintymille on, että niissä *juttu* on predikatiivilauseen edussanana ja luonnehtii *olla*-verbin välityksellä predikatiivilauseen subjektin luokkaa. Predikatiivilauseen subjektin perusteella on siten mahdollista tulkita, minkälaiset tarkoitteet voidaan lukea jutuiksi.

Vakiintuneista merkityksistä poikkeavat *juttu*-esiintymät ovat luokiteltavissa kolmeen ryhmään niiden entiteettien abstraktiusasteen mukaan. Selvä enemmistö Helsingin Sanomien

korpuksen sanakirjamääritelmistä poikkeavista *juttu*-esiintymistä viittaa John Lyonsin (1977) jaottelussa toisen abstraktiusasteen entiteetteihin eli aikaan sidoksissa oleviin tapahtumiin, prosesseihin ja tiloihin. Tällaisia havaittavia muttei materiaalisia entiteettejä, joihin *juttu* saattaa viitata, ovat muun muassa Formula 1, kokemus, kysymys, musiikkikappale, saavutus, suoritus, teko ja tohtoroituminen. Lisäksi aineistossa on esiintymiä, joissa *juttu* viittaa toisen asteen entiteettiin mutta on kuitenkin käytännössä merkitykseltään tyhjä eikä tuo lisäinformaatiota adjektiivin ja jutun muodostamaan substantiivilausekkeeseen (esim. *Komiikasta puhuminen on hankala juttu* vs. *hankalaa*).

Aineistossa on ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavia *juttu*-esiintymiä huomattavasti vähemmän kuin toisen asteen entiteetteihin viittaavia. Ensimmäisen asteen entiteetteihin eli konkreettisiin, materiaalsiin tarkoitteisiin *juttu* viittaa, kun se korvaa esimerkiksi sanoja kiihkouskovaiset, kissat, kitkarenkaat, lelut ja tuontimarjat. Kolmannen asteen entiteetteihin eli abstrakteihin ilmiöihin, jotka eivät ole sidoksissa aikaan tai paikkaan, *juttu* viittaa puolestaan korvatessaan esimerkiksi sanoja elämä, kaupunkilaisuus, lämpötila ja nuorekkuus.

Itsenäisten esiintymien lisäksi *juttu* muodostaa usein yhdyssanan jonkin toisen sanan kanssa. Pääsääntöisesti *juttu* on yhdyssanan lopussa ollen siten yhdyssanan edusosana, mutta *juttu* saattaa olla myös yhdyssanan määriteosana, jolloin se on yhdyssanan alussa. Sanakirjoissa mainitaan kaksi *juttu*-edusosaista yhdyssanaa, *oikeusjuttu* ja *lehtijuttu*. Näin ollen onkin odotuksenmukaista, että selvä enemmistö (81 %) *juttu*-edusosaisista yhdyssanoista viittaa joko 1) oikeus- tai rikosjuttuihin tai 2) lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuihin. Näistä merkitysryhmistä ensimmäinen on lähes kolme kertaa suurempi kuin jälkimmäinen. Yhdyssanan määriteosa voi olla täsmällinen, kuten sanoissa *rikosjuttu* ja *uutisjuttu*, mutta usein määriteosa on tulkinnanvarainen, kuten sanoissa *tilikikkailujuttu* ja *sivuntäytejuttu*, ja yhdyssanan merkitys muotoutuu kontekstin perusteella.

Muissa kuin sanakirjamääritelmissä mainituissa merkityksissä *juttu*-substantiivia käytetään esimerkiksi yhdyssanassa *läpihuutojuttu*, jossa *juttu* voi kontekstista riippuen olla tulkittavissa muun muassa peliksi, päätökseksi, tehtäväksi, suoritukseksi tai valinnaksi. Muita *juttu*-edusosaisia yhdyssanoja, joissa *juttua* ei käytetä vakiintuneessa merkityksessä, ovat esimerkiksi *sisäpiirijuttu*, jossa *juttu* saattaa viitata muun muassa jonkinlaiseen tekoon tai toimintatapaan, *koulujuttu*, jossa *juttu* viittaa tehtävään, *bluesjuttu*, jossa *juttu* viittaa

soittotapaan, *brittijuttu*, jossa *juttu* viittaa ideaan, ja *lastenjuttu*, jossa *juttu* viittaa näytelmään. *Juttu*-substantiivilla saatetaan siten viitata yhdyssanoissa hyvin erilaisiin entiteetteihin. On myös mahdollista, että *juttu* on merkitykseltään tyhjä eikä tuo lisäinformaatiota yhdyssanaan vaan on siinä pikemminkin vain muodollisena jäsenenä (esim. *pakollisia työjuttuja* vs. *pakollisia töitä*).

Yhdyssanan määriteosana ollessaan *juttu*-substantiivia käytetään vain sanakirjoissa mainituissa merkityksissä. *Jutulla* saatetaan viitata 1) lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun (esim. *juttukokonaisuus*, *jutuntekomatka*), 2) keskusteluun (esim. *juttuseura*, *jutunjuuri*), 3) oikeus- tai rikosjuttuun (esim. *juttuhaara*, *jutturuuha*) tai 4) tarinaan (esim. *jutuniskentä*, *jutunpätkä*). Suurimmat merkitysryhmät muodostavat lehti-, radio-, tv- tai uutisjuttuun viittaavat yhdyssanat sekä keskusteluun viittaavat yhdyssanat. Toisinaan *juttu*-määriteosainen yhdyssana on polyseeminen ja voi siten viitata hyvinkin erilaisiin tarkoituksiin. Esimerkiksi yhdyssana *juttusarja* voi merkitä paitsi jonkinlaista tiedotusvälineessä julkaistavien juttujen sarjaa myös useiden oikeus- tai rikosjuttujen sarjaa.

Juttu-substantiivi esiintyy toisinaan niin yleisesti jonkin sanan kanssa, että sanat muodostavat yhdessä kollokaatin. Helsingin Sanomien korpuksessa esiintyy sanakirjoissakin mainittava toimeen tulemista tarkoittava kollokaatti *tulla juttuun*. Pääsääntöisesti se, jonka kanssa tullaan juttuun, on ihminen tai ainakin elollinen olento, mutta myös eloton entiteetti on mahdollinen, vaikkakin marginaalinen. Muita *juttu*-kollokaatteja ovat *toinen juttu*, *eri juttu*, *mun/minun juttu*, *oma juttu* ja *olla oma juttunsa*. Kollokaateilla *toinen juttu* ja *eri juttu* ilmaistaan tyypillisesti mainitun tarkoitteen eroavaisuutta aiemmin puhutusta. Lähimerkityksillä kollokaateilla *mun/minun juttu* ja *oma juttu* viitataan puolestaan jonkinlaiseen puhujan mielenkiintoisena pitämään ilmiöön tai hyvin hallitsemaan taitoon. Lisäksi niillä voidaan viitata muista poikkeavaan ominaisuuteen tai toimintatapaan. Jos taas halutaan korostaa puheena olevan tarkoitteen runsasta poikkeavuutta, saatetaan käyttää *olla oma juttunsa* -kollokaattia.

Juttu muodostaa kollokaatin myös adjektiivien *koko*, *hyvä*, *kova*, *iso*, *hieno*, *tuttu* ja *vanha* kanssa. Substantiivin *juttu* merkitys varioi runsaasti *koko juttu* -kollokaatissa, ja sillä saatetaan viitata niin ajatukseen, hyppyyn, lajiin, näytelmään, sieppaukseen kuin tapahtumaankin. Hyvä *juttu* -kollokaatissa *jutulla* voidaan viitata muun muassa piirteeseen, kokemukseen, päätökseen tai tekoon. Kollokaateissa *kova juttu* ja *iso juttu* substantiivia *juttu* käytetään puolestaan usein jonkinlaisen kokemuksen, saavutuksen tai suorituksen

merkityksessä. Myös *hieno juttu* -kollokaatissa *jutulla* viitataan usein jonkinlaiseen saavutukseen tai suoritukseen, mutta lisäksi sillä saatetaan tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta tai ratkaisua. Merkitykseltään läheisillä *vanha juttu* ja *tuttu juttu* -kollokaateilla voidaan sen sijaan viitata muun muassa tuttuun kokemukseen, ongelmaan, radio-ohjelmaan, sarjaan, tietoon tai vaivaan.

On suhteellisen yleistä, että *juttu* sisältyy jonkin elokuvan, televisiosarjan, radio-ohjelman tai kirjan joko suomennettuun tai alkujaan suomenkieliseen nimeen. Aineiston itsenäisten *juttu*-esiintymien kohdalla proprien osuus on noin 14 prosenttia ja *juttu*-yhdyssanojen kohdalla puolestaan noin 13 prosenttia. Itsenäisenä *juttu* esiintyy 17 erilaisessa proprissa ja yhdyssanana 14 erilaisessa proprissa. Propreissa, joissa *juttu* esiintyy itsenäisenä, *juttua* käytetään usein sen vakiintuneessa merkityksessä ja *juttu* viittaa siten esimerkiksi tapaukseen tai suhteeseen (*Jutun loppu*), tarinaan tai puheeseen (*Paksuimmat jutut -kilpailu*) tai uutiseen tai ilmiöön (*Ajankohtainen juttu maailmalta*). Lisäksi *juttu* on mahdollista tulkita jonkinlaiseksi tiedoksi (*Tuttu juttu show*), pysähdykseksi tai paikaksi (*Yhden yön juttu*), työksi tai tehtäväksi (*Yhden illan juttu*) tai juhlaksi tai ryhmäksi (*Viiden juttu*). Yhdyssanapropreissa *juttu* saattaa puolestaan viitata esimerkiksi tarinaan tai puheeseen (*Kuu-ukon unijuttuja*), käyttökseen tai toimintaan (*Apinajuttu*) tai seikkailuun (*Yöjuttu*). Erityisesti itsenäisistä *juttu*-propreista suuri osa on käännöksiä englannista, mikä mahdollistaa *juttu*-substantiivin merkityksen selvittämisen suomenkielistä ja alkuperäistä nimeä vertailemalla. Niin itsenäisten *juttu*-esiintymien kuin *juttu*-yhdyssanojenkin joukossa on silti myös propreja, joissa *jutun* merkityksestä ei saada varmuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi propriit *Meidän juttu*, *Pelottavia juttuja*, *Juttutupa* ja *Synttärijuttuja*, joista ensimmäinen on kaukaa haettu suomennos alkuperäisestä nimestä (engl. *Starting Out*) ja muut alkujaankin suomenkielisiä nimiä.

4 SUBSTANTIIVIN *HOMMA* ERI MERKITYKSET

Vaikka *homma*-sanaa voidaan pitää eräänlaisena yleissubstantiivina, jolla on mahdollista viitata monenlaisiin tarkoitteisiin, se on kuitenkin yksiselitteisempi kuin *juttu*. Substantiivia *homma* käytetään useimmiten vakiintuneissa merkityksissä, ja siksi aloitan eri merkitysten käsittelyn juuri sanakirjamääritelmien mukaisista merkityksistä (luku 4.1). Myös *homma*-substantiivilla voidaan kuitenkin viitata voimakkaasti kontekstista riippuviin tarkoitteisiin. Luvussa 4.2 tarkastelen *homma*-substantiivin sanakirjamääritelmistä poikkeavia merkityksiä entiteettien abstraktiusasteen mukaisissa ryhmissä, kuten edellisen luvun *juttu*-substantiivinkin kohdalla. Seuraavaksi vuorossa ovat *homma*-yhdyssanat (luku 4.3), *homma*-kollokaatit (luku 4.4) ja *homma*-proprit (luku 4.5). Luvussa 4.6 esitän vielä yhteenvedon *homma*-substantiivin eri merkityksistä. Kahden ensimmäisen alaluvun (4.1 ja 4.2) analyysi perustuu 700:aan satunnaisotantamenetelmällä valittuun esiintymään. Muissa luvuissa huomioin kaikki korpuksen esiintymät.

Kuten *juttu*-substantiivinkin kohdalla, tarkoitteeseen *hommaa* täsmällisemmin viittaavan sanan selvittäminen tapahtuu korvausmenetelmän avulla. Pyrin siis korvaamaan merkitykseltään epätäsmällisen *homma*-substantiivin kontekstiin sopivalla sanalla, joka viittaa tarkoitteeseen selkeämmin ja antaa siitä myös enemmän tietoa.

4.1 Sanakirjamääritelmien mukaiset merkitykset

Nykysuomen sanakirjan (1951–1961, s. v. *homma*) mukaan *homma*-substantiivi on sävyltään usein arkikielinen ja sillä tarkoitetaan jonkinlaista puuhaa, tointa tai askareta. *Kielitoimiston sanakirjan* (2006, s. v. *homma*) määritelmä on muuten samanlainen, mutta erilaisten työmerkitysten lisäksi *Kielitoimiston sanakirjassa* mainitaan myös merkitys 'asia'. Esimerkiksi lausekkeen *hyvä homma* määritelmät ovat sanakirjassa 'kiva juttu' ja 'hyvä asia'. Substantiivit *homma*, *juttu* ja *asia* ovat siis kaikki laajamerkityksisiä, ja ne ovat usein rinnastettavissa keskenään. Tästä syystä en myöskään *homma*-sanon kohdalla kelpuuta merkitykseksi asiaa, vaan pyrin korvaamaan *homman* jollakin täsmällisemmällä ja kuvaavammalla substantiivilla. Toinen eroavaisuus *Kielitoimiston sanakirjan* ja *Nykysuomen sanakirjan* määritelmien välillä on

se, että *Kielitoimiston sanakirjassa* mainitaan *homma*-substantiivin käyttö kollokaateissa *homma hanskassa* ja *homman nimi*, joista ensimmäinen saa määritelmän 'asia hallinnassa' ja toinen 'olla kysymys'.

Otoksen *homma*-esiintymät viittaavat odotuksenmukaisesti ensisijaisesti nimenomaan jonkinlaiseen työhön: yli puolet (58 %) *homma*-esiintymistä olisi suoraan korvattavissa *työ*-substantiivilla ilman, että virkkeen päämerkitys muuttuisi huomattavasti. Myös *työ*-substantiivi on merkitykseltään melko laaja, ja palkkatyön lisäksi *työllä* saatetaan tarkoittaa muun muassa jonkin tehtävän suorittamiseen tähtäävää tietoista toimintaa tai muunlaista tekoa (KS: s. v. *työ*). Esimerkiksi *asia*-substantiiviin nähden *työn* merkitykset ovat kuitenkin lähellä toisiaan, joten pidän *työtä* sopivana substantiivina *homman* korvaamiseen.

Rajanveto palkkatyöhön viittaavan *työn* ja muunlaisiin suorituksiin viittaavan *työn* välillä on usein vaikeaa.

- (52) Nyt Hemilä osoitti, ettei pakastevirka tyydytäkään häntä. Jos hänelle aukeaa paremmin palkattu **homma**, hän lähtee sellaiseen. (HS 5 348 268)
- (53) Garam stadinsi Eliten ruokalistan eli satsin Art goes kapakan ajaksi. **Homma** istui hänelle: sen lisäksi, että Garam on tässä kuussa ilmestyvän stadinkielisen Aku Ankan stadintaja, hän on ammatiltaan kokki ja keittiömestari. (HS 2 803 136)
- (54) Adressin kerääjät epäilevät, että postipalvelut jäävät asiamiesposteissa vasemman käden **hommien** tasolle. (HS 2 489 072)
- (55) Ala-Malmin puolella Kellaritien omakotitalon pihalla aukoo kulkuväyliä Kauko Nevalainen. Hän on menossa iltavuoroon töihin Mosaan eikä **hommia** sovi jättää vaimolle. (HS 18 810 894)

Esimerkissä 52 *homma* viittaa palkkatyöhön: jo *homma*-substantiivia määrittävä *paremmin palkattu* -partisiippilauseke paljastaa, millaiseen työhön *homma* viittaa. Myös esimerkissä 53 mainittava Garam sai luultavasti ruokalistan stadintamisesta palkkaa, joten *homman* voi näin ollen tulkita viittaavan palkkatyöhön. Toisaalta *homma*-substantiivi voitaisiin kuitenkin korvata siinä *työn* lisäksi yhtä hyvin myös *tehtävällä* (*työ istui hänelle* vs. *tehtävä istui hänelle*). Sen sijaan esimerkissä 54 *homma* ei viittaa suoraan palkkatyöhön, vaan pikemminkin työpaikalla tehtävään suoritukseen, ja nimenomaan heikkoon sellaiseen. *Työ*-substantiivin lisäksi *homman* voi siis korvata siinä esimerkiksi *suoritus*-substantiivilla (*vasemman käden työt* vs. *vasemman käden suoritukset*). Esimerkin 55 *homma* viittaa puolestaan jo selkeästi työpaikan ulkopuoliseen puurtamiseen, kotona tehtäviin töihin.

Arkikielisyytensä vuoksi *homma*-substantiivin käyttö luo tyypillisesti yleiskielistä asiatekstiä edustavaan sanomalehtitekstiin epämuodollisemman sävyn.

- (56) Sade häiritsee heidän mukaansa työtä paljon pahemmin kuin lumi, joka on itse asiassa ihan hauskaa. ”On kivaa, kun tulee valoisampaa”, Skants sanoo. Miesten **hommia** säästi käyrätorvella esitetty Strangers in the night -kappale, joka kantautui Mikonkadun ja Aleksanterinkadun kulmasta. (HS 14 888 071)

Esimerkissä 56 *homma*-substantiivin valitseminen *työ*-substantiivin sijaan saattaa silti selittyä pikemminkin toiston välttämiseksi, sillä *homma*-esiintymän lähikontekstissa on jo käytetty *työ*-substantiivia. *Homma* voi siis toisinaan tarjota tarpeellisen synonyymien *työlle*.

Sanakirjassa (KS: s. v. *homma*) mainitut *homma*-kollokaatit ovat aineiston edustamassa yleiskielisessä asiatekstissä melko harvinaisia. Jonkin asian hallinnassa oloon viittaava *homma* *hanskassa* esiintyy 700 esiintymän otoksessa kaksitoista kertaa, kun taas ’olla kysymys’ -merkityksessä käytettävä *homman nimi* esiintyy neljä kertaa (ks. kollokaatit luku 4.4). Kuusi *homma* *hanskassa* -esiintymää sisältyy elokuvan nimeen (ks. propriit luku 4.5).

4.2 *Homma*-esiintymät entiteettien abstraktiusasteen mukaan

Vaikka 58 prosenttia satunnaisotantamenetelmällä valitun otoksen *homma*-esiintymistä on sanakirjamääritelmien mukaisia ja olisi suoraan korvattavissa *työ*-substantiivilla, jäljelle jäävän 42 prosentin kohdalla näin ei kuitenkaan ole. Tässä luvussa keskityn näiden sanakirjamääritelmistä poikkeavien itsenäisten *homma*-esiintymien tarkasteluun ja jaan esiintymät alalukuihin niiden entiteettien abstraktiusasteen mukaan (ks. entiteettien abstraktiusaste luku 2.4).

Juttu-substantiivin osalta analyysi perustui adjektiiviattribuutillisten ja predikaatiivilauseiden predikaatiiveina toimivien esiintymien tarkasteluun. Myös *homma*-substantiivin analyysissä lähestyn sanakirjamääritelmistä poikkeavia merkityksiä samasta näkökulmasta, mutta vielä enemmän analyysissä saavat painoarvoa *homma*-esiintymät, jotka eivät ole kyseisten syntaktisten piirteiden mukaisia. Ratkaisuni johtuu siitä, että *homma*-substantiivia ei määritä

adjektiiviattribuutti yhtä usein kuin *juttua* eikä se myöskään toimi predikatiivina yhtä usein kuin *juttu*. Otoksen vakiintumattomassa merkityksessä käytettävistä *homma*-esiintymistä ainoastaan 21:tä prosenttia määrittää adjektiiviattribuutti. Predikatiivin asemassa *homma* on puolestaan vain viidessä prosentissa esiintymistä.

Sanakirjoissa *homma*-substantiivi saa ensisijaisesti merkityksen 'työ'. Näin ollen on odotuksenmukaista, että myös sanakirjamääritelmistä poikkeavissa merkityksissä käytettävät *homma*-esiintymät ovat usein korvattavissa jollakin verbikantaisella substantiivijohdoksella. Lyonsin (1977) entiteettien abstraktiusasteeseen perustuvassa jaottelussa tarkoitteet, joihin viitataan verbikantaisilla substantiiveilla, edustavat toisen asteen entiteettejä. Tästä syystä aloitan sanakirjamääritelmistä poikkeavien merkitysten tarkastelun toisen asteen entiteetteihin viittaavista esiintymistä (luku 4.2.1), minkä jälkeen vuoronsa saavat ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät (luku 4.2.2).

Toisinaan rajanveto eri abstraktiusasteita edustavien entiteettien välillä voi olla vaikeaa. En ota tutkimuksessani huomioon marginaalisia poikkeustapauksia, vaan luokittelen entiteetit niiden yleisten abstraktiusasteiden mukaan. Taulukossa 8 on esimerkkejä kunkin abstraktiusasteen entiteetteihin viittaavista *homma*-substantiivin korvaavista sanoista. Tähti (*) sanan tai esiintymän järjestysnumeron perässä merkitsee sitä, että esiintymä ei sisälly varsinaiseen 700 esiintymän otokseen. Analyysissa on mukana joitakin otoksen ulkopuolisia *homma*-esiintymiä, koska satunnaisotantamenetelmällä valitussa otoksessa on ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavia esiintymiä niin vähän, etteivät ne yksinään riitä havainnollistamaan merkityksen laajenemista. En esitä eri abstraktiusasteen entiteeteistä kvantitatiivista tietoa, joten otoksen ulkopuoliset esiintymät eivät vääristä tutkimustuloksia.

Taulukko 8. Esimerkkejä eriasteisiin entiteetteihin viittaavista sanoista

	Lyonsin (1977) määritelmä	Esimerkkisanoja
Ensimmäisen asteen entiteetit	Fyysiset, materiaaliset objektit eli ihmiset, eläimet ja asiat	auto*, kauppakeskus*, kaupunkirata, ravirata
Toisen asteen entiteetit	Aikaan sidoksissa olevat tapahtumat, prosessit ja tilat	häirintä, kokous, kuntoutus, peli, suoritus, tilanne, tuotesijoittelu, voitto
Kolmannen asteen entiteetit	Abstraktit ilmiöt, jotka eivät ole sidoksissa aikaan tai paikkaan	vanhemmuus

4.2.1 Toisen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät

Enemmistö sanakirjamääritelmistä poikkeavista *homma*-esiintymistä viittaa johonkin tapahtumaan, prosessiin tai tilaan, jolla on tietty ajallinen kesto. Ne edustavat siis Lyonsin (1977: 442–445) jaottelussa toisen abstraktiusasteen entiteettejä. Toisen asteen entiteetteihin viittaavien esiintymien huomattavan suurta osuutta selittää osaltaan työ-merkityksen vallitsevuus *homma*-substantiivin vakiintuneessa käytössä. Jos *homma* on korvattavissa sanalla *työ*, se sisältää jonkinlaisen toiminnallisen merkityksen. Siten on odotuksenmukaista, että myös sanakirjamääritelmistä poikkeavat *homma*-esiintymät viittaavat usein toisen asteen entiteetteihin. Samoin on odotuksenmukaista, että viitatessaan toisen asteen entiteettiin *homma*-substantiivi on usein korvattavissa verbikantaisella substantiivijohdoksella.

Helsingin Sanomien korpuksessa on sanakirjamääritelmistä poikkeavia *homma*-esiintymiä erityisen runsaasti urheilu-uutisten yhteydessä. Sanalla *homma* saatetaan viitata urheilu-uutisissa esimerkiksi harjoitteluun, hyppäämiseen, kilpailuun, peliin, purjehtimiseen, suoritukseen, voittoon tai yhteistyöhön.

- (57) Naisten valmentajalla Jarmo Riskilläkin oli luonnollisesti tunnelma korkealla, mutta MM-hiihtoja ajatellen hän toppuutteli johtopäätöksiä. ”Aivan loistava **homma** koko joukkueelta. Ei tämä Lahtea ajatellen merkitse vielä muuta kuin että meillä on hyvät mahdollisuudet mitaliin ja kaikki on mahdollista. – –”, Riski sanoi. (HS 12 331 342)

- (58) ” – Olin pitkään viimeisenä lähdön aikana, mutta loppukaarteessa, kun yksi vastustaja laukkasi ja toinen väsyi, **homma** oli varma. Loppusuoraa sain ajaa aika tyynenä”, kanadalainen kertoi. – Voitto oli toinen perättäinen, joka meni Kanadaa ohjastajien MM:ssä. (HS 31 261 754)
- (59) Töölön Kisahallin lehterit ammottivat torstai-iltana puoliksi tyhjillään, mutta Pantterit näytti, että **homma** sujuu vaisummankin kannustuksen siivittämänä. (HS 8 567 924)

Esimerkissä 57 *homma*-substantiivin sijasta voitaisiin käyttää täsmällisempää sanaa *suoritus* ilman, että katkelman merkitys huomattavasti muuttuisi (vrt. *Aivan loistava suoritus koko joukkueelta*). Kyseisessä yhteydessä *homma* on hyvin arkikielinen valinta, ja se esiintyykin haastateltavan suorassa sitaatissa. Sanavalinnan arkikielisyyteen liittyy myös se, että *homma*-substantiivin tulkitseminen edellyttää esimerkin tilanteessa melko laajan kontekstin huomioimista. Substantiivia *homma* määrittävä adjektiiviattribuutti *loistava* täsmentää, minkälainen suoritus on kyseessä, eikä sitä ole mahdollista jättää lauseesta pois. Myös esimerkissä 58 *homma* on suorassa sitaatissa. Siinä *homma* voitaisiin korvata esimerkiksi *voitto*-substantiivilla (*kun yksi vastustaja laukkasi ja toinen väsyi, voitto oli varma*). Esimerkin 59 virke olisi puolestaan täsmällisempi, jos *homman* sijasta käytettäisiin esimerkiksi *peli*-substantiivia (*peli sujuu vaisummankin kannustuksen siivittämänä*).

Lukuun ottamatta useita urheiluun viittaavia esiintymiä *homma*-substantiivia käytetään yleisesti hyvin erilaisissa yhteyksissä.

- (60) Aholla oli tapana soittaa terveisensä kokouspaikalle. ”Tulossa ollaan. Pistäkää **homma** alkuun”, kuului Ahon viesti. (HS 29 578 624)
- (61) ”Kyllähän me kaikki tiedetään, että tällaista häirintää tapahtuu. Toivoisin, että tämän raportin myötä alettaisiin keskustella siitä, miten tämä **homma** yleensä saadaan kuriin”, Koskinen sanoo. (HS 22 188 532)
- (62) Ensimmäinen menestys tuotesijoittelussa ovat olleet reality-sarjat. Selviytyjät-sarjassa mekin näemme, miten **homma** toimii. Reebokin tossujen alituinen vilahtelu kuvissa vielä menettelee, samaten erilaiset Reebok-pipot ja -päänauhat, mutta maissilastujen rooli on jo huvittava. (HS 28 078 814)
- (63) Lukijan kannalta näiden näennäisen rupattelevien teosten lukeminen ei ole ihan harmiton juttutuokio. Fludernik kutsuu kertomuksellistamiseksi sitä **hommaa**, johon erilaisten tekstirekistereiden ja puhujien kanssa neuvotteleva lukija joutuu. (HS 6 841 075)

Esimerkissä 60 konteksti paljastaa, että *hommalla* viitataan kokoukseen yleisesti tai täsmällisemmin jonkin asian käsittelyyn (*Pistäkää kokous alkuun* vs. *Pistäkää asian käsittely*

alkuun). *Homma*-substantiivin käyttö on mahdollista esimerkin tapauksessa, koska voidaan olettaa, että viestin vastaanottajat tietävät, mihin *hommalla* viitataan, eikä se siten todennäköisesti aiheuta väärinkäsityksen vaaraa. Sitaatin esittäjä on luultavasti pyrkinyt sanavalinnallaan luomaan rennon huoletonta tyyliä, tai sitten *homma*-sanankäytön taustalla saattaa olla toiston välttäminen. Esimerkkien 61 ja 62 *homma*-esiintymät edustavat sen sijaan selvästi tapauksia, joissa *homma*-sanaa käyttämällä pyritään välttämään toistoa. Esimerkissä 61 *homma*-substantiivia käytetään merkityksessä 'häirintä' (*olettaisiin keskustella siitä, miten tämä häirintä yleensä saadaan kuriin*) ja esimerkissä 62 puolestaan merkityksessä 'tuotesijoittelu' (*Selviytyjät-sarjassa mekin näemme, miten tuotesijoittelu toimii*). Arkikielinen *homma* sopii esimerkeissä 61 ja 62 käyttöyhteyteensä, sillä esimerkin 61 *homma* esiintyy sitaatin sisällä ja esimerkin 62 katkelma on puolestaan osa mielipidekirjoituksen tyypistä tekstiä. Sen sijaan esimerkin 63 *homma* vaikuttaa erikoisen arkikieliselä muuten melko formaaliin kontekstiinsä nähden. *Homman* esiintyminen samassa virkkeessä sanojen *kertomuksellistaminen*, *tekstirekisteri* ja *puhuja* kanssa luo eräänlaisen ristiriidan sanojen välille, eikä se siten tunnu kovin luontealta käyttöyhteydessään. Konteksti ei anna myöskään varmuutta siihen, mihin *homma*-esiintymä viittaa. Yksi merkitysvaihtoehto on 'tilanne' (*Fludernik kutsuu kertomuksellistamiseksi sitä tilannetta, johon – – lukija joutuu*). On myös mahdollista, että *hommaa* käytetään esimerkissä vakiintuneessa merkityksessään ja sillä viitataan työhön (*Fludernik kutsuu kertomuksellistamiseksi sitä työtä, johon – – lukija joutuu*).

Vaikka *homma*-substantiivi on yleisesti ottaen arkikielinen valinta sanomalehtitekstiin ja se esiintyykin usein sitaattien sisällä, kontekstin oletetaan tyypillisesti paljastavan, missä merkityksessä *hommaa* kulloinkin käytetään, eikä sen suoraa selittämistä lehtitekstissä koeta tarpeelliseksi. Aineistossa on silti myös *homma*-esiintymä, joka poikkeaa tästä käytännöstä.

- (64) Valppaan omassa lähipiirissä on 70-prosenttinen aivoinvalidi, joka joutui jonottamaan kuukauden päivät kuntoutukseen pääsyä. ”Kun katsoo Kanervan touhuja ja invalidien hoitoon pääsyä, niin tämä **homma** (kuntoutus) ei ole aivan kohdallaan.” (HS 20 517 309)

Esimerkissä 64 *homma*-substantiivin perään on laitettu sulkeisiin selitys, mihin *hommalla* viitataan kyseissä yhteydessä.

4.2.2 Ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat esiintymät

Kun substantiivina *homma* käytetään vakiintumattomassa merkityksessä, se on tyypillisesti korvattavissa jollakin toisen asteen entiteettiin viittaavalla verbikantaisella substantiivijohdoksella, eikä aineistossa olekaan kuin yksittäisiä materiaalsiin objekteihin tai abstrakteihin ilmiöihin viittaavia esiintymiä. Sen lisäksi, että ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin viittaavat *homma*-esiintymät ovat aineistossa harvinaisia, ne ovat myös voimakkaan tulkinnanvaraisia: moni tässä luvussa esiin nostettava *homma*-esiintymä olisi mahdollista korvata myös toisen asteen entiteettiin viittaavalla sanalla.

Juttu-substantiivin tavoin *homma* esiintyy toisinaan predikatiivilauseen predikatiivina ja luonnehtii siten subjektin luokkaa. Helsingin Sanomien korpuksessa *homma* on usein predikatiivin asemassa viitatessaan ensimmäisen asteen entiteetteihin.

- (65) Jussila on havainnut, että ohi menevissä junissa on mahdoton määrä ihmisiä. Hänen mielestään kaupunkirata on hieno **homma** valmistuttuaan. (HS 4 480 028)
- (66) ”Ei tämä mielestäni palvele sipoolaisia. Ajatus varmasti on hyvä, mutta paikka ei”, Keski-Sipoossa asuva Leino sanoi. ”Ihan hyvä **hommahan tämä** on”, söderkullalainen Markku Mikkonen lausui. ”Kauppakeskus sijaitsee liikenteellisesti hyvin ja se tuo kunnalle tärkeää tuloa”, hän perusteli. (HS 11 190 446*)
- (67) ”Siitä saakka kun rata siirtyi kaupungilta yksityiseksi yritykseksi, olen ollut touhussa mukana. Kavioura on **homman sydän** ja sitä on pyritty pitämään hyvässä kunnossa. – – ”
(HS 2 507 606)

Predikatiivilauseen subjektin perusteella ei voida suoraan tulkita, mihin predikatiivilla kulloinkin viitataan, mutta sen sijaan subjekti ilmaisee, minkälaisia tarkoituksia on mahdollista pitää hommina. Esimerkissä 65 *homma* luonnehtii *kaupunkirata*-subjektia ja ilmaisee siten, että kaupunkirata voidaan luokitella hommaksi. Myös esimerkin 66 *homma* esiintyy predikatiivilauseessa. Koska subjektina on kuitenkin demonstratiivipronomini *tämä*, sen tulkitseminen, mitä *homma* kyseisessä yhteydessä luonnehtii, ei ole yhtä yksiselitteistä. Pronomini *tämä* saattaa viitata kauppakeskukseen, joka edustaa ensimmäisen asteen entiteettiä (*Ihan hyvä hommahan kauppakeskus on*). Toisaalta on myös mahdollista, että *tämä* viittaa kauppakeskuksen rakentamiseen eli toisen asteen entiteettiin (*Ihan hyvä hommahan kauppakeskuksen rakentaminen on*). Esiintymän konteksti ei tarjoa varmaa tulkintaa esiintymän viittauskohteesta. Esimerkin 67 *homma*-esiintymä poikkeaa edellisistä puolestaan siten, että

siinä predikatiivina toimii itsenäisen *homman* sijasta lauseke *homman sydän*. Substantiivi *homma* määrittää predikatiivilausekkeen edussanaa *sydän*, ja yhdessä ne luonnehtivat subjektia *kavioura*. Toisin sanoen kaviouraa ei voida esimerkin tapauksessa luokitella hommaksi vaan *homman* sydämeksi, ja siten *homma* itsessään viittaa ravirataan (*Kavioura on raviradan sydän*).

Vaikka edellä käsiteltyt ensimmäisen asteen entiteetteihin viittaavat *homma*-esiintymät olivat osa predikatiivilauseetta, aina niin ei kuitenkaan ole.

- (68) Mäkinen turhautui viime toukokuun Argentiinan rallissa autoonsa, vaikka ajoi kolmanneksi. Mitsubishiin luotettavuus moottorin tehojen suhteen oli lähes pohjalukemissa. ”Argentiinassa alkoi tuntua siltä, että nyt pitää **homman** muuttua paremmaksi. Siitä lähtien autoa on kehitetty ja nyt säädöt ovat sellaiset kuin haluan”, Mäkinen kertoi –. (HS 978 458*)

Se, mihin *homma*-substantiivi esimerkissä 68 viittaa, on tulkinnanvaraista. Voi olla, että sitaatin esittäjä käyttää *hommaa* merkityksessä ’auto’ (*nyt pitää auton muuttua paremmaksi*). On kuitenkin myös mahdollista, että *hommalla* viitataan ajamiseen, jolloin entiteetti edustaa ensimmäisen abstraktiusasteen sijasta toista astetta (*nyt pitää ajamisen muuttua paremmaksi*).

Substantiivilla *homma* viitataan abstraktiin, aikaan tai paikkaan sidoksissa olemattomaan ilmiöön hyvin harvoin. Helsingin Sanomien korpuksessa on yksi esiintymä, jossa *homman* voidaan tulkita viittaavan kolmannen asteen entiteettiin (esim. 69).

- (69) Kun maalaisjärki on tilapäisesti jäässä Suomessa kenenkään isyys ja äitiys ei kariudu tiedon puutteeseen. Päinvastoin, tiedosta on ylitarjontaa, ja etenkin ensi kertaa **hommaan** valmistautuva treenaa itsensä helposti ylikuntoon. (HS 19 926 641)

Esimerkin 69 *homma* olisi mahdollista korvata sanalla *vanhemmuus* ilman, että virkkeen päämerkitys muuttuu (*etenkin ensi kertaa vanhemmuuteen valmistautuva treenaa itsensä helposti ylikuntoon*). Vaikka vanhemmuus – tai tarkemmin isyys tai äitiys – alkaa yksilötasolla ensimmäisen lapsen syntymästä ja on siten sidoksissa aikaan, esimerkin virkkeessä *hommalla* viitataan vanhemmuuteen yleisellä, abstraktilla tasolla (vrt. esim. *kaupunkilaisuus* luku 3.2.3).

4.3 *Homma* yhdyssanoissa

Homma-substantiivi esiintyy Helsingin Sanomien korpuksessa 244 kertaa osana yhdyssanaa. Toisin kuin *juttu*-substantiivi, *homma* ei esiinny lainkaan yhdyssanan määriteosana, vaan jokaisessa yhdyssanaesiintymässä *homma* on jälkimmäisenä eli yhdyssanan edusosana¹⁴. Korpuksen *homma*-edusosaiset yhdyssanat olen saanut selville kirjoittamalla ContextMilliin hakukäskyn (*final="homma" or final="homman" or final="hommaa" or final="hommassa" or final="hommasta" or final="hommaan" or final="hommalla" or final="hommalta" or final="hommalle" or final="hommat" or final="hommien" or final="hommia" or final="hommissa" or final="hommista" or final="hommiin" or final="hommilla" or final="hommilta" or final="hommille" or final="hommana" or final="hommina" or final="hommaksi" or final="hommiksi"*) and *x-bndry*. Käsky hakee korpuksesta kaikki yhdyssanaesiintymät, joissa yksiköllinen tai monikollinen *homma*-edusosa on kielipöydässä sijassa (nominatiivissa, genetiivissä tai partitiivissa), sisäpaikallissijassa (inessiivissä, elatiivissa tai illatiivissa), ulkopaikallissijassa (adessiivissa, ablatiivissa tai allatiivissa) tai abstraktisessa paikallissijassa (essiivissä tai translatiivissa). Korpuksessa ei ole yhdyssanaesiintymiä, joissa *homma*-edusosa olisi vajaakäyttöisessä sijassa (komitatiivissa, instruktiivissa tai abessiivissa). Sen sijaan korpuksessa on kolme yhdyssanaesiintymää, joissa *homma*-edusosan perässä on vielä liitepartikkeli *-kin* tai *-kaan* tai yksikön toisen persoonan possessiivisuffiksi *-si*. Esimerkiksi monikon illatiivissa olevan *-kin*-liitteisen esiintymän olen hakenut korpuksesta hakukäskyllä *final="hommiinkin" and x-bndry*.

Sanakirjoissa mainitaan *homma*-substantiivin pääasiallisena merkityksenä 'työ'. Myös *homma*-edusosaisten yhdyssanojen kohdalla *homma* viittaa useimmiten jonkinlaiseen työntekoon tai työtehtävään, ja se esiintyy virkkeissä useimmiten monikollisena, mikä onkin *homma*-yhdyssanoille ominaista (ks. *Nyky-suomen sanakirja* 1951–1961: s. v. *homma*).

Aineiston 244 *homma*-yhdyssanaesiintymästä 186:n (76 %) voidaan tulkita viittaavan työhön. Useimmiten työllä tarkoitetaan palkkatyötä, kuten sanojen *hanttihomma*, *kesähomma*, *konttoriomma*, *palveluomma*, *tuntiomma* ja *varastomma* kohdalla. Määriteosana oleva sana voi spesifioida työn ajankohdan, sijainnin tai luonteen lisäksi myös esimerkiksi työn kohteen, kuten esimerkin 70 *sandaalihommassa*.

¹⁴ Tutkielman liitteenä on luettelo aineiston *homma*-edusosaisista yhdyssanoista.

- (70) Mustafan illat kuluivat läksyjen teon jälkeen **sandaalihommissa**. Valmiisiin sandaaleihin liimataan Niken tai jonkin muun urheilutossufirman logo ja lopulta niitä tyrkytetään rannalla turisteille muutaman dirhamin hintaan. (HS 11 605 633)

Sanoissa *paperihomma*, *siivoushomma* ja *ulkohomma homma*-substantiivi saattaa viitata palkkatyön lisäksi myös kotona talouden pystyssä pitämiseksi tehtävään työhön. Sen sijaan yhdyssana *kotihomma* tarkoittaa yksiselitteisesti kotona tehtävää työtä.

Vaikka *homma*-substantiivi viittaisikin selvästi työhön, aina *homman* korvaaminen *työllä* ei ole luontevaa.

- (71) Ala-ikäiset päätyvät aurinkoisten sesonkitöiden sijaan siivoamaan ja kioskin myyjiksi, parikymppiset ahkerovat koulutusta vastaavan työn sijaan **hanttihommissa**. (HS 1 240 113)
(72) Vuorio on ollut Nesteellä **tietokonehommissa** ja toimittajana eri lehdissä, muun muassa Tampereen ylioppilaskunnan Aviisissa. (HS 21 297 655)

Esimerkissä 71 oleva *hanttihomma*-yhdyssana on vastine yhdyssanalle *hanttityö*, jolla tarkoitetaan vähäarvoista tai tilapäistä työtä (KS: s. v. *hanttityö*). Vaikka *hanttityö* on sanakirjassa hakusanana, käytössä se ei ole yhtä frekventti kuin *homma*-edusosainen vastineensa. Helsingin Sanomien korpuksessa *hanttihomma* esiintyy 21 kertaa ja *hanttityö* 3 kertaa. Myös esimerkin 72 *tietokonehomma*-sanalla viitataan yksiselitteisesti tietokoneella tehtäviin töihin. Kuitenkaan *tietokonetyö*-sanana käyttö ei ole *tietokonehommaan* verrattuna yhtä luontevaa, eikä *tietokonetyö*-sana esiinnykään korpuksessa lainkaan.

Toisinaan *hommalla* ei viitata suoraan työpaikalla tai kotona tehtävään työhön vaan johonkin muuhun vapaa-ajalla tapahtuvaan kodin ulkopuoliseen puurtamiseen, suoritukseen tai tekoon.

- (73) ” – – Ilves vei aloitukset, ja meidän piti tehdä **ekstrahommia**, jotta saatiin kiekko itsellemme”, Blomqvist analysoi. (HS 10 189 917)
(74) Heidillä ja Essillä on rutiinia **noidanhommiin**. Kymmenvuotiaat ovat kiertäneet virpomassa kuusivuotiaasta asti. (HS 23 962 983)

Esimerkissä 73 *ekstrahommalla* tarkoitetaan jääkiekkjoukkueen näkemää tavallistakin suurempaa vaivaa päämääränsä – eli kiekon itselle saamisen – tavoittamiseksi. Siinä *hommalla* viitataan edellisten esimerkkien tavoin työhön, mutta työntekoympäristö on erilainen ja sen voidaan tulkita ajoittuvan vapaa-aikaan. Toisaalta on mahdollista tulkita myös niin, että

kyseessä on ammattijääkiekko ja *ekstrahommalla* viitataan siten palkkatyössä tehtävään työhön. Myös esimerkin 74 *noidanhomma*-yhdyssanalla viitataan vapaa-ajalla tapahtuvaan toimintaan. Tytöillä on niin paljon kokemusta virpomisesta, että he suoriutuvat pääsiäisnoidan tehtävistä rutiinilla.

Aineiston *homma*-edusosaisissa yhdyssanoissa määriteosa on tyypillisesti nominatiivissa. *Noidanhomma*-sanana lisäksi aineistossa on vain *laiskanmiehenhomma*-sana, jossa määriteosa on nominatiivin sijasta genetiivissä. Kummassakin yhdyssanassa *homma*-substantiivilla viitataan jonkinlaiseen työhön. Myös määriteosan genetiivisijaisuus selittyy sanoissa samanlailla: määriteosa ilmaisee, kenen työstä tai toiminnasta on kyse. Sana *noidanhomma* ei edusta selkeintä yhdyssanatapausta, sillä se olisi myös erikseen kirjoitettuna mahdollinen. Yhteen kirjoittaminen ei toisin sanoen varsinaisesti muuta sanojen merkitystä (*noidan homma* vs. *noidanhomma*), vaan sillä viitataan joka tapauksessa tyypillisesti pääsiäiseen sijoittuvan hahmon tehtäviin, käyttäytymiseen ja ulkoiseen olemukseen. Toinen määriteosaltaan genetiivisijainen *homma*-yhdyssana, *laiskanmiehenhomma*, on sen sijaan selvästi käsitteellinen. Sanalla ei suoranaisesti viitata jonkun laiskan miehen tekemiin töihin, vaan pikemminkin yleisesti töihin, jotka ovat yksinkertaisia eivätkä vaadi tekijältään kovin suurta vaivannäköä. Voi myös olla, että *laiskanmiehenhommaa* tekee nainen.

Vaikka *homma*-substantiivilla viitataan pääsääntöisesti jonkinlaiseen työhön tai tehtävään, lähes neljänneksessä *homma*-edusosaisia yhdyssanoja näin ei kuitenkaan ole.

- (75) Seuraava kaukomatka voisi olla vaikka risteily tai muu ”**kiertohomma**” Malesian tai Etelä-Afrikan suuntaan. (HS 15 414 604)
- (76) ”Pujottelu on juuri nyt **akuankka-hommaa**. Radat on nykyisin sellaisia, ettei vauhtia ole juuri lainkaan –.” (HS 15 072 586)
- (77) Kun paikalle tuli lisää ihmisiä, hiihtohaalariin pukeutunut Parviainen esittäytyi hymyillen Mika Myllyläksi. Väite oli liioittelua. Parviainen oli **suksihommissa** noviisi. (HS 17 385 068)

Esimerkeissä 75–77 *homma* ei viittaa työhön tai tehtävään vaan johonkin muunlaiseen toiminnalliseen tarkoitteeseen. Esimerkki 75 on tulkinnallisesti yksiselitteinen. Siinä *kiertohomma* voidaan korvata sanalla *kiertomatka* ilman, että päämerkitys muuttuu. Syy *homma*-substantiivin käytölle on luultavasti toiston välttäminen, sillä *matka*-substantiivi esiintyy lauseessa jo yhdyssanassa *kaukomatka*. Sen sijaan esimerkin 76 *akuankka-homma* on hieman tulkinnanvaraisempi. Konteksti ei tarjoa *akuankka-hommalle* täsmällistä merkitystä eikä

myöskään selitystä sanan kirjoitusasulle. *Aku Ankka* on propri, ja näin ollen kieliopin mukainen kirjoitusasu olisi *Aku Ankka -homma*. Esimerkin 76 sitaatissa *akuankka-hommaa* käytetään käsitteellisesti ilmeisesti jonkinlaisen hitaan toiminnan merkityksessä. Esimerkin 77 *suksihomma* poikkeaa edellisistä siten, että siinä yhdyssanan määriteosa *suksi* on semanttisesti merkityksellisempi kuin *homma*-edusosa. Substantiivi *suksi* ilmaisee toimintaan viittaavan *homman* välineen ja *suksihommalla* tarkoitetaan hiihtoa, toimintaa joka tapahtuu suksien avulla.

Toisinaan yhdyssanan määriteosa on merkityksen kannalta niin keskeinen, ettei *homma*-edusosa anna tilanteeseen lisäinformaatiota, vaan se on merkitykseltään niin sanotusti tyhjä.

- (78) Toivomuslähdeajatus tuntuu piiripuutarhurinkin mielestä hyvältä. ”Jos rahaa alkaisi kertyä mahdottomat määrät, silloin pitäisi miettiä koko **puhdistushomma** uudelleen. Allas pitäisi tyhjentää useammin ja rahat voisi ohjata johonkin sopivaan hyväntekeväisyystyöhön.”
(HS 14 669 988)
- (79) ”On kivaa päästä pikkuhiljaa **heittohommiin**. Keskitymme Espanjassa myös voimaominaisuuksien kehittämiseen”, Parviainen totesi. (HS 17 384 422)

Esimerkkien 78 ja 79 *puhdistushomma* ja *heittohomma* eroavat esimerkin 77 *suksihommasta* siten, että niissä yhdyssana voitaisiin suoraan korvata teonnimijohdoksella tai infinitiivimuodolla, jonka kantasana on sama verbi kuin määriteosana toimivalla substantiivilla. Toisin sanoen *puhdistushomma* on korvattavissa *puhdistaa*-verbin teonnimijohdoksella *puhdistaminen* (*miettiä puhdistaminen uudelleen*) ja *heittohommiin* puolestaan *heittää*-verbin MA-infinitiivin illatiivilla *heittämään* (*päästä heittämään*). Yhdyssanassa *suksihomma* määriteosana oleva *suksi* ei ole johdettu verbistä, eikä se siten sisällä itsessään toiminnallista merkitystä. Mikäli *suksihomman* sijasta käytettäisiin *hiihtohomma*-sanaa, tilanne olisi vastaava kuin *puhdistushomman* ja *heittohomman* kohdalla ja *homma*-edusosa olisi tulkittavissa merkitykseltään tyhjäksi (*olla hiihtohommissa noviisi* vs. *olla hiihdossa noviisi*).

4.4 Merkitys kollokaateissa

Kuten *juttu*-substantiivi, *hommakin* esiintyy usein yhdessä jonkin tietyn sanan kanssa muodostaen sen kanssa kollokaatin. Koska *homma*-substantiivi itsessään on sävyltään epämuodollinen, myös sen sisältävät kollokaatit ovat arkikielisiä, ja suuri osa Helsingin Sanomien korpuksessa esiintyvistä *homma*-kollokaateista onkin peräisin teksteistä, joissa on siteerattu haastateltavana ollutta henkilöä. Taulukossa 9 on kuvattuna aineistossa esiintyviä *homma*-kollokaatteja yleisimmästä harvinaisempaan.

Taulukko 9. *Homma*-kollokaatit ja niiden esiintymiskerrat.

Kollokaatti	Esiintymiskerrat
hoitaa homma	117
hoitaa homma kotiin	6
homma hoituu	14
tehdä homma	78
homma toimii	42
koko homma	35
hieno homma	17
homma hanskassa	15
hyvä homma	11
homma pyörii	5
(olla) homman nimi	4

Sanakirjassa (KS: s. v. *homma*) mainitaan *homma*-sanon kohdalla kaksi kollokaattia: *homma hanskassa* ja *homman nimi*. Näistä ensimmäinen esiintyy 1095 *homma*-esiintymän joukossa 15 kertaa ja jälkimmäinen 4 kertaa. *Homma hanskassa* -kollokaateista kuusi sisältyy elokuvan nimeen (ks. luku 4.5).

- (80) Almakin käy vuosittain viikon mittaisen kertauskurssin, jolla katsotaan, että **homma** on pysynyt **hanskassa** ja että koira ylipäänsä on työkunnossa. (HS 11 595 640)
- (81) Sen (Leninin kipsisen kallon)¹⁵ graniittiversion sijoittaminen talon takaiseen puistikkoon olisi ihan luonteva muistutus menneestä. Viereen voisi ruuvata laatan, jossa jälkipolville kerrottaisiin, mikä oli **homman nimi**. Mitään salaamatta ja mitään siihen lisäämättä. (HS 15 239 801)

¹⁵ Suluissa oleva lisäys on omani.

Esimerkin 80 *homma hanskassa* olisi korvattavissa sanakirjassa annetulla muodolla *asia hallinnassa*, mutta täsmällisempi merkitys sille on 'taito hallinnassa'. Lisäksi *hommalla* saatetaan viitata *homma hanskassa* -kollokaatissa esimerkiksi energiantuottamiseen tai viihdyttämiseen. Kollokaatin *homman nimi* merkitys esimerkissä 81 noudattaa myös sanakirjassa annettua, ja alisteinen kysymyslause *mikä oli homman nimi* voitaisiin korvata toisella alisteisella kysymyslauseella *mistä oli kysymys* päämerkityksen muuttumatta.

Vaikka *homma hanskassa* ja *homman nimi* mainitaan sanakirjassa, ne eivät kuitenkaan ole yleisimpiä *homma*-kollokaatteja aineistossa. Yleisin on *hoitaa homma* -kollokaatti, josta on aineistossa muutama erilainen variantti (esim. 82–85).

- (82) Jos **hommat ei ole hoidettu** niin kuin piti, alaiset saavat kuulla kunniansa ja lujaa.
(HS 15 673 104)
- (83) Tornio oli niin sanotun pakkovoiton edessä. Se **hoiti homman** rutiinilla, toinen jakso oli silkkaa surffailua. (HS 11 047 546)
- (84) Brasilialla on hyvä joukkue ja paljon hyviä pelaajia. Uskon, että **homma hoidetaan** loppujen lopuksi **kotiin**. (HS 30 438 773)
- (85) Viikoittainen sketsiohjelma kurikkalaiseen paikallisradioon on siis vapaa-ajan harrastus. Teknisesti **homma hoituu** niin, että molemmat kehittelevät ohjelma-aiheita viikon varrella.
(HS 23 960 606)

Sellaisenaan *hoitaa homma* -kollokaatti esiintyy 1095 *homma*-esiintymän aineistossa 117 kertaa. Usein *hommalla* viitataan *hoitaa homma* -kollokaatissa työhön (esim. 82), mutta sillä saatetaan viitata myös jonkinlaiseen suoritukseen tai tavoitteen saavuttamiseen, kuten esimerkissä 83.

Hoitaa homma -kollokaattiin liittyy toisinaan vielä illatiivi *kotiin* (esim. 84). Kollokaattia *hoitaa homma kotiin* käytetään Helsingin Sanomien korpuksessa yksinomaan urheilu-uutisten yhteydessä, ja sillä viitataan kilpailun tai ottelun voittamiseen. Esimerkin 84 kaltaisia esiintymiä on aineistossa kuusi kappaletta. Esimerkin 85 kollokaatti poikkeaa edeltävistä puolestaan muun muassa siten, että siinä on verbinä *hoitaa* sijasta *hoitua*. VISK (§ 1344) nimittää *hoitua*-verbiä johdospassiiviksi, jonka kantasana on *hoitaa*-verbi. Se lauseenjäsen, joka vastaa transitiivisen kantaverbin yhteydessä objektia (*Liisa hoitaa homman huomenna*), saakin johdospassiivissa subjektin aseman (*Homma hoituu hienosti*), ja kantaverbin subjektia vastaava jäsen jää johdokselta puuttumaan. (Mp.) Esimerkissä 85 *homma hoituu* viittaa asian – eli sketsiohjelman juontamisen – järjestymiseen kummankin ohjelman tekoon osallistuvan henkilön myötävaikutuksesta. Kollokaatti *homma hoituu* esiintyy aineistossa 14 kertaa.

Hoitaa homman kanssa lähimerkityksinen on *tehdä*-verbin ja *homman* muodostama kollokaatti. Siinä missä *hoitaa homma* -kollokaatissa *homma* viittaa usein muunlaiseen toimintaan kuin perinteiseen työhön, *tehdä homma* -kollokaatissa *homman* merkitys on useimmiten nimenomaan 'palkkatyö'.

- (86) Aluksi hän **teki** kanslistin **hommia**, mutta kouluttautui muutaman vuoden jälkeen siirtolaitteen kuljettajaksi. (HS 30 042 881)
- (87) ” – – Juuri kun **on saatu** yksi **homma tehdyksi**, tulee loka- tai lumisade, joka peittää hiekoituksen ja homma aletaan taas alusta”, hän sanoo. (HS 20 023 192)

Esimerkissä 86 kollokaatin *homma*-substantiivi olisi korvattavissa *työ*-substantiivilla virkkeen päämerkityksen muuttumatta (*tehdä kanslistin hommia* vs. *tehdä kanslistin töitä*). Palkkatyöhön viittaamista korostaa osaltaan *homma*-substantiivia määrittävä genetiivisijainen substantiiviattribuutti *kanslistin*, joka ilmaisee työn tekijän. Luonnollisesti *tehdä homma* -kollokaatillakaan ei aina viitata palkkatyöhön, vaan sillä voidaan viitata myös muunlaiseen toimintaan ja tehtävien suorittamiseen. Esimerkissä 87 *tehdä* ei muodosta yksinään verbiä, vaan se on osa passiivissa käytettyä verbiliittoa *saada tehdyksi*, ja kollokaatissa *saada homma tehdyksi* substantiivilla *homma* viitataan kadun hiekoittamiseen eli työtehtävään. Kollokaatti *tehdä homma* esiintyy aineistossa 78 kertaa.

Vaikka *hoitaa* ja *tehdä* ovat semanttisesti melko läheisiä verbejä, Helsingin Sanomien korpuksessa *homma*-substantiivi muodostaa useammin kollokaatin *hoitaa*-verbin kuin *tehdä*-verbin kanssa. Kuten edellä mainittiin, suuri osa *homma*-kollokaateista esiintyy aineistossa sitaatin sisällä. Näin ollen sillä, että *tehdä*-verbi edustaa huolitellumpaa kieltä kuin *hoitaa*-verbi, ei ole huomattavaa merkitystä aineiston edustamaa yleiskielistä asiatekstiä tarkasteltaessa. Kollokaattien *hoitaa homma* ja *homma hoituu* yleisyyttä (kaikkiaan 137 esiintymää) selittää ainakin osittain sanojen keskinäinen alkusointu, joka tekee yhdessä esiintyvien sanojen lausumisesta miellyttävää. Myös *hoitaa*- ja *homma*-sanojen yhtenäinen puhekielinen sävy saattaa osaltaan vaikuttaa niiden yhdessä esiintymisen yleisyyteen: yhtä arkikielisten tai yhtä yleiskielisten sanojen yhdistäminen voi tuntua luontevammalta kuin sävyltään ristiriitaisten sanojen yhdistäminen (vrt. *tehdä homma*).

Melko yleinen on myös kollokaatti *homma toimii* 42 esiintymiskerrallaan. *Homma toimii* -kollokaatin yksi merkitys on 'työ sujuu'. Useimmiten *homma*-substantiivilla ei kuitenkaan

viitata aineiston esiintymissä suoranaisesti työhön vaan johonkin muunlaiseen toiminnalliseen tarkoitteeseen. *Homma toimii* -kollokaatin kanssa lähimerkityksinen on viisi kertaa aineistossa esiintyvä *homma pyörii*.

- (88) ”Valmentajat tietysti valitsevat, mutta Teemun ja Jeren kanssa **homman** pitäisi **toimia**”, Koivu selvitti puhelimitse. (HS 22 798 314)
- (89) Kaikki osapuolet eivät ole samaa mieltä prostituution vähenemisestä. Kadulla työskentelevä ”yrittäjä” väittää, että **homma pyörii** Kalliossa samalla tavalla kuin ennenkin. (HS 2 999 203)

Esimerkissä 88 *homma toimii* -kollokaattia käytetään urheilu-uutisen yhteydessä, mikä onkin aineistossa melko yleistä. Siinä *homma* viittaa yhteistyöhön tai peliin, mutta *homma* saattaa viitata *homma toimii* -kollokaatissa myös esimerkiksi kalan tilaamiseen, hyppytekniikkaan, yritystoimintaan tai ryhmäoppimiseen. Aineiston *homma pyörii* -kollokaateissa *homma* viittaa tyypilliseen tapaan jonkinlaiseen työhön tai toimintaan. Esimerkissä 89 kollokaattia *homma pyörii* käytetään merkityksessä ’prostituutiota esiintyy’ ja *homman* voidaan tulkita viittaavan ”yrittäjän” työhön.

Homma-substantiivi esiintyy myös suhteellisen usein yhdessä adjektiivien *koko*, *hieno* ja *hyvä* kanssa.

- (90) Jos maitoa tuotetaan enemmän kuin on luvalista, hinta putoaa ja **koko homma** kääntyy tappioksi. (HS 13 995 979)
- (91) Karaten lisäksi Itälä lenkkeilee ja käy sauvakävelylenkeillä. ”Aluksi joskus nolotti, mutta se on **hienoa hommaa**. Kun tekniikan oppii, tulee hyvin hiki. –” (HS 14 513 659)
- (92) ”Katsojien kannalta **hyvä homma**. Ravit ovat paremmat kuin ennen”, helsinkiläispelurit Veikko Kelämäki ja Vesa Mäkinen arvioivat. (HS 30 365 622)

Esimerkissä 90 taipumatonta *koko*-adjektiivia käytetään affektisesti kielteissävyisessä yhteydessä ja *koko homma* -kollokaatilla ilmaistaan, että maidontuotanto yleensä maatalouden tuotantosuuntana kääntyy tappioksi. Affektisen käytön lisäksi *koko*-adjektiivia saatetaan käyttää kvantifioivasti, jolloin se sisältää määrällisen merkityksen (VISK § 751). Aineiston 35 *koko homma* -kollokaatissa *hommalla* saatetaan viitata maidontuotannon ohella esimerkiksi konserttijärjestelyihin, kouluruokailuun, mielenosoitukseen, tuholaiten myrkyttämiseen, urheiluun tai verotukseen.

Kollokaatit *hieno homma* ja *hyvä homma* ovat harvinaisempia kuin *koko homma*: *hieno homma* esiintyy aineistossa 17 kertaa ja *hyvä homma* 11 kertaa. Esimerkin 91 virkkeessä *hieno homma* -kollokaattia käytetään hienon, tehokkaan liikunnan merkityksessä, mutta lisäksi *hommalla* saatetaan viitata kollokaatissa esimerkiksi kokemukseen, musisoimiseen, saavutukseen tai sanakirjoista tuttuun työhön. *Hyvä homma* -kollokaatissa *hommalla* voidaan viitata puolestaan muun muassa ratkaisuun, kuten esimerkissä 92, peliin, puoleen tai työhön. Kollokaatteja *hieno homma* ja *hyvä homma* on toisinaan mahdollista käyttää ristiin. Näin on muun muassa esimerkin 92 virkkeessä, jossa *hyvä homma* -kollokaatin sijasta luontealta tuntuisi myös *hieno homma* -kollokaatti (*Katsojien kannalta hieno homma*). Kumpaankin kollokaattiin pätee myös se, että *homma*-substantiivi voi olla merkitykseltään tyhjä. Tällöin kollokaattia käytetään ikään kuin interjektion tapaan merkityksessä 'hienoa!' tai 'hyvä!'.

Kuten *juttu*-kollokaatteja käsittelevässä luvussa (luku 3.4) mainittiinkin, osa kollokaateista muistuttaa idiomeja. *Homma*-kollokaateista tällaisia ovat *homma hanskassa*, *homma pyörii* ja (*olla*) *homman nimi*. Myös kollokaatteja *hieno homma* ja *hyvä homma* voidaan pitää idiomien kaltaisina, kun niitä käytetään interjektionomaisesti merkityksessä 'hienoa!' tai 'hyvä!'. Sen lisäksi, että kyseiset kollokaatit ovat useampisanaisia kokonaisuuksia, niiden merkitystä ei voi suoraan tulkita osien perusteella. Esimerkiksi kollokaatilla *homma hanskassa* tarkoitetaan perinteisesti jonkin asian hallinnassa oloa, vaikka kirjaimellisesti tulkittuna se tarkoittaisi kyseisen asian olemista hanksen sisällä tai muuten välittömässä läheisyydessä (vrt. *pojalla on hanskassa reikä*).

4.5 Eriytynyt käyttö propreissa

Homma-substantiivi esiintyy harvemmin osana propria kuin *juttu*-substantiivi. Aineiston 1095 *homma*-esiintymästä 47 tapauksessa eli noin 4 prosentissa *homma* sisältyy johonkin erisnimeen. Erilaisia *homma*-substantiivin sisältäviä propreja on seitsemän kappaletta (ks. taulukko 10). Toisin kuin *juttu*, *homma* ei yhtä poikkeusta lukuun ottamatta esiinny aineistossa osana yhdyssanapropria, vaan propreihin sisältyvät *homma*-substantiivit ovat pääsääntöisesti itsenäisiä.

Taulukko 10. *Homma*-proprit ja niiden esiintymiskerrat (suom. = suomennos).

Propri	Esiintymiskerrat
Likainen homma (suom.)	24
Hupsu-Homma	8
Fakta homma	5
Homma hanskassa (suom.)	3
Faijalla hommat hanskassa (suom.)	3
Henkimaailman hommia (suom.)	2
Videonauhuri - japanilainen homma	2
	yht. 47

Yleisin *homma*-propri on 24 esiintymiskerrallaan suomennos *Likainen homma*. Kyseessä on yhdysvaltalainen vuonna 1998 ensi-iltansa saanut elokuva, jonka alkuperäinen nimi on *Johnny Skidmarks*. Elokuva on Yhdysvalloissa saanut nimensä päähenkilön lempinimen mukaan. Johnny Skidmarks on valokuvaaja, joka ikuistaa rikos- ja onnettomuuspaikkoja poliisin palveluksessa. (Film-O-Holic.com.) Päähenkilön työ on karua ja likaista, mikä ilmeisesti on ollut suomennokseen *Likainen homma* päätymisen taustalla. Substantiivin *homma* voi siis olettaa kyseisessä yhteydessä viittaavan palkkatyöhön.

Kahdeksan kertaa aineistossa esiintyvä *Hupsu-Homma* poikkeaa muista *homma*-propreista kahdella tavalla: ensinnäkin se on kirjoitusasunsa perusteella mahdollista tulkita yhdyssanaksi, ja toiseksi se on annettu nimeksi ravihevoselle, ei elokuvalle tai tv-sarjalle, kuten muut propriit. Periaatteessa *Hupsu-Homma*-propri koostuu *homma*-substantiivista ja sitä määrittävästä adjektiiviattribuutista *hupsu*, jotka on poikkeuksellisesti liitetty yhteen yhdysviivan avulla. Ottaen kuitenkin huomioon, että hevosia – ja eläimiä yleensä – nimetään usein sanoilla, joita ei perinteisesti mielletä nimiksi, kyseessä lienee yhdyssanan sijasta pikemminkin kaksiosainen nimi. Sanat eivät ainoastaan muodosta yhdessä propria, vaan ne ovat propreja myös itsenäisinä (vrt. esim. *Leena-Kaisa*). Myös sanojen isot alkukirjaimet tukevat kyseistä tulkintaa. Sitä, mihin *homma*-substantiivi kaksiosaisessa *Hupsu-Homma*-proprissa viittaa, ei aineiston perusteella voi päätellä.

Muut viisi *homma*-propria esiintyvät aineistossa vain yksittäisiä kertoja. Niistä suomennoksia ovat *Homma hanskassa*, *Faijalla hommat hanskassa* ja *Henkimaailman hommia*. Kaksi ensin mainittua muistuttavat toisiaan niin kirjoitusasultaan kuin muiltakin ominaisuuksiltaan: Molemmat propriit, *Homma hanskassa* ja *Faijalla hommat hanskassa*,

esiintyvät aineistossa kolme kertaa. Ne ovat molemmat yhdysvaltalaisen komediaelokuvien suomennoksia. Kumpikin elokuva on saanut ensi-iltansa 1980-luvun alussa, *Hommat hanskassa* vuonna 1981 ja *Faijalla hommat hanskassa* vuonna 1983. (IMDb: *Homma hanskassa* ja *Faijalla hommat hanskassa*.) Kumpaakin *propria* koskee myös se, että yhteys alkuperäisen ja suomennetun nimen välillä on heikko. Elokuvan *Homma hanskassa* englanninkielinen nimi on *Modern Problems*, joka suoraan suomennettuna olisi 'nykyaikaiset ongelmat'. *Faijalla hommat hanskassa* -elokuvan alkuperäinen nimi on puolestaan *Vacation*, joka tarkoittaa lomaa.

Myös kaksi kertaa aineistossa esiintyvä *Henkimaailman hommia* -nimi on annettu yhdysvaltalaiselle komedialle. Kyseessä on vuonna 1997 ensi-iltansa saanut elokuva, jonka alkuperäinen, englanninkielinen nimi on *A Simple Wish* (IMDb). Suora suomennos nimestä olisi 'yksinkertainen toive', joten selvää yhteyttä alkuperäisen ja suomennetun nimen välillä ei ole.

Viisi kertaa aineistossa esiintyvä *Fakta homma* on suomalainen komediasarja, jonka keskiössä hassuttelevat Hansu ja Pirre. Sarja kuvaa tuulipuvuissa viihtyvien naisten sekä heidän puolisojensa arkea pienessä eteläsuomalaisessa kaupungissa. *Fakta homma* -sarjan suosio oli suurimmillaan 1980-luvun lopulla, mutta vielä 2000-luvun alussakin se nousi ajoitellen pinnalle. HS 2000–2001 -korpuksessa *propria* esiintyy erilaisissa artikkeleissa. Televisio-ohjelmätiedoissa sitä ei sen sijaan enää ole. Nimen merkitys on luultavasti 'tosiasia'.

Proprin *Videonauhuri – japanilainen homma* taustasta ei löydy tietoa. Koska kyseinen *propria* esiintyy aineistossa vain kaksi kertaa ja nämä esiintymiskerrat ovat lyhyen ajan sisällä, kyseessä on ilmeisesti jonkinlainen yksittäinen dokumentinomainen ohjelma. Siitä, onko nimi alkuperäinen vai suomennos, ei saa varmuutta. Myöskään se, mihin *homma* *propria*ssä viittaa, ei selviä aineistosta. Yksi mahdollinen merkitys *hommalle* on kuitenkin 'keksintö'.

Vaikka *homma*-substantiivi esiintyy proprin osana suhteellisen harvoin, *propriesiintymät* ovat kuitenkin melko yhdenmukaisia. Seitsemästä erilaisesta *homma*-*propria*sta neljä on annettu komediaksi luokiteltavalle elokuvalle tai televisiosarjalle. Ilmeisesti *homma*-substantiivin tulkitaan siis antavan arkikielisyytensä ja merkityksensä epämääräisyyden vuoksi nimelle epämuodollisen ja samalla humoristisen sävyn.

4.6 Yhteenvedo *homma*-substantiivin merkityksistä

Substantiivia *homma* voidaan *jutun* tavoin pitää eräänlaisena yleissubstantiivina, jonka merkitys on voimakkaan riippuvainen esiintymiskontekstistaan. *Juttuun* nähden *homman* merkitys ei kuitenkaan varioi yhtä paljon, ja sanakirjoissa (*Nykysuomen sanakirja* ja *Kielitoimiston sanakirja*) se saakin pääasiassa vain erilaisia työ-merkityksiä. Sävyltään usein arkikieliselä *hommalla* voidaan viitata jonkinlaiseen puuhaan, toimeen tai askareeseen. Lisäksi sanakirjassa (KS: s. v. *homma*) mainitaan *homma*-substantiivin käyttö kollokaateissa *homma hanskassa* ja *homman nimi*, joista ensimmäisen määritelmä on 'asia hallinnassa' ja toisen 'olla kysymys'.

Enemmistö Helsingin Sanomien korpuksen itsenäisistä *homma*-esiintymistä on sanakirjamääritelmien mukaisia ja viittaa siten jonkinlaiseen työhön. Lähes 60 prosenttia esiintymistä olisikin suoraan korvattavissa työ-substantiivilla ilman virkkeen päämerkityksen huomattavaa muuttumista. Koska myös *työ* kantaa suhteellisen paljon eri merkityksiä, se voidaan jakaa vielä erilaisiin töihin. Palkkatyön lisäksi työhön viittaavaa *hommaa* käytetään muun muassa työtehtävän, työsuorituksen ja kotityön merkityksissä.

Huolimatta sanakirjamääritelmien mukaisen käytön runsaudesta aineistossa on myös paljon esiintymiä, joissa *homma*-substantiivia ei käytetä vakiintuneessa merkityksessä. Sanakirjamääritelmistä poikkeavat itsenäiset *homma*-esiintymät ovat jaettavissa Lyonsin (1977) entiteettien abstraktiusasteeseen perustuvan jaottelun mukaan kolmeen ryhmään. Selkeästi suurimman ryhmän aineistossa muodostavat toisen asteen entiteetteihin – eli aikaan sidoksissa oleviin tapahtumiin, prosesseihin tai tiloihin – viittaavat *homma*-esiintymät. Tällaisia havaittavia mutta ei kuitenkaan materiaalisia entiteettejä, joihin itsenäisesti esiintyvä *homma* voi viitata, ovat esimerkiksi häirintä, kokous, kuntoutus, pele, suoritus, tilanne, tuotesijoittelu ja voitto. Monet toisen asteen entiteettiin viittaavat *homma*-esiintymät ovat korvattavissa jollakin verbikantaisella substantiivijohdoksella, ja erityisen yleistä *homman* käyttö onkin urheilu-uutisten yhteydessä.

Helsingin Sanomien korpuksen perusteella *homma*-substantiivilla viitataan huomattavasti harvemmin ensimmäisen ja kolmannen asteen entiteetteihin kuin toisen asteen entiteetteihin. Ensimmäisen asteen entiteetteihin – eli fyysisiin, materiaalsiin objekteihin – *homma* viittaa, kun sitä käytetään sanojen auto, kauppakeskus, kaupunkirata ja ravirata

asemasta. Kolmannen asteen entiteettiin – eli aikaan tai paikkaan sidoksissa olemattomaan abstraktiin ilmiöön – *homma* viittaa puolestaan korvatessaan sanaa *vanhemmuus*.

Itsenäisten *homma*-esiintymien lisäksi aineistossa on esiintymiä, joissa *homma* on yhdyssanan edusosana. Yhdyssanoissa *hommaa* käytetään tyypillisesti vakiintuneessa merkityksessä ja sillä viitataan jonkinlaiseen työhön. Useimmiten työllä tarkoitetaan palkkatyötä, kuten sanoissa *palveluhomma* ja *varastohomma*, mutta sillä saatetaan tarkoittaa myös erilaisia kotona tehtäviä töitä, kuten sanoissa *paperihomma* ja *ulkohomma*. Työpaikalla tai kotona tehtävän työn lisäksi *hommalla* voidaan viitata johonkin muuhun vapaa-ajalla tapahtuvaan puurtamiseen, suoritukseen tai tekoon. Kun *hommaa* käytetään puolestaan selvästi sanakirjamääritelmistä poikkeavassa merkityksessä, sillä saatetaan viitata yhdessä yhdyssanan määriteosan kanssa esimerkiksi kiertomatkaan (*kiertohomma*) tai jonkinlaiseen hitaaseen toimintaan (*akuankka-homma*). Toisinaan *homman* semanttinen merkitys on marginaalinen, kuten hiihtoon viittaavassa *suksihomma*-yhdyssanassa, tai jopa tyhjä, kuten puhdistamiseen viittaavassa *puhdistushomma*-sanassa ja heittämiseen viittaavassa *heittohomma*-sanassa.

Homma-substantiivi voi esiintyä jonkin toisen sanan kanssa niin usein, että sanat muodostavat yhdessä kollokaatin. Sanakirjassa (KS: s. v. *homma*) mainitaan kaksi *homma*-kollokaattia: *homma* *hanskassa* ja *homman* *nimi*. Ensimmäinen saa sanakirjassa määritelmän 'asia hallinnassa', mutta täsmällisemmin ilmaistuna hallinnassa voi Helsingin Sanomien korpuksen *homma* *hanskassa* -kollokaateissa olla esimerkiksi taito, energiantuottaminen tai viihdyttäminen. Kollokaattia (*olla*) *homman* *nimi* käytetään aineistossa sen sijaan ainoastaan sanakirjassa annetussa merkityksessä 'olla kysymys'. Kumpikaan sanakirjassa mainittavista kollokaateista ei ole kuitenkaan yleisin *homma*-kollokaatti aineistossa, vaan selvästi eniten esiintymiskertoja (117) on kollokaatilla *hoitaa homma*, jossa *hommalla* voidaan viitata esimerkiksi työhön, suoritukseen tai tavoitteen saavuttamiseen. Kollokaatin *hoitaa homma* lisäksi aineistossa esiintyy kollokaatti *hoitaa homma* *kotiin* ja kollokaatti *homma* *hoituu*, joista ensimmäisellä viitataan kilpailun tai ottelun voittamiseen ja toisella puolestaan jonkin asian, esimerkiksi sketsiohjelman juontamisen, järjestymiseen. Myös lähimerkityksinen *tehdä homma* -kollokaatti on 78 esiintymiskerrallaan melko yleinen aineistossa. Siinä *homman* merkitys on useimmiten 'palkkatyö', mutta lisäksi *hommalla* saatetaan viitata jonkinlaiseen työtehtävään.

Muita Helsingin Sanomien korpuksessa esiintyviä *homma*-kollokaatteja ovat *homma toimii*, *homma pyörii*, *koko homma*, *hieno homma* ja *hyvä homma*. Merkitykseltään läheisissä *homma toimii* ja *homma pyörii* -kollokaateissa substantiivia *homma* käytetään usein vakiintuneessa työn merkityksessä, mutta *homma toimii* -kollokaatissa sillä saatetaan lisäksi viitata johonkin muuhun toimintaan, kuten yhteistyöhön, peliin, kalan tilaamiseen, hyppytekniikkaan, yrittöystoimintaan tai ryhmäoppimiseen. Adjektiiviattribuutillisissa *koko homma*, *hieno homma* ja *hyvä homma* -kollokaateissa *homman* merkitys varioi runsaasti. *Koko homma* -kollokaatissa *hommalla* voidaan viitata esimerkiksi maidontuotantoon, konserttijärjestelyihin, kouluruokailuun, mielenosoitukseen, tuholaisten myrkyttämiseen, urheiluun tai verotukseen. *Hieno homma* -kollokaatissa *hommaa* saatetaan käyttää puolestaan muun muassa kokemuksen, liikunnan, musisoimisen, saavutuksen tai työn merkityksessä ja *hyvä homma* -kollokaatissa pelin, puolen, ratkaisun tai työn merkityksessä.

Substantiivi *homma* esiintyy toisinaan myös erisnimen osana. Helsingin Sanomien korpuksessa *hommaa* käytetään seitsemässä eri proprissa. Tyypillisesti *homma*-proprilla nimetään elokuvia tai tv-sarjoja, mutta aineistossa on myös propri, joka on annettu ravihevoselle (*Hupsu-Homma*). Kuudesta elokuvalla tai tv-sarjalle annetusta *homma*-proprista neljä on suomennoksia alkuperäisestä englanninkielisestä nimestä, joten *homma*-substantiivin merkityksen selvittäminen nimiä vertailemalla saattaisi olla mahdollista. Kyseisiä propreja yhdistää kuitenkin se, ettei alkuperäisen nimen ja suomennoksen välillä ole selvää yhteyttä, ja siksi *homman* merkitys jää useimmiten avoimeksi. Aineiston yleisimmässä *homma*-proprissa *Likainen homma* (engl. *Johnny Skidmarks*) *homma*-substantiivi viitanee elokuvan juonen perusteella palkkatyöhön. Epäselväksi sen sijaan jää, missä merkityksessä *hommaa* käytetään komediaelokuville annetuissa propreissa *Homma hanskassa* (engl. *Modern Problems*), *Faijalla hommat hanskassa* (engl. *Vacation*) ja *Henkimaailman hommia* (engl. *A Simple Wish*). Edellisten tavoin suomennos saattaa olla televisio-ohjelmalle kuuluva propri *Videonauhuri – japanilainen homma*, mutta koska proprin taustasta ei löydy tietoa, kyseessä voi olla myös alkujaankin suomenkielinen nimi. Yksi *homman* mahdollinen merkitys on joka tapauksessa ’keksintö’. Varmuudella alkujaan suomenkielisiä nimiä ovat ravihevoselle annettu *Hupsu-Homma* ja komediasarjan nimeävä *Fakta homma*. Proprin *Hupsu-Homma* merkitys jää avoimeksi, mutta proprilla *Fakta homma* viitataan luultavasti tosiasiaan.

5 *JUTTU-* JA *HOMMA*-SUBSTANTIIVIEN MERKITYSTEN VERTAILUA JA LOPPUPÄÄTELMÄT

Olen tässä pro gradu -tutkielmassani tarkastellut *juttu-* ja *homma*-substantiivien käyttöä Helsingin Sanomat 2000–2001 -korpuksessa ja pyrkinyt selvittämään, missä eri merkityksissä substantiiveja saatetaan käyttää. Vaikka *jutulla* ja *hommalla* on runsaasti yhteisiä piirteitä, on niiden välillä myös huomattavia eroavaisuuksia. Sen vuoksi pureudun vielä näin tutkielmani päätteeksi *jutun* ja *homman* yhtäläisyyksiin ja eroihin vertailemalla substantiiveja niin semantiikan kuin pragmatiikankin näkökulmasta.

Substantiivit *juttu* ja *homma* ovat molemmat kiistatta monimerkityksisiä ja suhteellisen frekventtejä sanoja. Tämän tutkimuksen perusteella kyseiset ominaisuudet kuvaavat kuitenkin paremmin *juttua* kuin *hommaa*, sillä *jutun* merkitys varioi Helsingin Sanomien korpuksessa *homman* merkitystä enemmän, ja myös sen käyttö on runsaampaa. Tilanne selittyy osittain jo sanakirjoissa esitettävien vakiintuneiden merkitysten perusteella: *Juttu* määritellään sanakirjoissa muun muassa tarinaksi, keskusteluksi, oikeusjutuksi, lehtikirjoitukseksi ja uutiseksi, kun taas *homma* saa lähinnä vain erilaisia työ-merkityksiä. Näin ollen substantiiveilla on keskenään erilaiset lähtökohdat merkityksen laajenemiseen. Vaikutuksensa on luonnollisesti myös *homman* puhekielisemmällä sävyllä. *Juttu*-substantiivin käyttö oikeusjutun tai jonkinlaisen mediassa julkaistavan jutun merkityksessä on yleiskielen mukaista, mutta *homma* sen sijaan saa yleensä väistämättä arkikielisen sävyn. Siten sen *juttua* vähäisempi käyttö aineiston edustamassa yleiskielisessä sanomalehtitekstissä on odotuksenmukaista.

Vaikka yli joka toista Helsingin Sanomien korpuksen *juttu-* ja *homma*-esiintymää käytetään vakiintuneessa merkityksessä, aineistossa on myös huomattava määrä esiintymiä, joiden merkitys on jotakin aivan muuta. Taulukkoon 11 on koottu esimerkkejä aineistossa esiintyvistä *juttu-* ja *homma*-substantiivien sanakirjamääritelmistä poikkeavista merkityksistä. Mukana on sekä itsenäisten että yhdyssanaan sisältyvien *juttu-* ja *homma*-esiintymien merkityksiä. Eri merkitysvariantit on saatu selville korvaamalla epätäsmällinen *juttu-* tai *homma*-substantiivi sanalla, joka viittaa kontekstin paljastamaan entiteettiin selkeämmin. Näin

ollen taulukossa voidaan tulkita merkitysten ohella olevan erilaisia *jutun* tai *homman* korvaavia sanoja.

Taulukko 11. *Juttu-* ja *homma-*substantiivien sanakirjamääritelmistä poikkeavia merkityksiä.

	Substantiivin <i>juttu</i> merkitykset	Yhteiset merkitykset	Substantiivin <i>homma</i> merkitykset
Toisen asteen entiteetit	<i>ajatus</i> , Formula 1, <i>hyppy</i> , idea, ilmiö, juhla, <i>kysymys</i> , <i>käytös</i> , laji, mahdollisuus, musiikkikappale, <i>näytelmä</i> , ongelma, paikka, piirre, <i>pysähdys</i> , <i>päätös</i> , radio- ohjelma, ryhmä, sarja, <i>seikkailu</i> , <i>sieppaus</i> , soittotapa, suhde, <i>tapahtuma</i> , tapaus, <i>tieto</i> , toimintatapa, <i>tohtoroituminen</i> , vaiva, <i>valinta</i>	<i>kokemus</i> , peli, <i>ratkaisu</i> , <i>saavutus</i> , <i>suoritus</i> , tehtävä, <i>teko</i> , <i>toiminta</i>	<i>energiantuottaminen</i> , <i>häirintä</i> , hyppytekniikka, <i>kalan tilaaminen</i> , <i>kokous</i> , <i>konserttijärjestelyt</i> , <i>kouluruokailu</i> , <i>kuntoutus</i> , <i>liikunta</i> , <i>maidontuotanto</i> , matka, <i>mielenosoitus</i> , <i>musisoiminen</i> , <i>ryhmäoppiminen</i> , <i>taito</i> , tilanne, <i>tuholaisten</i> <i>myrkyttäminen</i> , <i>tuotesijoittelu</i> , <i>urheilu</i> , <i>verotus</i> , <i>viihdyttäminen</i> , <i>voitto</i> , yhteistyö, <i>yritystoiminta</i>
Ensimmäisen asteen entiteetit	kiihkouskovaiset, kissat, kitkarenkaat, lelut, tuontimarjat		auto, kauppakeskus, kaupunkirata, ravirata
Kolmannen asteen entiteetit	elämä, kaupunkilaisuus, lämpötila, nuorekkuus		vanhemmuus

Niin *juttua* kuin *hommaa* yhdistää se, että niillä viitataan sanakirjamääritelmistä poikkeavassa merkityksessä käytettäessä pääsääntöisesti toisen asteen entiteetteihin. Lyonsin (1977) kolmiasteisessa entiteettien abstraktiusasteeseen perustuvassa jaottelussa toisen asteen entiteeteillä tarkoitetaan tapahtumia, prosesseja ja tiloja, joilla on tietty ajallinen kesto. Seuraavaksi eniten aineistossa on *juttu-* ja *homma-*esiintymiä, joilla viitataan ensimmäisen asteen entiteetteihin eli konkreettisiin, materiaalsiin tarkoitteisiin, kuten ihmisiin, eläimiin ja

asioihin. Vähiten on puolestaan esiintymiä, joissa *jutulla* tai *hommalla* viitataan kolmannen asteen entiteetteihin eli abstrakteihin, aikaan tai paikkaan sidoksissa olemattomiin ilmiöihin.

Huomattava osa *juttu*- tai *homma*-substantiivia korvaavista, toisen asteen entiteetteihin viittaavista sanoista on verbikantaisia substantiivijohdoksia. Tällaiset verbeistä johdetut sanat, joilla voidaan viitata tarkoitteeseen *juttua* tai *hommaa* täsmällisemmin, esitetään edellä olevassa taulukossa kursivoituina. Vaikka niin *juttu* kuin *hommakin* on usein korvattavissa verbikantaisella substantiivilla, eivät ne ole täysin yhdenmukaisia tältäkin osalta: Ensinnäkin on yleisempää, että verbikantaista substantiivia käytetään *homman* sijasta kuin *jutun* sijasta. Toisekseen *jutun* kohdalla verbikantainen substantiivi on yleensä teon tuloksen nimi (esim. *ajatus*, *näytelmä*, *tieto*), kun taas *homman* kohdalla se on lähes yksinomaan teonnimi (esim. *häirintä*, *maidontuotanto*, *tuotesijoittelu*). Toisin sanoen *jutulla* viitataan useimmiten jonkinlaiseen teon myötä syntyneeseen tulokseen ja *hommalla* puolestaan itse tekoon. Nämä molemmat eroavaisuudet selittynevät *homma*-substantiiviin vakiintuneella toiminnallisella merkityksellä, joka on seurausta erilaisten työ-merkitysten hallitsevuudesta.

Vaikka *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkitysten välillä on eroavaisuuksia, niillä voidaan kuitenkin toisinaan viitata aivan samanlaisiin tarkoitteisiin. Helsingin Sanomien korpuksessa sekä *juttua* että *hommaa* käytetään kokemuksen, pelin, ratkaisun, saavutuksen, suorituksen, tehtävän, teon ja toiminnan merkityksissä. On myös mahdollista, että *juttua* ja *hommaa* käytetään täysin ristiin, kuten esimerkin 93 formula-aiheisessa sitaatissa.

- (93) ”Ihan mahtava fiilis, uskomaton **juttu**. Todella hieno **homma** saada paalupaikka pitkästä aikaa”, hehkutti iloinen ja helpottunut Häkkinen aika-ajon jälkeen. (HS 1 118 312)

Sitaatin esittäjä on tyytyväinen saamaansa paalupaikkaan ja viitanee niin *jutulla* kuin *hommallakin* saavutukseen tai suoritukseen. Syy sekä *juttu*- että *homma*-substantiivin käyttöön on luultavasti toiston välttäminen. Kahden eri substantiivin käyttäminen yhden toistamisen sijaan sujuvoittaa kieltä huolimatta siitä, että kumpikin käytettävistä sanoista on merkitykseltään sumea eikä kuvaa tarkoitetta täsmällisesti. Tyypillisempi on kuitenkin tilanne, jossa tarkoitteeseen viitataan ensin täsmällisellä substantiivilla ja vasta sitten monitulkintaisella sanalla. Erityisesti *homma*-substantiivia käytetään usein toiston välttämiseksi *työ*-sanon lähikontekstissa.

Koska *juttu*-substantiivin merkitys varioi runsaasti esiintymiskontekstista riippuen, sitä määrittää usein merkitystä täsmentävä adjektiiviattribuutti. Sanakirjamääritelmistä poikkeavista itsenäisistä *juttu*-esiintymistä 58 prosenttia on adjektiiviattribuutillisia. Merkitykseltään vähemmän varioivan *homma*-substantiivin kohdalla vastaava osuus on puolestaan 21 prosenttia. Seurausta *jutun* merkityksen suuresta vaihtelusta lienee sekin, että *juttua* käytetään aineistossa sekä yhdyssanan edus- että määriteosana, kun taas *homma* esiintyy aineistossa ainoastaan edusosana.

Kumpaaakin tarkastelluista substantiiveista käytetään usein jonkin tietyn sanan yhteydessä niin taajaan, että sanat muodostavat yhdessä kollokaatin. Erona *juttu*- ja *homma*-kollokaattien välillä on kuitenkin se, että *juttu* muodostaa kollokaatin pääsääntöisesti adjektiivin kanssa, kun taas *homma*lle on tyypillisempää liittyä verbiin. Kuten aiemmin on todettu, substantiivilla *homma* viitataan yleensä työhön tai johonkin muunlaiseen toimintaan, joten *homman* taajaan toistuvat yhteisesiintymät verbien kanssa ovat odotuksenmukaisia. Sen sijaan merkityksellä ei liene suoranaista vaikutusta siihen, että *homma*-kollokaattien osat ovat melko usein keskenään alkusoinnullisia, vaan kollokaattien *hoitaa homma*, *homma hoituu*, *hieno homma*, *hyvä homma* ja *homma hanskassa* toistuminen selittyy pikemminkin jonkinlaisella kielellisellä leikkelyllä ja *homman* arkikielillä sävyllä. Aineiston *juttu*-kollokaateissa ei esiinny alkusointua eli allitteraatiota, mutta kollokaatti *tuttu juttu* on loppusoinnullinen. Koska kollokaatin osat *tuttu* ja *juttu* eroavat toisistaan vain yhden foneemin verran, ne muodostavat yhdessä myös minimiparin.

Sekä *juttu* että *homma* voi sisältyä erisnimeen eli propriin. Frekventimpänä sanana *juttua* käytetään kuitenkin proprin osana useammin kuin *hommaa*: *Juttu*-substantiivi esiintyy Helsingin Sanomien korpuksessa itsenäisenä 17 erilaisessa proprissa ja yhdyssanan osana 14 erilaisessa proprissa. Erilaisia *homma*-substantiivin sisältäviä propreja on puolestaan seitsemän, ja niistä ainoastaan yksi on tulkittavissa yhdyssanatapaukseksi. Määrällisen eroavaisuuden lisäksi *juttu*- ja *homma*-proprit poikkeavat toisistaan sen suhteen, millaisia tarkoituksia ne osaltaan nimeävät. Siinä missä *juttu* sisältyy tyypillisesti jonkinlaisen draamaelokuvan, draamasarjan, uutis- ja ajankohtaisohjelman, radio-ohjelman tai lastenohjelman nimeen, *hommaa* käytetään pääsääntöisesti komediaelokuvien ja -sarjojen nimissä. Kyseinen eroavaisuus selittyy semanttisilla syillä: *Jutulla* voidaan viitata draamalle, asiaohjelmille tai lastenohjelmille ominaisiin tarkoituksiin, kuten parisuhteeseen, uutiseen tai tarinaan. *Homman* kohdalla sen

sijaan jo pelkkä arkikielisyudesta johtuva epämuodollisuus saa usein aikaan huumorisävytteisen tulkinnan.

Helsingin Sanomat edustaa kieleltään yleiskielistä asiatekstiä, jonka ei välttämättä kuvittelisi muodostavan kovin hedelmällistä ympäristöä usein yleissubstantiivisesti käytettävien *jutun* ja *homman* tutkimiselle. Analyysini on kuitenkin osoittanut, että koko kansalle suunnatussa sanomalehdessä käytetään *juttu*- ja *homma*-substantiiveja paitsi runsaasti myös semanttisesti monipuolisesti. Yksi esiintymien suhteellisen suureen määrään ja kirjoon vaikuttava tekijä on se, että Helsingin Sanomissa julkaistaan toimittajien kirjoittamien huoliteltujen tekstien lisäksi lukijoiden lähettämiä mielipidekirjoituksia, joissa yleiskielen käyttäminen ei ole yhtä ehdotonta. Osaltaan *jutun* ja *homman* yleisyyteen vaikuttaa myös se, että ne esiintyvät melko taajaan erilaisissa suorissa, usein puhekielisyssä sitaateissa, jotka ovat puolestaan tyypillisiä sanomalehtitekstille.

Vaikka käyttämäni sanomalehtikorpus antaa edellä kuvattujen ominaisuuksien ansiosta monipuolisen kuvan *juttu*- ja *homma*-substantiivien merkitysvarianteista, on aineistovalinnallani ollut väistämättä myös joitakin heikkouksia. Tarkastelemistani substantiiveista *homma* tulkitaan yleensä arkikieliseksi, ja siksi onkin todennäköistä, että sen merkitys varioisi toisenlaisessa yhteydessä – esimerkiksi sosiaalisessa mediassa – enemmän kuin sanomalehtikontekstissa. Näin ollen erityisesti *homman* kohdalla on syytä huomioida, että olen tutkielmassani havainnollistanut sen käyttöä ainoastaan sanomalehtikorpuksen asettamissa rajoissa. Myös korpuksen ajallinen rajaus voidaan nähdä heikkoutena tarkasteltaessa merkityksen laajenemista. Kaksi vuotta on kielen muuttumisen kannalta lyhyt aika, ja varsinaisen merkityksenmuutoksen osoittaminen vaatisikin merkitysten tutkimista pidemmältä aikaväliltä.

Joistakin korpukseen liittyvistä rajoituksista huolimatta olen tutkielmassani tarkastellut *juttu*- ja *homma*-substantiivien sanomalehtikontekstissa ilmeneviä semanttisia ja pragmaattisia piirteitä melko kattavasti. Analyysini on osoittanut, millaisia sanakirjamääritelmistä poikkeavia merkitysvariantteja *juttu*- ja *homma*-substantiiveilla on ja mihin suuntaan niiden merkityksen voidaan siten olettaa mahdollisesti laajenevan. Jatkotutkimusta jää kuitenkin vielä odottamaan muun muassa sen selvittäminen, kuinka tietoisesti valinta *jutun* ja *homman* välillä tapahtuu. Tämän tutkimuksen perusteella sekä *juttu*- että *homma*-substantiivilla viitataan pääsääntöisesti ajallis-paikallisiin tapahtumiin, prosesseihin ja tiloihin, mutta *hommaan* on *juttua*

voimakkaammin vakiintunut toiminnallinen merkitys. Tiedostavatko kielenkäyttäjät *jutun* ja *homman* eron vai valitaanko käytettävä sana lähes sattumanvaraisesti? Lisäksi olisi mielenkiintoista selvittää, mitä muita yleissubstantiivisesti käytettäviä sanoja on olemassa. Vaikka *juttu* ja *homma* ovat hyvin monimerkityksisiä ja myös melko frekventtejä substantiiveja, kieli muuttuu jatkuvasti hiljalleen ja siten on oletettavaa, että kieleen muodostuu myös uusia yleissubstantiiveiksi tulkittavia sanoja.

LÄHTEET

Painetut lähteet:

AALTONEN, JENNI 2002: *Verbien merkityksenmuutoksia Nykysuomen sanakirjasta Suomen kielen perussanakirjaan*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen laitos.

HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

——— 2006: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.

JANTUNEN, JARMO HARRI 2004: *Synonymia ja käänkösuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.

KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2006. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

KOLEHMAINEN, TARU 1994: *Karvomista kaukalossa. Merkityksenmuutoksia Nykysuomen sanakirjasta Suomen kielen perussanakirjaan*. – *Kielikello* 3 s. 19–22.

KOSKI, MAUNO 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 391. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.

- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 2008: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia. Kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1995: Varusnainen ja seikkailukoulutus. Miten kieleen tulee uusia sanoja. – Maija Länsimäki (toim.), *Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä* s. 253–261. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- MOT Gummerus Englanti–suomi-idiomisanakirja*. Gummerus Kustannus Oy & Kielikone Oy.
- NISSINEN, IRMA 1996: Loukku. – *Kielikello* 2 s. 36.
- Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Tietokantamuotoinen sähköinen korpus Helsingin Sanomien vuosien 2000 ja 2001 aineistosta
- RAUKKO, JARNO 2002: Pitämisen polysemia: Miten koehenkilöt hahmottavat *pitää*-verbin merkitystyyppejä. – *Virittäjä* 3 s. 354–374. Luettavissa myös verkossa: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2002_354.pdf
- SIVONEN, JARI 2010: Voimakas yhä voimissaan. – *Kielikello* 4 s. 12–14.
- 2011: Suorittamisen paine. Kognitiivinen näkökulma nykysuomen *suorittaa*-konstruktion. – *Sananjalka* 53. *Suomen kielen seuran vuosikirja* s. 7–33. Turku: Suomen kielen seura.
- ULLMANN, STEPHEN 1962: *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basil Blackwell.

VEDENPÄÄ, PIA 1992: *Koko talliko riihessä? Nykysuomen sanojen merkityksenmuutosten tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen laitos.

VIRTANEN, PATRIK 2003: ContextMill. Computer Software. General linguistics, University of Turku.

VOUTILAINEN, ATRO et al.: Functional Dependency Grammar. Suomen kielen morfosyntaktinen analysaattori.

Verkkolähteet:

CSC – Tieteen tietotekniikan keskus. Suomen sanomalehtikielen taajuussanasto.
<http://www.csc.fi/tutkimus/alat/kielitiede/taajuussanasto-B9996/view> (26.4.2013)

Film-O-Holic.com – Tietoa proprista *Apinajuttu*.
<http://www.film-o-holic.com/arvostelut/apinajuttu/> (22.10.2013)

——— Tietoa proprista *Likainen homma*.
<http://www.film-o-holic.com/dvd-arvostelut/likainen-homma/> (1.11.2013)

Helsingin kaupunginkirjasto, Kysy mitä vaan. Tietoa proprista *Ihme juttu*.
<http://igs.kirjastot.fi/fi-FI/iGS/kysymykset/kysymys.aspx?ID=1eba5230-7f83-4c6e-b1c8-fa7e680d861e#discussion> (22.10.2013)

IMDb – The most comprehensive and authoritative source of information on movies, TV and celebrities. Tietoa propreista *Jutun loppu*, *Mieletön juttu*, *Yhden yön juttu*, *Viiden juttu*, *Apinajuttu*, *Homma hanskassa*, *Faijalla hommat hanskassa* ja *Henkimaailman hommia*.
<http://www.imdb.com/> (1.11.2013)

Kansallinen Mediatutkimus. Lehtien lukijamäärät syksyllä 2012 / keväällä 2013.
<http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/lukijamaarat.php> (18.11.2013)

Pirkanmaan verkkokirjasto. Tietoa proprista *Napajuttu*.
<https://piki.verkkokirjasto.fi> (22.10.2013)

Take A Pen! – YLE:n koulu-TV:n Uutisjuttu: Israel syypää intifadaan. Tietoa proprista *Uutisjuttu*.
<http://www.takeapen.org/Takeapen/Templates/showpage.asp?DBID=1&%20LNGID=16&TMID=84&FID=1402> (22.10.2013)

VISK = *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> (14.12.2013)

Wikipedia – The Free Encyclopedia. Tietoa proprista *Ihme juttu* (*Eyewitness*).
http://en.wikipedia.org/wiki/Eyewitness_%28TV_series%29 (22.10.2013)

LIITE: Aineiston *juttu-* ja *homma-*yhdyssanat yleisimmästä harvinaisempaan yksikön nominatiiviin muutettuina (P = propri / proprin osa)

Vähintään kaksi kertaa esiintyvät *juttu-*edusosaiset yhdyssanat

oikeusjuttu – 255	rutiinijuttu – 6	sisäpiirijuttu – 3
(P) Utisjuttu – 109	vakoilujuttu – 6	sotajuttu – 3
lehtijuttu – 74	hupijuttu – 5	STT-juttu – 3
rikosjuttu – 68	Interbank-juttu – 5	taustajuttu – 3
huumejuttu – 57	kummitusjuttu – 5	varkausjuttu – 3
läpihuutojuttu – 45	käräjäjuttu – 5	ajankohtaisjuttu – 2
dopingjuttu – 28	lahjontajuttu – 5	ampuma-aserikosjuttu – 2
pikkujuttu – 25	pahoinpitelyjuttu – 5	ampumisjuttu – 2
riitajuttu – 25	perheväkivaltajuttu – 5	Apollo-juttu – 2
herjausjuttu – 22	surmajuttu – 5	asekätöntäjäjuttu – 2
korruptiojuttu – 18	(P) Terveysjuttu – 5	brittijuttu – 2
sopupelijuttu – 16	tietomurtojuttu – 5	bändijuttu – 2
talousrikosjuttu – 16	väärennysjuttu – 5	cool-juttu – 2
murhajuttu – 14	(P) Yöjuttu – 5	ennakkojuttu – 2
ekstaasijuttu – 12	kiristysjuttu – 4	festarijuttu – 2
pääjuttu – 11	kiskontajuttu – 4	Gibraltar-juttu – 2
(P) Apinajuttu – 10	kuluvastuujuttu – 4	huumeansajuttu – 2
vahingonkorvausjuttu – 10	maanpetosjuttu – 4	huumerikosjuttu – 2
lahjusjuttu – 9	paritusjuttu – 4	ihmejuttu – 2
sieppausjuttu – 9	perusjuttu – 4	joulujuttu – 2
uutisjuttu – 9	petosjuttu – 4	kainalojuttu – 2
hasisjuttu – 8	salakuljetusjuttu – 4	katujuttu – 2
kalajuttu – 8	bluesjuttu – 3	kavallusjuttu – 2
kansijuttu – 8	henkilöjuttu – 3	kisajuttu – 2
siviilijuttu – 8	huumausainejuttu – 3	kiusantekojuttu – 2
doping-juttu – 7	konkurssijuttu – 3	kohujuttu – 2
heroiinijuttu – 7	kuittikauppajuttu – 3	koulujuttu – 2
kunnianloukkausjuttu – 7	käännösjuttu – 3	liikennejuttu – 2
tupakkajuttu – 7	mammuttijuttu – 3	matkailujuttu – 2
merimiesjuttu – 6	muotijuttu – 3	mediajuttu – 2
raiskausjuttu – 6	Nostokonepalvelu-juttu – 3	myyntijuttu – 2
rakkausjuttu – 6	rattijuoppojuttu – 3	naisjuttu – 2

panttivankijuttu – 2
 parisuhdejuttu – 2
 pedofiilijuttu – 2
 pilajuttu – 2
 pommijuttu – 2
 rasismijuttu – 2
 räjäytysjuttu – 2

sakkojuttu – 2
 suomalaisjuttu – 2
 säästöpankkijuttu – 2
 tilikikkailujuttu – 2
 tunnejuttu – 2
 turvejuttu – 2
 (P) unijuttu – 2

upseerijuttu – 2
 vahingontekojuttu – 2
 verojuttu – 2
 V-juttu – 2
 ykkösjuttu – 2

Kaikki *juttu*-määriteosaiset yhdyssanat

(P) Juttutupa – 74
 juttusarja – 15
 jutturuuhka – 13
 juttutuokio – 13
 juttuseura – 10
 juttukokonaisuus – 7
 juttutuuli – 6
 juttukumppani – 5
 jutunkertoja – 5
 juttukaveri – 4
 juttumatka – 4
 jutunaihe – 4
 jutunjuuri – 3

jutunteko – 3
 juttuhaara – 2
 juttukohtainen – 2
 juttumäärä – 2
 juttupalkkio – 2
 (P) Juttu-Sultsina Oy – 2
 juttutyyppejä – 2
 jutunpätkä – 2
 juttuaihe – 1
 juttukunto – 1
 juttuliikenne – 1
 juttulinja – 1
 juttuluokka – 1

juttupiikki – 1
 juttuprojekti – 1
 juturetki – 1
 juttusiivu – 1
 juttutarjonta – 1
 juttutila – 1
 juttuvinkki – 1
 jutuniskentä – 1
 jutunkerronta – 1
 jutunteko – 1
 jutuntekomatka – 1
 jutuntekomieli – 1

Kaikki *homma*-edusosaiset yhdyssanat

hanttihomma – 21
 (P) Hupsu-Homma – 8
 keikkahomma – 7
 keittiöhomma – 7
 myyntihomma – 5
 paperihomma – 5
 remonttihomma – 5

konttorihomma – 4
 rakennushomma – 4
 valmennushomma – 4
 hevoshomma – 3
 lukuhomma – 3
 sähköhomma – 3
 ammattilaishomma – 2

autohomma – 2
 heinähomma – 2
 huoltohomma – 2
 lauluhomma – 2
 markkinointihomma – 2
 metsähomma – 2
 pikkuhomma – 2

pr-homma – 2
 rutiinihomma – 2
 salapoliisihomma – 2
 sotahomma – 2
 talikkohomma – 2
 tietokonehomma – 2
 torjuntahomma – 2
 virastohomma – 2
 aamuhomma – 1
 ajohomma – 1
 akuanikka-homma – 1
 aluehomma – 1
 apuhomma – 1
 atk-homma – 1
 autonpesuhomma – 1
 avantohomma – 1
 avaruushomma – 1
 baarihomma – 1
 bändihomma – 1
 dopinghomma – 1
 edustushomma – 1
 ekstrahomma – 1
 eloonjäämishomma – 1
 freelance-homma – 1
 haalarihomma – 1
 halkohomma – 1
 hallintohomma – 1
 hallitushomma – 1
 haravahomma – 1
 hasardihomma – 1
 heittohomma – 1
 hengenpelastushomma – 1
 herrahomma – 1
 hienopersehomma – 1
 hokkuspokkus-homma – 1
 hotellihomma – 1
 huijaushomma – 1
 hullunhomma – 1

huumehomma – 1
 hyväntekeväisyshomma – 1
 häiriköintihomma – 1
 höpöhomma – 1
 höpöhöpö-homma – 1
 iltahomma – 1
 iskuhomma – 1
 juontohomma – 1
 kapakkahomma – 1
 kapulahomma – 1
 kellohomma – 1
 kengityshomma – 1
 kesähomma – 1
 kiertohomma – 1
 kiinteistöhomma – 1
 kokeiluhomma – 1
 kompostihomma – 1
 kotihomma – 1
 kotitaloushomma – 1
 kulttuurihomma – 1
 kuparihomma – 1
 kutsumushomma – 1
 kuvitushomma – 1
 kyntöhomma – 1
 laiskanmiehenhomma – 1
 laivankorjaushomma – 1
 lapiohomma – 1
 latuhomma – 1
 lehtihomma – 1
 lottahomma – 1
 luomuhomma – 1
 maahomma – 1
 maalaushomma – 1
 maanviljelyshomma – 1
 maisemanhoitohomma – 1
 matkahomma – 1
 metallihomma – 1
 multimediahomma – 1

murtohomma – 1
 muuttohomma – 1
 myymishomma – 1
 nimityshomma – 1
 noidanhomma – 1
 normaalihomma – 1
 ompeluhomma – 1
 optiohomma – 1
 osapäivähomma – 1
 painihomma – 1
 palkintohomma – 1
 palokuntahomma – 1
 palveluhomma – 1
 paskahomma – 1
 pelihomma – 1
 perhehomma – 1
 perustamishomma – 1
 pihahomma – 1
 piikkihomma – 1
 postihomma – 1
 projektihomma – 1
 puhdistushomma – 1
 puutarhahomma – 1
 pyykkihomma – 1
 päähomma – 1
 rahoitushomma – 1
 ravintolahomma – 1
 reissuhomma – 1
 rekkahomma – 1
 rikoshomma – 1
 ripustushomma – 1
 roolihomma – 1
 rosvohomma – 1
 sandaalihomma – 1
 sankarihomma – 1
 siitoshomma – 1
 siivoushomma – 1
 sisähomma – 1

siviilihomma – 1
sivuhomma – 1
sorahomma – 1
sponsorihomma – 1
studiohomma – 1
suksihomma – 1
suojeluhomma – 1
Suomi-homma – 1
tallihomma – 1

tappohomma – 1
taustahomma – 1
Tax free -homma – 1
tekstihomma – 1
tilapäishomma – 1
toimistohomma – 1
trubaduurihomma – 1
tuntihomma – 1
tupohomma – 1

työreformihomma – 1
ulkohomma – 1
unelmahomma – 1
valtaushomma – 1
varastohomma – 1
vastamäkihomma – 1
virtuaalihomma – 1
äänihomma – 1
äänityshomma – 1